

ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ГО «НАУКОВИЙ КЛУБ «СОФУС»

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Міжнародний науковий журнал

Заснований у 2013 році

Випуск 4

2017

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Міжнародний науковий журнал

Заснований у 2013 році
Виходить до 4 разів на рік

Випуск 4. 2017

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

Співзасновники: Львівський торговельно-економічний університет, Подільський державний аграрно-технічний університет, ГО «Науковий клуб «СОФУС»

Головний редактор:

Башнянин Г.І. – д.е.н., професор (Україна)

Заступник головного редактора:

Іванишин В.В. – д.е.н., професор (Україна)

Виконавчий редактор:

Семенишена Н.В. – д.ф., доцент (Україна)

Відповідальний секретар:

Сидорук Б.О. – д.ф., с.н.с. (Україна)

Випусковий редактор:

Сава А.П. – д.ф., с.н.с. (Україна)

Редакційна колегія:

Анісіч З. – д-р н., професор (Сербія)

Барроз Р.Х. – професор (Іспанія)

Білан Ю. – д.ф., (Польща)

Васильців Т.Г. – д.е.н., професор (Україна)

Гаверсхо Т. – професор (Швеція)

Герасименко Т.О. – д.ф., доцент (Україна)

Ілмаз Б. – д-р ф., асоц. професор (Туреччина)

Кірсєва О.Ф. – д.е.н., професор (Білорусь)

Копилук О.І. – д.е.н., професор (Україна)

Корольонок Г.А. – д.е.н., професор (Білорусь)

Куцик П.О. – д.ф., професор (Україна)

Лупенко Ю.О. – д.е.н., професор (Україна)

Місюк М.В. – д.е.н., професор (Україна)

Онофрей А.З. – д-р хаб., професор (Молдова)

Пал Сігн Нетра – д-р ф., професор (Індія)

Пархомець М.К. – д.е.н., професор (Україна)

Рагуз І.В. – д-р, професор (Хорватія)

Редченко К.І. – д.е.н., професор (Україна)

Семак Б.Б. – д.е.н., професор (Україна)

Сідорова М.І. – д.е.н., професор (Росія)

Чайковська О.В. – д-р ф., перекладач (Україна)

Чикуркова А.Д. – д.е.н., професор (Україна)

Яновські А. – д.ф., (Польща)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського торговельно-економічного університету
(протокол № 6 від 28.12.2017 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого ЗМІ
КВ № 21695-1595P від 24.11.2015 р.*

*Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України
з економічних наук (наказ МОН України № 1222 від 07.10.2016 р.)*

Журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах: Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF) (IF - 0,676), International Society for Research Activity (ISRAJIF), The Journals Impact Factor, The General Impact Factor, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), PIHЦ, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index (IF -3,3), Index Copernicus (ICV 2016 – 55,08), MIAR (ICDS - 0,3), Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz.

Адреса редакції:

ГО «Науковий клуб «СОФУС», Україна, 46027, м. Тернопіль, а/с 553. тел. +38 (098) 787-81-47.

E-mail: ijournal.ed@gmail.com. web: www.sophus.at.ua

Відповідальність за оригінальність (плагіат) тексту наукової статті, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації несуть автори наукових праць. Точки зору авторів публікацій можуть не співпадати з точкою зору редколегії збірника. Передрук та переклад статей дозволяється лише за згодою редакції та автора.

© Львівський торговельно-економічний університет,
Подільський державний аграрно-технічний університет,
ГО «Науковий клуб «СОФУС», 2017
© Економічний дискурс, 2017

LVIV UNIVERSITY OF TRADE AND ECONOMICS
STATE AGRARIAN AND ENGINEERING UNIVERSITY IN PODILYA
SCIENTIFIC CLUB «SOPHUS»

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

THE ECONOMIC DISCOURSE

International scientific journal

Founded in 2013

Issue 4

2017

THE ECONOMIC DISCOURSE

International scientific journal

Founded in 2013
Periodicity: up to 4 times a year

Issue 4. 2017

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

Founders: Lviv University of Trade and Economics, State Agrarian and Engineering University in Podilya, Scientific Club «SOPHUS»

Editor in Chief:

Hryhorii Bashnianyn – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Associate Editor:

Volodymyr Ivanyshyn – Dr. sc. (Econ), Professor (Ukraine)

Executive Editor:

Nataliia Semenyshena – PhD, Assoc. Prof. (Ukraine)

Responsible Secretary:

Borys Sydoruk – Ph.D., Senior Researcher (Ukraine)

Managing Editor:

Andriy Sava – Ph.D., Senior Researcher (Ukraine)

Editorial Board:

Zoran Anišić – Dr., Professor (Serbia)

Rafael Hernandez Barros – Professor (Spain)

Yuriy Bilan – dr. (Poland)

Taras Vasylytsiv – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Tord Häversjö – Dr., Professor (Sweden)

Tamara Herasymenko – Ph.D., Assoc. Professor (Ukraine)

Yilmaz Berna Burcu – Dr. in Accounting, Assoc. Prof., (Turkey)

Elena Kireeva – Dr.sc.(Economics), Professor (Belarus)

Oksana Kopylyuk – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Gennadiy Korolenok – Dr.sc.(Economics), Professor (Belarus)

Petro Kutsyk – Ph.D., Professor (Ukraine)

Yurii Lupenko – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Mykola Misyuk – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Aleksandr Onofrei – Dr.sc.(Economics), Professor (Moldova)

Pal Singh Netra – Professor (India)

Mykola Parkhomets – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Ivona Vrdoljak Raguz – Dr., Professor (Croatia)

Kostyantyn Redchenko – Dr.sc.(Accounting), Professor (Ukraine)

Bogdan Semak – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Marina Sidorova – Dr.sc.(Accounting), Professor (Russia)

Olha Chaikovska – Ph.D., interpreter (Ukraine)

Alla Chykurkova - Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Andrzej Janowski – dr. (Poland)

*Recommended for publication by Academic Council
Lviv University of Trade and Economics
(protocol # 6, from 12.28.2017)*

*State registration
KB № 21695-1595P reissued 11.24.2015.*

*The journal included in the list of scientific professional editions of Ukraine
by economic sciences (order by MES of Ukraine #1222 from 10.07.2016)*

The journal is indexed in international directories and scientometric databases: Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF) (IF - 0,676), International Society for Research Activity (ISRAJIF), The Journals Impact Factor, The General Impact Factor, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), PIHL, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index (IF -3,3), Index Copernicus (ICV 2016 – 55,08), MIAR (ICDS - 0,3), Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz.

Editorial Office:

Scientific club «SOPHUS», Ukraine, 46027, Ternopil, box 553. tel. +38 (098) 787-81-47.

E-mail: ijournal.ed@gmail.com; clubsophus@gmail.com. web: www.sophus.at.ua

Responsibility for originality (plagiarism) the text of the article, the accuracy of facts, quotations, statistics, proper names, place names and other information, as well as the fact that the materials do not contain data that can't be open publication are the authors of scientific papers. The opinions of the authors of publications may not coincide the views of the editorial board of the collection. Reprint and translation of articles is allowed on the written consent with the editorial office and the author.

© Lviv University of Trade and Economics,
State Agrarian and Engineering University in Podilya,
Scientific Club «SOPHUS», 2017
© The economic discourse, 2017

З М І С Т

Світова економіка та міжнародні відносини

Бугай Надія ОСОБЛИВОСТІ АУДИТУ ПІДПРИЄМСТВ-БАНКРУТІВ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ	7-14
Економіка і управління народним господарством	

Василенко Людмила ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	15-22
Герасименко Тамара, Савченко Тетяна ТУРИЗМ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	23-35
Головацька Світлана, Попович Марія МЕТОДИЧНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ БЮДЖЕТУВАННЯ ЗА ЦЕНТРАМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ З ВИРОБНИЦТВА ПИВА	36-42
Natalia Dumych, Hryhoriy Bashnyanyn ANALYSIS OF MONETARY POLICY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF MARKET RELATIONS	43-48
Кім Олексій ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСАКЦІЙНОГО ПОЛЯ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ ЯК ЗАГАЛЬНОГО РЕСУРСУ В МЕЖАХ КОНЦЕПЦІЇ АГРЕГОВАНОГО РИНКУ	49-56

Економіка суб'єктів господарювання

Барна Марта, Бабенко Олена СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЛІДЕРСТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА	57-66
Гладкова Ольга УДОСКОНАЛЕННЯ КЛІЄНТСЬКОЇ СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ЗБАЛАНСОВАНИХ ПОКАЗНИКІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА	67-74
Куцик Валентина ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНТЕГРОВАНІХ КОРПОРАТИВНИХ СИСТЕМ	75-83
Курак Анастасія ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РИЗИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА	84-90
Максимюк Мирослав МЕХАНІЗМ ПРОЯВУ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ	91-98
Шеленко Діана, Сас Людмила, Матковський Петро ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ОНОВЛЕННЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ РІЗНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ В УМОВАХ РІЗНОУКЛАДНОСТІ ВИРОБНИЦТВА НА СЕЛІ	99-109
Шепель Тетяна МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТВАРИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ	110-118

Економіка природокористування

Уніят Людмила МОТИВАЦІЙНІ АСПЕКТИ АКТИВІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГІЇ У АГРОПРОМИСЛОВОМУ БІЗНЕСІ	119-127
--	---------

Інноваційно-інвестиційне забезпечення розвитку економіки

Васильців Тарас, Шехлович Андріана, Васильців Василь ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІТ-СФЕРИ УКРАЇНИ	128-136
--	---------

Сторінка молодих вчених

Маслак Ольга, Якимець Тетяна, Ященко Інна ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АПК УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ	137-143
Відомості про авторів	144-147

C O N T E N T

World economy and international relations	
Nadia Bugay FEATURES OF THE AUDIT OF ENTERPRISES-BANKS: CONCEPTUAL METHODOLOGICAL ASPECTS	7-14
Economics and management of national economy	
Liudmyla Vasylenko SPECIFICS OF DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL INPUTS MARKET	15-22
Tamara Gerasymenko, Tetiana Savchenko TOURISM AS A PRIORITY AREA OF SUSTAINABLE NATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT	23-35
Svitlana Golovatska, Mariia Popovych METHODOLOGICAL AND ORGANIZATIONAL ASPECTS OF BUDGETING AT THE CENTERS OF RESPONSIBILITY OF BEER PRODUCTION ENTERPRISES	36-42
Natalia Dumych, Hryhoriy Bashnyanyn ANALYSIS OF MONETARY POLICY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF MARKET RELATIONS	43-48
Oleksii Kim THE RESEARCH OF THE TRANSACTIONAL DISTRIBUTION FIELD IN THE AGGREGATED MARKET CONCEPT FRAMEWORK	49-56
The economy of business entities	
Marta Barna, Olena Babenko SOCIO-ECONOMIC PRECONDITIONS OF LEADERSHIP IN ENTERPRISES OF RESTAURANT AND HOTEL BUSINESS	57-66
Olga Gladkova IMPROVEMENT THE CLIENT COMPONENT OF THE BALANCED SCORECARD PHARMACEUTICAL ENTERPRISE	67-74
Valentine Kutsyk ECONOMIC ASSESSMENT OF THE STATE AND PROSPECTS OF INVESTMENT ACTIVITIES OF INTEGRATED CORPORATE SYSTEMS	75-83
Anastasia Kurak PROVIDING RISKS OF ACTIVITY IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SAFETY OF THE ENTERPRISE	84-90
Myroslav Maksymiuk MECHANISM OF DISPLAY AND CLASSIFICATION OF THE THREATS TO ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES IN AGRICULTURE	91-98
Diana Shelenko, Liudmyla Sas, Petro Matkovskyi THE PECULIARITIES OF UPDATING TECHNOLOGY AND MODERNIZING ENTERPRISES OF VARIOUS ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS IN THE CONDITIONS OF HETEROGENEITY OF PRODUCTION IN THE COUNTRYSIDE	99-109
Tetiana Shepel METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ESTIMATION OF THE EFFICIENCY OF PRODUCTION OF LIVESTOCK PRODUCTS IN PERSONAL PEASANT FARMS	110-118
Environmental economics	
Lyudmilla Uniat THE MOTIVATIONAL ASPECTS OF SOLAR ENERGY USE ACTIVATION IN AGROINDUSTRIAL BUSINESS	119-127
Innovation and investment providing of economic development	
Taras Vasylytsiv, Andriana Shehlovych, Vasyl Vasylytsiv FINANCIAL AND ECONOMIC INSTRUMENTS OF STIMULATION UKRAINE IT-SPHERE DEVELOPMENT	128-136
Page of young scientists	
Olga Maslak, Tetiana Yakymets, Inna Yaschenko INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AEK UKRAINE IN THE MODERN CONDITIONS OF BUSINESS	137-143
Information about the authors	144-147

СВІТОВА ЕКОНОМІКА
ТА МІЖНАРОДНІ
ВІДНОСИНИ

WORLD ECONOMY
AND INTERNATIONAL
RELATIONS

УДК 657.631.6-026.912
JEL Classification M42

Бугай Надія

к.е.н., доцент, доцент кафедри аудиту
ДВНЗ "Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана"
м. Київ, Україна
E-mail: super.bsv2011@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ АУДИТУ ПІДПРИЄМСТВ-БАНКРУТІВ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Анотація

Вступ. В умовах високої невизначеності зовнішнього середовища, коли і далі продовжує своє існування світова фінансова криза, зміни в законодавстві, збільшення оподаткування та інші чинники можуть спричинити за собою негативні наслідки. У багатьох юридичних осіб, внаслідок цього, зростає ймовірність настання кризових ситуацій. Загроза припинення діяльності підприємства зумовлює потребу пошуку раціональних шляхів покращення його фінансового стану. Одним із важливих інструментів подолання кризи є аудит, особливості якого зумовлюють необхідність удосконалення певних методичних підходів.

Методи. У науковій статті були використані такі методи дослідження: дедукція та індукція, синтез і аналіз, діалектичний, історичний та системний підходи, специфічні методи аудиту. Інформаційною базою наукової статті є: законодавчо-нормативні акти, первинна документація, бухгалтерська звітність підприємств, а також статті, монографії, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених.

Результати. У статті висвітлені особливості здійснення аудиторської перевірки підприємств-банкротів, – саме це одна з проблем, які надзвичайно поширені в Україні на сьогоднішній день. Також висвітлені основні проблемні питання теоретичного та практичного характеру, визначені необхідні заходи та шляхи їх вирішення. Викладення матеріалу статті, висновки і пропозиції ґрунтуються на міжнародному досвіді, аналітичних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців.

Перспективи. Ринкова економіка і банкрутство тісно пов'язані між собою, але без процедури банкрутства економіка стає нееластичною. Тому підприємства, які знаходяться у фінансовій кризі, є специфічним об'єктом аудиту, оскільки вони характеризуються ризиком припинення діяльності та особливими інформаційними потребами користувачів аудиту. Проведення аудиту підприємства-банкрута дозволить визначити його реальний фінансовий стан та за допомогою правильних дій і наявності внутрішніх ресурсів посприє успішно подолати кризову ситуацію.

Ключові слова: банкрутство, процедура банкрутства, неплатоспроможність, аудит процесу банкрутства, аналітичні процедури, фінансова криза.

Вступ.

Найважливішим інститутом соціально-економічних відносин є право приватної власності, неодмінна умова демократичної ринкової економіки. Ринкова економіка заснована на волі індивіда – людини і громадянина, на безумовному дотриманні його особистих і майнових прав, як властивих

йому від народження, так і придбаних згодом на законних підставах. Власність – це основа справжньої незалежності людини і її впевненості в завтрашньому дні. У сучасних умовах держава прийняла на себе обов'язок захищати приватну власність, забезпечувати її недоторканність. Права вільного використання приватної власності та заняття будь-якою, не забороненою законом, підприємницькою діяльністю передбачає також і певні обов'язки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вагомий внесок у дослідженні питань бухгалтерського обліку та аудиту процесів ліквідації та банкрутства, проблем антикризового управління підприємств зробили такі закордонні та вітчизняні вчені, як: О.М. Глушук [4], В.В. Гой [5], Н.О. Гура, Н.І. Дорош, О.В. Коваленко [6], Н.В. Москаль [7], В.С. Сандакова [8, 9], В. Бівер, Дж. Аргенті, В.А. Панів, І.О. Бланк, А.Г. Грязнова, М.О. Кизим.

Мета.

Метою даної наукової статті є висвітлення особливостей проведення аудиту на підприємствах, що знаходяться у фінансовій кризі та визначення його концептуальних методичних аспектів.

Методологія дослідження.

Методологія дослідження включає узагальнення наукових джерел, що відображають основні елементи концепції аудиту, виявлення особливостей функціонування підприємств, що знаходяться у фінансовій кризі, та їх обліково-аналітичних систем, аналіз впливу цих особливостей на концепцію аудиту кризових підприємств із використанням таких методів та методичних прийомів, як: дедукція та індукція, синтез і аналіз, діалектичний, історичний та системний підходи, оцінка, документування, розрахунково-аналітичний метод, узагальнення результатів тощо.

Результати.

При слові “банкрутство” всі автоматично уявляють собі сумні картини розпродажу майна з торгів, натовпу звільнених співробітників, загальний відчай і розорення. Насправді ж, банкрутство ще не означає ліквідацію підприємства. При правильному і грамотному підході до справи саме банкрутство служить засобом, який змушує підприємство “піднятися на ноги”.

Очевидно, банкрутство підприємства є наслідком неефективної цінової, інвестиційної та фінансової політики, але масове банкрутство підприємств може викликати серйозні негативні соціальні наслідки.

Причиною банкрутства українських підприємств в період загальної кризи є занадто несприятливі макроекономічні умови: спад виробництва, різкі, важко прогнозовані зміни економічної політики уряду, гіперінфляція, політична нестабільність, розбалансованість фінансового ринку.

Рано чи пізно, внаслідок поганої кон'юнктури ринку або кризи ресурсів, неефективного управління, банкрутство може трапитися з будь-яким підприємством. Але більш глибокі мотиви даного явища слід шукати в неможливості передбачити стан ринку в перспективі. Ринок вимагає від підприємця гнучкості і пристосування. Слабкість механізму адаптації підприємства до мінливих умов внутрішнього і зовнішнього середовища лежить в основі можливості банкрутства. Ринкова економіка і банкрутство тісно пов'язані між собою. Без процедури банкрутства економіка стає нееластичною, так як перехід фінансових, трудових і матеріальних ресурсів від неефективно до успішно працюючих підприємств стає неможливим.

Розвиток української економіки на сучасному етапі характеризується неоднозначним і динамічно мінливим середовищем, наявністю складних управлінських проблем. Багато підприємств знаходяться в кризовій ситуації. У зв'язку з цим, одним з найбільш важливих питань економічної реальності стає вирішення завдань, пов'язаних із застосуванням процедур банкрутства як економічного механізму, що дозволяє провести фінансове оздоровлення підприємств.

Доводиться констатувати, що замість максимального використання реабілітаційних процедур банкрутства як найефективнішого способу виходу підприємства з важкого фінансового становища, в нашій дійсності частіше відбувається втрата бізнесу, повне перепрофілювання виробництва завдяки переважному застосуванню відповідних процедур. У ринковій стихії перерозподілу виробничих ресурсів держава приймає мінімальну участь, а, між тим, її вплив на економіку має бути більш відчутним.

У всьому розвинутому світі механізм банкрутства служить інструментом переходу власності від неефективних господарників до більш талановитих і здібних. При цьому, слід визнати, що система банкрутства в сучасній Україні, на жаль, є ще не зовсім цивілізованим методом ринкового регулювання конкурентного середовища, а, в більшій мірі, являє собою спосіб зміни структури власників.

У зв'язку з цим, правове регулювання функціонування неплатоспроможних організацій зумовлює значні відмінності в побудові бухгалтерського обліку, формування звітності та проведення аудиторської перевірки на підприємстві-банкруті від його ведення на діючих господарських суб'єктах.

Тому, недостатня вивченість питань методики аудиту на неспроможних підприємствах зумовила необхідність і актуальність даної проблеми, тим самим обумовивши вибір теми дослідження.

За Законом України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" від 01.07.1992 р. банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури [1].

Відповідно пункту 21 Постанови Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику в справах про банкрутство" [3] за змістом статей 1 та 5 Закону України "Про аудиторську діяльність" боржником у справі про банкрутство може бути фізична чи юридична особа, яка в установленому порядку отримала статус суб'єкта підприємницької діяльності, а також юридична особа, яка діє у формі споживчого товариства, благодійного чи іншого фонду [2].

Банкрутство – це наслідок глибокої фінансової кризи, системи заходів по управлінню, яка не призвела до позитивних результатів. Під фінансовою кризою розуміють розбалансування діяльності підприємства та обмежені можливості його впливу на фінансові відносини. Кризова ситуація, для подолання якої не було вжито відповідних заходів, може призвести до значного розбалансування економічного організму підприємства, неможливості фінансового забезпечення власної діяльності, що розглядається як банкрутство підприємства.

Існує чимала класифікація кризових факторів за різними ознаками, які і являються основними причинами виникнення ситуації банкрутства на підприємстві. Треба зазначити, що всі ці кризові фактори діють в комплексі, що ускладнює можливість їх усунення, а також усунення наслідків їх дії.

Ринкова економіка висуває нові завдання у сфері контролю, від правильного вирішення яких залежать його подальший розвиток і удосконалення. Варто сказати, що тут чільне місце займає аудиторський незалежний контроль, який здійснюється на договірних засадах, передбачає перевірку достовірності звітних даних, балансів, законності господарських операцій, повний аналіз фінансового стану і, водночас, надання консультаційних послуг з економіки, права, фінансів, обліку тощо.

Аудиторські послуги при банкрутстві з'явилися на стику юридичних та економічних наук у відповідь на запити практики, як реакція на численні порушення в області арбітражного керування. Розкриття сутності аудиту при банкрутстві, його змісту, уточнення і конкретизація предмету, методу та об'єктів дають можливість сформулювати концептуальні основи цієї галузі наукових знань.

Потреба в аудиті викликана ринковими відносинами в економіці, приватизацією державного

майна, самостійністю суб'єктів господарювання і, у зв'язку з цим, – необхідністю забезпечення користувачів (інвесторів, кредиторів, акціонерів, власників та ін.) інформацією про ділову активність підприємств, підтвердження достовірності даних їх обліку та фінансової звітності. Тому, проведення аудиту при процедурі банкрутства є одним важливим фактором, зокрема, і на шляху оздоровлення підприємства.

Особливості аудиту в розрізі даної непростой економічної ситуації полягають у наступному. По-перше, ініціатива перевірки йде, як правило, від кредиторів, а не від менеджерів або власників. По-друге, необхідна згода керуючого, як виконавчого органу збанкрутілого підприємства – щоб забезпечити доступ до документації і матеріальних цінностей для збору аудиторських доказів. По-третє, через кризове фінансове становище самого підприємства аж до повної відсутності коштів у його розпорядженні, можлива оплата послуг аудиторів кредиторами боржника.

Метою проведення аудиту підприємства-банкрута є визначення відповідності законодавству здійснюваних ним операцій у ході проведення процедур банкрутства, виявлення причин і факторів економічної нестабільності, а також розробка програми стабілізації фінансового становища підприємства. Аудит покликаний встановлювати вірогідність бухгалтерської (фінансової) інформації для виявлення життєздатності підприємства та сприяє зменшенню втрат у результаті ефективної облікової політики, мінімізації податкових виплат, розробки розумної фінансової стратегії, оптимізації роботи бухгалтерів тощо.

Найважливішими цілями аудиту підприємств-банкрутів є: 1) встановлення вірогідності бухгалтерської (фінансової) звітності економічних суб'єктів і відповідності здійснених ними фінансових і господарських операцій нормативним актам; 2) оцінка системи внутрішнього контролю підприємства, причому ця оцінка має величезне значення для самої аудиторської організації при проведенні аудиторської перевірки на всіх її етапах; 3) своєчасне виявлення потенційного банкрутства, тобто визначення життєздатності підприємства, що важливо для суб'єкта, що перевіряється, його контрагентів і суспільства в цілому.

Основна мета цього аудиту також доповнюється обумовленими договором із клієнтом завданнями виявлення резервів кращого використання фінансових ресурсів, аналізом правильності нарахування податків, розробкою заходів щодо поліпшення фінансового стану підприємства, оптимізації видатків і результатів діяльності, доходів і витрат. Таким чином, в цілому, мету аудиту можна сформулювати як вирішення конкретного завдання, що визначається законодавством, системою нормативного регулювання аудиторської діяльності, договірними зобов'язаннями аудитора та клієнта.

Перехід української економіки від планового централізованого господарства до ринку та затяжна економічна криза привели до чималої кількості банкрутств вітчизняних підприємств. Доречно назвати деякі проблеми, з якими зіштовхнулися підприємства в період формування ринкової економіки:

- такий серйозний чинник як банкрутство виявився проявом приватних інтересів всередині країни в боротьбі за переділ власності, що не сприяло виходу підприємств із кризи;
- гостре посилення соціальних проблем, пов'язаних з великими боргами по зарплаті;
- низький рівень продуктивності через старіння необоротних активів;
- невідповідність кількості працівників потребам виробництва, що перетерпіло істотні скорочення;
- величезні борги, суттєве перевищення кредиторської заборгованості перед дебіторською, а також труднощі при стягненні заборгованості з дебіторів, так як останні також перебували в цьому ж стані банкрутства;
- розрив багатьох зв'язків між підприємствами;
- реалізація великого обсягу бартерних угод;
- стрімка скупка багатьох підприємств певними заінтересантами.

Однак, досвід великих українських підприємств показує, що є певні способи подолання

банкрутства. Як правило, на таких підприємствах відбуваються кардинальні зміни, пов'язані зі зміною власника, переорієнтацією на новий асортимент продукції, зміною організаційних форм.

Очевидна річ, що будь-яке підприємство проходить кілька стадій життєвого циклу: виникнення, становлення, підйом та спад. І на кожній стадії можливі кризові ситуації. При встановленні характеру кризової ситуації найбільш обґрунтованою є комплексна її оцінка на основі сукупності всіх показників, що характеризують різні аспекти фінансово-господарської діяльності підприємства й тенденції їх зміни в досліджуваному періоді. Визначення життєздатності підприємства, виявлення резервів кращого використання його фінансових ресурсів, розробка заходів щодо поліпшення фінансового стану підприємства – основні завдання в процесі проведення аудиторських перевірок.

Отже, при ухваленні рішення про згоду на проведення аудиту на підприємстві, яке проходить процедуру банкрутства, аудиторській фірмі варто врахувати особливості та ризики, що виникають у зв'язку із кризовим фінансовим станом перевіряємої особи, зокрема: низьку платоспроможність клієнта і підвищений ризик несплати наданих послуг; часткове або повне призупинення господарської діяльності підприємства; більш високу ймовірність наявності розкрадань, зловживань, фальсифікації даних бухгалтерського обліку й звітності; необхідність залучення експертів у частині питань оцінки майна і перевірки обґрунтованості цін угод; вплив співробітництва з підприємством-банкрутом на ділову репутацію та імідж аудиторської фірми; високу ймовірність залучення аудиторів для прояснення фінансових питань у судових справах за участю підприємства, що перевіряється.

Також, детальне вивчення факторів, що впливає на рівень окремих компонентів аудиторського ризику, дозволить аудиторів не тільки скоротити обсяг процедур та знизити витрати на перевірку, але й виявити реальні проблеми в діяльності боржника. Зазначений висновок обумовлений наявністю прямого зв'язку між дієвістю системи внутрішнього контролю організації-боржника і її кризовим станом. У переважній більшості випадків банкрутства у підприємств-боржників була відсутня ефективна система контролю, що сприяє забезпеченню впорядкованої діяльності підприємства, дотриманню далекоглядної політики управлінського апарату, схоронності майна, а також гарантує зниження небажаного ризику в діловій і фінансовій діяльності.

Варто відмітити, що при здійсненні аудиторської перевірки на підприємстві в стадії банкрутства аудиторів не слід покладатися на ефективність організації систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю. Причинами такої недовіри можуть послужити такі чинники, як:

1. Одним з наслідків зниження платоспроможності і фінансової стійкості, як правило, є скорочення чисельного складу працівників, тобто виникає більше можливостей зосередження "в одних руках" доступу до вільних активів підприємства.

2. Властивість людини допускати помилки через невірні судження або непорозуміння керівників в умовах банкрутства, оскільки не існує певної законодавчо встановленої методики ведення бухгалтерського обліку відображення операцій, пов'язаних з банкрутством.

3. Функціонування підприємств-банкрутів багато в чому визначається їх фінансовим станом і правовим статусом. Фінансовий стан розглянутих підприємств характеризується низькою платоспроможністю, а законодавство про банкрутство встановлює для них певні правові режими з обов'язковими правилами і вимогами.

У результаті істотної зміни умов ведення господарської діяльності або правил обліку, контрольні процедури, які застосовують на підприємствах-банкрутах, можуть перестати виконувати свої функції. Аудиторський ризик при проведенні аудиту кризового підприємства визначається ймовірністю того, що в результаті реалізації запропонованої аудиторами програми виходу організації із кризи заплановані показники не будуть досягнуті. Рівень ризику на підприємствах-банкрутах завжди високий, тому що має місце можливість навмисного або фіктивного банкрутства. Передкризовий або кризовий фінансовий стан передбачає низьку якість системи внутрішнього контролю і системи бухгалтерського обліку, в результаті якого і виникають проблеми із

платоспроможністю й фінансовою стійкістю підприємства.

Тому, при розробці загальної стратегії аудиту зосереджується увага на ознаках наявності умов або подій, що викликають сумніви в спроможності підприємства продовжувати свою діяльність безперервно. Наслідки виявлених умов і подій враховуються при здійсненні оцінки ризику, а отже, і при визначенні характеру, періодів перевірки і обсягу аудиторських процедур.

Що стосується знаних методів, прийомів, способів, процедур та термінів, важливою є їх адаптація та застосування до даної предметної області. На різних етапах аудиту на збанкрутілих підприємствах і при узагальненні проаудованих емпіричних матеріалів доцільно використовувати як окремі прийоми, так і їх комбінації. Більш широке розповсюдження в аудиті збанкрутілих підприємств мають нормативно-правові методи і прийоми фактичного контролю. Проведення усних і письмових опитувань може бути неінформативно пов'язано із частою зміною персоналу та звільненнями в передбанкротний період. У випадку втрати фінансово-господарської документації зростає сенс запитів і підтвердження при зниженні можливостей документальної перевірки. Методи збору та перевірки інформації, яка необхідна для формування аудиторських висновків (звітів) і розробки рекомендацій, повинні бути різноманітними залежно від об'єкту, його специфіки, а також конкретних завдань, що стоять перед аудитором.

Зокрема, в умовах банкрутства необхідно як можна ретельніше провести спостереження за інвентаризацією майна підприємства. Оскільки проведення інвентаризації можливо на будь-якій стадії банкрутства, аудиторі потрібно, як можна ефективніше, виконати дану процедуру, адже саме за рахунок майна підприємства-банкрута погашаються вимоги кредиторів.

Певна річ, що системний підхід до планування аудиту в умовах банкрутства повинен базуватися на комплексному розгляді методологічних питань оцінки ризиків і визначення їх суттєвості. Існують певні етапи проведення аудиту на підприємстві в процесі банкрутства: підготовка до проведення перевірки, збір матеріалів, даних і відомостей; планування аудиту – розрахунок рівня суттєвості і аудиторського ризику; можлива діагностика кризової ситуації, шляхом реалізації комплексу дослідних процедур визначається реальний стан підприємства, виявляються причини й фактори кризи.

Існує ще один сегмент перевірки для виявлення причин банкрутства – необхідний аналіз фінансового становища, для чого потрібно виділити найбільш важливі показники стосовно конкретного підприємства, розраховані на основі даних бухгалтерської звітності.

У свою чергу, бухгалтерська звітність підприємства містить достатньо інформації, що дає можливість зовнішнім і внутрішнім її користувачам оцінити реальний фінансовий стан підприємства. Саме з цією метою і здійснюється аналіз фінансових передумов неплатоспроможності й банкрутства та фінансового стану підприємства. Проведення цього аналізу є надзвичайно важливим, оскільки жоден власник не повинен нехтувати потенційними можливостями збільшення прибутку, які можна виявити тільки на підставі своєчасного та об'єктивного повного аналізу фінансового стану.

Необхідно відмітити, що, як показує вітчизняна та світова практика, найважливішим елементом для забезпечення якості бухгалтерської звітності є діючий контроль якості. Це твердження справедливе і відносно аудиту, як форми незалежної перевірки бухгалтерської звітності господарюючих суб'єктів особами, що володіють необхідною кваліфікацією й наділеними відповідними повноваженнями. Забезпечити належний рівень якості аудиту банкрутства, в першу чергу, дозволять економічні заходи впливу, що включають у себе матеріальну відповідальність аудиторських організацій за результат своєї роботи. Проте, відсутність достатнього теоретичного та організаційно-методичного забезпечення аудиту кризових підприємств негативно впливає на якість його проведення на практиці [7].

Заключним етапом аудиторської роботи є узагальнення результатів аудиту банкрутства підприємства. Основним положенням, що регулює документування та узагальнення результатів аудиту, є МСА 230 "Аудиторська документація". Підсумковим документом аудиторської перевірки

слогує висновок (звіт незалежного аудитора), метою підготовки якого є доведення до керівництва господарюючого суб'єкта інформації про недоліки у веденні бухгалтерського обліку та в системі внутрішнього контролю, які можуть призвести до суттєвих помилок у бухгалтерській звітності, неефективного використання майна або його втрати, а також внесення пропозицій щодо удосконалення бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю з метою запобігання відхилень, порушень, розкрадання майна тощо [8].

Висновки і перспективи.

Отже, неминуче в умовах формування ринкової економіки реформування підприємств передбачає створення в суспільстві законодавчих передумов для розвитку ефективних взаємин між підприємствами-позичальниками і кредиторами, боржниками та кредиторами. Одна з таких передумов – удосконалення законодавства про банкрутство, реалізація якого повинна сприяти попередженню випадків банкрутства, оздоровленню всієї системи фінансових взаємовідносин між підприємцями, а в разі визнання боржника банкрутом – зведення до мінімуму негативних наслідків банкрутства, здійснення всіх необхідних процедур в цивілізованій формі.

Підсумовуючи вищевикладене можна зазначити, що питання про банкрутство – одне з ключових для економіки будь-якої держави. Саме те, як в країні вибудована процедура банкрутства, визначає базові «правила гри» як для корпорацій та холдингів, так і для малих підприємств.

В даний час в Україні чимало вітчизняних підприємств опинилися в скрутному економічному становищі. Проблема неплатоспроможності, банкрутства боржника, невиконання ним своїх зобов'язань – одна з найбільш актуальних проблем ринкової економіки. Ринкова економіка і банкрутство тісно пов'язані між собою. Проте без процедури банкрутства економіка стає нееластичною, оскільки перехід фінансових, трудових і матеріальних ресурсів від неефективного до успішно працюючого підприємства стає неможливим. Тому підприємства, які знаходяться у фінансовій кризі, є особливим об'єктом аудиту, оскільки вони характеризуються ризиком припинення діяльності та специфічними інформаційними потребами користувачів.

Список використаних джерел

1. Верховна Рада України / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/2343-12>. – Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом.
2. Верховна Рада України / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/3125-12>. – Про аудиторську діяльність.
3. Верховна Рада України / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-09>. – Про судову практику в справах про банкрутство.
4. Глушук О.М. Механізм інформаційного забезпечення аналітичних процедур неплатоспроможних підприємств. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2010. № 3 (53). С. 66–72.
5. Гой В.В. Аналіз діяльності неплатоспроможних підприємств з метою виявлення ознак протиправних банкрутств. *Економічний аналіз*. 2014. Том 18. № 2. С. 106–112.
6. Коваленко О.В. Застосування стандартів аудиторського контролю для попередження ймовірності банкрутства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. № 1 (48). С. 96–102.
7. Москаль Н.В. Концепція аудиту підприємства, що знаходиться у фінансовій кризі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка*. 2010. Вип. 29/1. С. 326–329.
8. Сандакова В.С. Аудит процесів ліквідації та банкрутства підприємства. *Научные труды SWorld. Экономика*. 2016. № 1 (42). С. 29–35.
9. Сандакова, В.С. Особливості обліку процесів ліквідації та банкрутства підприємства. *Научные труды SWorld. Экономика*. 2016. № 1 (42). С. 18–23.

Статтю отримано: 4.11.2017 / Рецензування 11.12.2017 / Прийнято до друку: 22.12.2017

Nadia Bugay

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Auditing
Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman

Kyiv, Ukraine

E-mail: super.bsv2011@ukr.net

FEATURES OF THE AUDIT OF ENTERPRISES-BANKS: CONCEPTUAL METHODICAL ASPECTS

Abstract

Introduction. The global financial crisis, changes in legislation, increase in taxation and other factors can lead to negative consequences in conditions of high uncertainty of the environment when it continues to exist.

Therefore, many legal entities increase the likelihood of crisis situations. The threat of termination of the enterprise activity determines the need to find efficient ways to improve its financial position. One of the important tools to overcome the crisis is the audit, the peculiarities of which are determined by the need to improve certain methodological approaches.

Methods. The following research methods are used in the research paper: deduction and induction, synthesis and analysis, dialectic, historical and system approaches, and specific audit methods. The information base of the scientific article is: legislative and normative acts, initial documentation, accounting reporting of enterprises, as well as articles, monographs, scientific works of domestic and foreign scientists.

Results. The article highlights the peculiarities of carrying out the audit of bankrupt enterprises - this is one of the problems that are extremely common in Ukraine today. Also, the main problem issues of the theoretical and practical nature are highlighted, necessary measures and ways of their solution are determined. Article's presentation, conclusions and proposals based on international experience, analytical studies of domestic and foreign scholars.

Discussion. The market economy and bankruptcy are closely interconnected, but without a bankruptcy process the economy becomes inelastic. Therefore, enterprises in the financial crisis are a specific audit object because they are characterized by the risk of discontinuing operations and the special information needs of users of the audit. Conducting an audit of a bankrupt business will allow it to determine its real financial situation and, through proper actions and the availability of internal resources, will help successfully overcome the crisis situation.

Keywords: bankruptcy, bankruptcy procedure, insolvency, audit of bankruptcy process, analytical procedures, financial crisis.

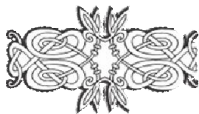
References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/2343-12>.
2. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/3125-12>.
3. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-09>.
4. Glushuk, O.M. (2010). Mechanism informacijnogo zabezpechennja analitichnyh procedur neplatospromozhnyh pidpryemstv [Mechanism of information support of analytical procedures of insolvent enterprises]. *Bulletin of Zhytomyr State Technological University*, 3 (53), 66–72.
5. Goj, V.V. (2014). Analiz dijal'nosti neplatospromozhnyh pidpryemstv z metoju vyjavlennja oznak protypravnyh bankrutstv [Analysis of the activities of insolvent enterprises in order to identify signs of unlawful bankruptcy]. *Economic analysis*, 18 (2), 106–112.
6. Kovalenko, O.V. (2013). Zastosuvannja standartiv audytors'kogo kontrolju dlja poperedzhennja jmovirnosti bankrutstva [Application of standards of audit control to prevent the probability of bankruptcy]. *Bulletin of socio-economic research*, 1 (48), 96–102.
7. Moskal, N.V. (2010). Koncepcija audytu pidpryemstva, shho znahodytsja u finansovij kryzi [Audit concept of an enterprise in a financial crisis]. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod University. Economy*, 29/1, 326–329.
8. Sandakova, V.S. (2016). Audyt procesiv likvidacii ta bankrutstva pidpryemstva [Audit of liquidation and bankruptcy processes of the enterprise]. *Scientific works SWorld. Economy*, 1 (42), 29–35.
9. Sandakova, V.S. (2016). Osoblyvosti obliku procesiv likvidacii ta bankrutstva pidpryemstva [Features of the accounting processes of liquidation and bankruptcy of the enterprise]. *Scientific works SWorld. Economy*, 1 (42), 18–23.

Received: 11.04.2017 / Review 12.11.2017 / Accepted 12.22.2017

ЕКОНОМІКА І
УПРАВЛІННЯ НАРОДНИМ
ГОСПОДАРСТВОМ

ECONOMICS
AND MANAGEMENT
OF NATIONAL ECONOMY

УДК 338.433.4
JEL Classification L10, Q19

Василенко Людмила¹
здобувач
ННЦ „Інститут аграрної економіки” НААН
м. Київ, Україна
E-mail: L.vasylenko@plt.land

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Анотація

Вступ. Матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарського виробництва відіграє вирішальну роль в його інтенсифікації й відповідно відображається на кінцевих виробничих результатах сільськогосподарської практики. Недостатнє вивчення специфіки розвитку ринку МТР для сільського господарства призводить на практиці до помилкових дій, що торкаються інтересів сільськогосподарських товаровиробників. Це обумовлює необхідність проведення досліджень саме у такому напрямку. Дана стаття ставить за мету виявити особливості розвитку ринку матеріально-технічних ресурсів, зокрема для сільського господарства, дати характеристику попиту й пропозиції на ньому та запропонувати шляхи підвищення ефективності функціонування даного ринку з урахуванням його особливостей.

Методи. Дослідження проведено з використанням методів наукового пізнання, зокрема, монографічного, абстрактно-логічного, аналітичного, порівняння, систематизації, індукції та дедукції.

Результати. У статті наводиться огляд різних наукових підходів щодо визначення дефініції «ринок». На основі детального аналізу різних трактувань пропонується авторський варіант даного визначення, що має розкривати економічну сутність ринку через його основну функцію, а саме узгодження інтересів як покупців, так і споживачів.

Охарактеризований ринок матеріально-технічних ресурсів як особливий вид ринку промислового призначення. Виявлені специфічні риси ринку матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства, які обумовлені особливостями аграрного виробництва. Запропоновані шляхи удосконалення функціонування даного виду ринку з урахуванням виявлених особливостей.

Перспективи. Подальші дослідження передбачається проводити у напрямку визначення ролі держави та функцій державної підтримки розвитку ринку МТР в аграрній сфері та розробки моделей регіональних ринків окремих видів матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства.

Ключові слова: ринок, сільське господарство, матеріально-технічні ресурси, попит, пропозиція.

Вступ.

Сільське господарство є важливою галуззю економіки країни, що визначає її продовольчу безпеку і незалежність. Перехід до ринкових умов господарювання змінив принципи забезпечення сільськогосподарських товаровиробників необхідними матеріально-технічними ресурсами.

¹ Науковий керівник: Корчинська О.А., доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент

Централізовані та планові поставки мінеральних добрив, пестицидів, техніки тощо поступилися місцем самостійним закупкам фермерами необхідних ресурсів для ведення сільськогосподарського виробництва. Тому вивчення розвитку ринку матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства та виявлення його особливостей набуло неабиякої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У науковій літературі не існує однозначного трактування терміну „ринок”. Протягом тривалого періоду часу філософи, науковці, економісти-теоретики з різних країн світу здійснювали пошуки обґрунтування поняття „ринку”.

Вважається, що перше наукове визначення поняття «ринок» дав французький економіст-математик XVIII ст. Антуан-Огюстен Курно, який писав що ринок – це «будь-який район, де економічні зв'язки покупців і продавців до такого рівня вільні, що ціни на однакові товари досить легко і швидко вирівнюються» [1]. Аналогічно описують ринок Є. Бевентер і Й. фон Хампе: «подумки уявлюване місце, де шляхом порівняння цін на блага і обсягів їх пропозиції приводиться у відповідність платоспроможність і готовність до поставок» [2] та Ю.Є. Власівсвич: «ринок – це сфера обміну всередині країни і між країнами, що зв'язує між собою виробників і споживачів продукції. Але тут не вказується, як здійснюється цей зв'язок» [3].

За словами італійського професора А. Пезенті, ринок – це те уявне місце, куди сходяться виробники товарів, які пропонують свій товар покупцям, та споживачі, що пред'являють попит на товар [4].

Е.Далан та Д. Ліндсей стверджують, що «ринок – це будь-яка взаємодія, у яку вступають люди, для товарів одне з одним» [4]. Майже таке ж твердження поняття «ринку» дає і відомий маркетолог Ф. Котлер: «Ринок – сукупність існуючих і потенційних покупців» [5].

В. Джевонс як основний критерій ринку висунув «тісноту» відносин між продавцями і покупцями, а сам ринок, на його думку, становить групу людей, що вступають у ділові відносини й укладають угоди з приводу будь-якого товару. Але це не повне визначення ринку, тому що воно обмежується тільки відносинами обміну та не охоплює відносини виробництва, тоді як саме ринок поєднує перші з другими [6].

Сучасний економіст Польщі А. Яблонський пропонує розуміти ринок як сукупність трансакцій купівлі та продажу й умов, у яких вони здійснюються [7].

Вивченням питань сутності ринку та особливостей його функціонування активно займаються й українські вчені-економісти. Так, вітчизняний економіст В.Г. Герасимчук акцентує увагу на тому, що «при централізованому обміні виникає класичний ринок, на якому з'являється посередник між виробником і споживачем» [8]. Така думка збігається з поглядами зарубіжних фахівців, які відносять процес обміну до вихідного положення ринкового дійства.

Економісти з маркетингу М.С. Пушкар і В.А. Пинхасик вважають ринок однією із економічних категорій товарного господарства, що являє собою сферу товарного обміну [9]. Враховуючи суспільне значення ринку, П.Т. Саблук, Д.Я. Карич та Ю.С. Коваленко так визначають поняття «ринок» – це «...цілеспрямовано упорядкована система ресурсів, установ і методів, завданням якої є створення і підтримання ринкового середовища в стані, максимального наближення до чистої конкуренції і здатності генерувати ринкові ціни, як ціни попиту та пропозиції» [10]. Перше визначення є більш загальним, а друге досить поширене в аграрній сфері та максимально наближене до чистої конкуренції.

Український учений С.В. Мочерний зазначає, що «...ринок – це певна сукупність відносин власності між покупцями і продавцями з приводу купівлі-продажу товарів і послуг та механізм забезпечення цього процесу згідно із законами товарного виробництва» [2]. М.Ю. Коденська і Н.М. Василець зазначили, що поняття «ринок» необхідно розглядати як сферу кругообігу товарів, послуг і капіталу і як систему організації товарно-грошових відносин, що виникають у ході цього процесу, прискорюючи або уповільнюючи його [11].

На думку А. Гальчинського та П. Єщенко, «ринок – це сфера обміну, що здійснюється за думками товарного виробництва», або іншими словами: «ринок виконує роль механізму, за допомогою якого досягається рівновага попиту і пропозиції, координується діяльність суб'єктів економіки через систему цін [12].

Дослідник В. Базилевич розглядає ринок як систему економічних відносин, пов'язаних з обміном товарів та послуг на основі широкого використання різноманітних форм власності, товарно-грошових відносин і фінансово-кредитних механізмів [13].

На переконання таких вітчизняних вчених як О. Мамалуй, О. Грищенко і Л. Грищенко « ринок – це сукупність економічних відносин, що виникають між виробниками і споживачами у процесі вільного еквівалентного обміну виробленими благами (послугами), який організований за законами товарного виробництва і грошового обігу» [14].

З позицій правознавства в прийнятій урядом концепції переходу України до ринкової економіки ринок визначено як систему товарно-грошових відносин з механізмом вільного ціноутворення, з вільним підприємництвом на основі економічної самостійності, рівноправності та конкуренції суб'єктів господарювання у боротьбі за споживача [15].

Таким чином, виходячи з критичного аналізу різних підходів до розкривання економічної сутності цієї дефініції, можна констатувати, що сутність дефініції «ринок» формувалась і збагачувалась у результаті ретельних досліджень науковців різних країн і часів. Проте, наразі вчені не виробили єдиного підходу до визначення сутності ринку. Автори акцентують уваги на різних аспектах даного економічного явища, що говорить про те, що ринок є складним і багатограним явищем. На нашу думку, економічна сутність ринку розкривається через його основну функцію, а саме, узгоджувати інтереси покупців (споживачів) і продавців (виробників) завдяки дії внутрішніх чинників (попиту і пропозиції), а також зовнішніх факторів (наприклад, втручання держави).

Мета.

Ця робота має на меті виявити особливості розвитку ринку матеріально-технічних ресурсів, зокрема для сільського господарства, дати характеристики попиту й пропозиції на ньому та запропонувати шляхи підвищення ефективності функціонування даного ринку з урахуванням його особливостей.

Методологія дослідження.

Дослідження проведено з використанням методів наукового пізнання, зокрема, монографічного, абстрактно-логічного, аналітичного, порівняння, систематизації, індукції та дедукції.

Результати.

У теперішній час ринок матеріально-технічних ресурсів є одним з важливих факторів, що визначає рівень і темпи розвитку будь-якого виробництва. Адже правильно налагоджена система матеріально-технічного забезпечення є запорукою безперебійного забезпечення підприємства всіма видами матеріальних ресурсів, що є невід'ємним елементом наукової організації виробництва. Матеріально-технічна база є основою функціонування як промислових, так і аграрних підприємств, а виявлення та аналіз особливостей функціонування даного типу ринку озброює керівників підприємств необхідними знаннями щодо прийняття правильних управлінських рішень.

Ринок матеріально-технічних ресурсів відноситься до ринків товарів виробничого призначення, а тому йому притаманні особливі характеристики саме даного виду ринку.

По-перше, попит на ринку матеріально-технічних ресурсів є похідним, оскільки визначається попитом на готові товари, які виробляються із використанням даних ресурсів. Потреба у матеріально-технічних ресурсах виникає лише тоді, коли вони можуть бути використані для випуску тих кінцевих споживчих товарів, які користуються попитом споживачів. Таким чином, попит на

ресурси і фактори виробництва виникає лише при наявності і під впливом попиту на звичайних споживчих ринках. Попит на ресурси, перш за все, підвищується чи знижується залежно від того, зростає чи падає попит на споживчі товари. Залежно від того, як під впливом споживчого попиту змінюється асортимент і структура споживчих товарів та послуг, змінюється асортимент і структура ресурсів, що залучаються для їх виробництва.

По-друге, особливість попиту на ресурси визначає і його цінову еластичність. Чутливість попиту на ресурси, його реакція на зміну ціни ресурсів визначається, перш за все, такими трьома факторами. Перший – рівнем попиту на готову продукцію: тому, як правило, він є нееластичним. Другий фактор – замінність ресурсів: якщо є можливість заміни ресурсів, то попит еластичний, якщо ні, то попит – нееластичний. Третій фактор – питома вага даного ресурсу у загальних витратах на виробництво готової продукції: чим більша питома вага, тим вища еластичність попиту.

По-третє, в ролі покупців виступають підприємці-професіонали, які, по-перше, добре знають характеристики необхідних ресурсів, по-друге, приймають рішення про покупку, базуючись на раціональних мотивах (а не емоційних як на ринку споживчих товарів). Таким чином, попит на матеріально-технічні ресурси формує достатньо вузька група ділових людей – підприємців, які здатні організувати й здійснити випуск продуктів та послуг споживчого призначення.

Вивчаючи споживчий попит, підприємці намагаються знайти напрямки для покращення продукції, її споживчих характеристик і створення нових товарів. Одночасно вони вивчають ринки ресурсів з метою виявлення більш привабливих за ціною та якістю. У цьому сенсі ринки ресурсів надають підприємцям інформацію про ціни, техніко-економічні характеристики товарів, рівень виробничих витрат тощо.

По-четверте, для організації виробничого процесу, як правило, потрібні різні види ресурсів, які доповнюють один одного у певному співвідношенні для кожного конкретного виробничого процесу. Отже, попит на ресурси – взаємозалежний процес, де кількість кожного ресурсу, що залучається до виробництва, залежить не тільки від рівня цін на даний ресурс, а й від рівня цін на інші ресурси, що застосовуються у виробництві.

Пропозиція на ринку матеріально-технічних ресурсів також має свої особливості, які пов'язані, перш за все, із обмеженістю ресурсів, особливо тих, що мають природне походження.

Особливу роль відіграє ринок матеріально-технічних ресурсів і в сфері аграрного виробництва. Пов'язано це з тим, що витрати на матеріально-технічні ресурси (техніку, добрива, насіння, паливно-мастильні матеріали тощо) складають велику частку виробничих витрат сільськогосподарського виробництва. Має значення і якість цих ресурсів, які значною мірою визначають ефективність сільськогосподарського виробництва. Саме матеріально-технічне забезпечення кожного сільськогосподарського виробника і сільського господарства в цілому є основним напрямом підвищення ефективності використання трудових і земельних ресурсів, інтенсифікації виробництва і на цій основі підвищення урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин, обсягів та якості продукції, рентабельності та прибутковості аграрного виробництва.

Економічне значення матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського підприємства полягає в тому [16, с. 6], щоб досягнути:

- 1) безперебійне постачання підприємства необхідними матеріально-технічними засобами;
- 2) оптимізацію господарських зв'язків між споживачем та постачальником;
- 3) створення економічно обґрунтованих матеріальних запасів;
- 4) застосовування прогресивних шляхів та засобів надходження ресурсів з метою прискорення матеріально-технічного забезпечення;

- 5) економічне і ефективне використання засобів у виробництві.

Основними учасниками на ринку матеріально-технічних ресурсів для сфери аграрного виробництва є заводи – виробники сільськогосподарської техніки, хімічні підприємства, сільськогосподарські підприємства, торговельно-посередницькі організації, підприємства з ремонту

та технічного обслуговування машин і обладнання, машинно-технологічні формування з надання виробничих послуг й інші. У межах свого регіону і сфери діяльності вони вивчають попит, купівельну спроможність споживачів, умови реалізації товарів, терміни поставок і на основі зібраної інформації налагоджують реалізацію продукції для аграрних виробників.

Довгий час в умовах командно-адміністративної системи забезпечення вітчизняного сільського господарства здійснювалося на централізовано-планових засадах. Адаптація діючої системи матеріально-технічного забезпечення агропромислового комплексу в ринковій економіці повинна здійснюватись за такими принципами вільного підприємництва, а саме:

- 1) економічна рівність постачальницько-посередницьких формувань з постачальниками і споживачами;
- 2) демонополізація сфери обігу, створення умов для конкуренції;
- 3) використання різних форм власності, організаційних структур і видів господарської діяльності постачальницько-посередницьких формувань та надання їм самостійності;
- 4) підвищення економічної заінтересованості працівників постачальницько-посередницьких формувань у збільшенні видів і підвищенні якості наданих послуг.

В умовах ринку постачання матеріально-технічних ресурсів здійснюється різноманітними формами і методами: через товарно-сировинні біржі; аукціони, конкурси; оптові закупки; закупки малими партіями; закупки відповідно до потреби; за замовленнями; за рахунок власного виробництва; за прямими договорами: машинно-тракторні станції, ремонтно-технічні станції, машинно-технологічні станції, лізинг, вторинний ринок техніки [16; 17]. Доцільно також створювати оптові ринки продукції матеріально-технічного призначення на базі існуючих регіональних служб агросервісу у формі асоціації або приватного акціонерного товариства.

Розвиток ринку матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства повинен відбуватися із врахуванням його особливостей:

По-перше, попит на ринку матеріально-технічних ресурсів для аграрної сфери коливається, що викликане сезонністю сільськогосподарського виробництва. Це означає необхідність застосування продавцями синхромаркетингу, який у даному випадку зорієнтований на врахування природно-кліматичної зональності регіонів України.

По-друге, попит на матеріально-технічні ресурси є вторинним, оскільки визначається попитом на сільськогосподарську продукцію (продукти харчування). Як відомо, попит на продукти харчування визначається переважно фізіологічними потребами людини і є нееластичним, тобто споживачі не чутливо реагують на зміну ціни і не відмовляються від купівлі продуктів харчування, не дивлячись на зростання ціни на них. Тому, необхідною умовою для недопущення недобросовісної конкуренції на даному ринку є втручання держави, яка має забезпечити розвиток конкурентного середовища й адекватний механізм ціноутворення на ресурси для сільського господарства.

По-третє, певні матеріально-технічні ресурси, зокрема добрива, засоби захисту рослин, хімічні меліоранти тощо, слугують не лише для підвищення продуктивності виробництва, а й є важливими для збереження і підвищення рівня родючості ґрунтів. Таким чином, певні види ресурсів для сільськогосподарського виробництва є важливими для збереження такого національного багатства як земля, яка визначає основу життєдіяльності як теперішнього, так і майбутніх поколінь, а тому має знаходитися під охороною держави. Виходячи з цього, потрібна державна підтримка, яка зорієнтована на забезпечення сільськогосподарських товаровиробників необхідною для відтворення родючості ґрунтів кількістю добрив та інших ресурсів.

По-четверте, застосування певних видів ресурсів (наприклад, пестицидів) пов'язане із небезпекою і ризиком для здоров'я людей і навколишнього середовища. Отже, ринок пестицидів має знаходитися під жорстким контролем держави для запобігання використанню застарілих, екологічно-небезпечних хімічних засобів захисту рослин. Держава також має взяти на себе відповідальність за забезпечення належного рівня знань сільськогосподарських товаровиробників стосовно правильного використання пестицидів.

Висновки і перспективи.

Проведений аналіз формування та розвитку ринку матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства дав можливість виявити його особливості, зокрема: сезонні коливання попиту, його вторинність, високу значимість певних ресурсів для збереження родючості ґрунтів та існування небезпечних для здоров'я людей та довкілля видів ресурсів тощо. Все це обумовлює необхідність врахування цих особливостей ринку як його учасниками, так і державними органами влади.

Таким чином, розвиток ринку матеріально-технічних ресурсів для сільськогосподарського виробництва має відбуватися як за умов забезпечення відповідного конкурентного середовища, розвитку інфраструктури ринку, так і цілеспрямованої регулюючої ролі держави.

Список використаних джерел

1. Економічна енциклопедія: у 3 т. / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред., [та інші]. Київ : «Вид. центр «Академія», 2002 952 с.
2. Мочерний С.В. Ларіна Я.С., Фомішин С.В. Світове господарство в умовах глобалізації. Київ : Ніка-Центр, 2006. 200 с
3. Економіка : учебник / под ред. А. С. Булатова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Изд-во БЕК. 1997. 816 с.
4. Майн В.В. Етимологічні основи сутності ринку. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. №1(56). С. 73-77.
5. Котлер Ф. Основы маркетинга : пер. с англ. общ. ред. и вступ ст. Пеньковой. Москва, 1990. 736 с.
6. Шморгун Л.Г. Менеджмент організацій : навч. посіб. Київ. 2010. 452 с.
7. Podstawy ekonomii / pod. red. nauk. R. Milewski. Warszawa : PWN, 1998. 682 s.
8. Герасимчук В.Г. Маркетинг. Теорія і практика. Київ : Вища школа, 1994. 27 с.
9. Пушкарь М.С., Пинхасик В.А. Основы маркетинга. Тернополь : Вісник, 1993. 80 с.
10. Саблук П. Т., Карич Д. Я., Коваленко Ю.С. Основы організації сільськогосподарського ринку. Київ : ІАЕ УААН, 2002. 190 с.
11. Власов Д.В. Генезис формування поняття «ринок». *Економіка АПК*. 2009. № 4. С. 121–124.
12. Гальчинский А.С., Ещенко П.С. Основы экономической теории. Москва : Высшая школа, 1995. 471 с.
13. Економічна теорія: політекономія. за ред. В. Д. Базилевича. Київ : Знання-Прес, 2004. 615 с.
14. Основы економічної теорії. за заг. ред. О.О. Мамалуя. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 480 с.
15. Волкова О.В. Ринок праці : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 624 с.
16. Остапенко Т.М. Формування матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук / ЛНАУ. Луганськ, 2008. 20 с.
17. Плаксін О.А. Матеріально-технічне забезпечення підприємств АПК в сучасних умовах. *Економіка АПК*. 2004. № 8. 63–68 с.

Статтю отримано: 01.11.2017 / Рецензування 3.12.2017 / Прийнято до друку: 15.12.2017

Liudmyla Vasylenko
Postgraduate Student
NSC "Institute of Agrarian Economics" of NAAS of Ukraine
Kyiv, Ukraine
E-mail: L.vasylenko@plt.land

SPECIFICS OF DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL INPUTS MARKET

Abstract

Introduction. Material and technical support of agricultural production plays a decisive role in its intensification and accordingly reflects on the final production results of agricultural practices. Insufficient study of the specifics of the development of the MTR market for agriculture leads to the practice of erroneous actions affecting the interests of agricultural producers. This causes the need for research in this direction.

This article aims to identify peculiarities of the development of the market of material and technical resources, in particular for agriculture, to characterize demand and supply on it, and to propose ways to increase the efficiency of functioning of this market taking into account its features.

Methods. The research is conducted using scientific knowledge methods, in particular monographic, abstract and logical, analytical, comparison, systematization, induction and deduction.

Results. The article gives an overview of various scientific approaches in defining the "market" definition. On the basis of a detailed analysis of different interpretations, an author's variant of this definition is proposed, which should reveal the economic essence of the market through its main function, namely the coordination of interests of both buyers and consumers.

The market of material and technical resources is characterized as a special type of industrial market. The specific features of the market of material and technical resources for agriculture that are caused by peculiarities of agrarian production are revealed. The ways of improvement of functioning of this type of the market with the account of the revealed features are offered.

Discussion. Further research is expected to be carried out in the direction of determining the role of the state and the functions of state support for the development of the MTP market in the agrarian sector and the development of models of regional markets for certain types of material and technical resources for agriculture.

Keywords: market, agriculture, material and technical resources, demand, supply.

References

1. Mochernyi, S.V. (Ed.). (2002). *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia]. Kyiv, Ukraine : «Vydavnychiy tsentr «Akademiia».
2. Mochernyi, S.V., Larina, Ya.S., & Fomishyn, S.V. (2006). *Svitove hospodarstvo v umovakh hlobalizatsii* [World economy in the conditions of globalization]. Kyiv, Ukraine : Nika-Tsentr.
3. Bulatov A.S. (Ed.). (1997). *Ekonomika : uchebnik* [Economics: Textbook]. Moscow, Russia: Izdatel'stvo BEK.
4. Main, V.V. (2013). Etimologichni osnovy sutnosti rynku [The etymological basis of the essence of the market]. *Scientific Herald of Poltava University of Economics and Trade*, 1 (56), 73–77.
5. Kotler, F. (1990). *Osnovy marketinga* [Basics of Marketing]. Moscow, Russia.
6. Shmorhun, L.H. (2010). *Menedzhment orhanizatsii: Navchalnyi posibnyk* [Management of Organizations: Textbook]. Kyiv, Ukraine.
7. Milewski, R. (Ed.). (1998). *Podstawy ekonomii* Warszawa, Polska: PWN.
8. Herasymchuk, V.H. (1994). *Marketynh. Teoriia i praktyka* [Marketing. Theory and practice]. Kyiv, Ukraine: Vyshcha shkola.
9. Pushkar, M.S., & Pynkhasyk, V.A. (1993). *Osnovy marketinga* [Basics of Marketing]. Ternopil, Ukraine: Visnyk.
10. Sabluk, P.T., Karych, D.Ia., & Kovalenko, Yu.S. (2002). *Osnovy orhanizatsii silskohospodarskoho rynku* [Fundamentals of agricultural market organization]. Kyiv, Ukraine : IAE UAAN.
11. Vlasov, D.V. (2009). Henezys formuvannia poniattia «rynok» [Genesis of the concept of "market"]. *Economy AIC*, 4, 121–124.
12. Gal'chinskiy, A.S. (1995). *Osnovy ekonomicheskoy teorii* [Basics of economic theory]. Moscow, Russia: Vysshaya shkola.
13. Bazylevych, V.D. (Ed.). (2004). *Ekonomichna teoriia: politekonomiia* [Economical Theory: Polyteconomy]. Kyiv, Ukraine : Znannia-Pres.
14. Mamalui, O., Hryshchenko, O., & Hryshchenko, L. (2003). *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Basics of economic theory]. Kyiv, Ukraine : Yurinkom Inter.
15. Volkova, O.V. (2007). *Rynok pratsi. Navchalnyi posibnyk* [Labor market. Tutorial]. Kyiv, Ukraine : Tsentr uchbovoi literatury.
16. Ostapenko, T.M. (2008). *Formuvannia materialno-tekhnichnoho zabezpechennia silskohospodarskykh pidpriemstv* [Formation of material and technical support of agricultural enterprises] (Unpublished candidate dissertation). Luhansk National Agrarian University. Luhansk.

17. Plaksin, O.A. (2004). Materialno-tekhnichne zabezpechennia pidpriemstv APK v suchasnykh umovakh [Material and technical support of agroindustrial complexes in modern conditions]. *Economy AIC*, 8, 63–68.

Received: 11.01.2017 / Review 12.03.2017 / Accepted 12.15.2017

УДК 338.48:330.34
JEL Classification L83, Z32

Герасименко Тамара

к.е.н., доцент кафедри аудиту, аналізу та оподаткування
директор Інституту економіки та фінансів
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна

E-mail: gtoa@meta.ua

Савченко Тетяна

аспірант
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна

E-mail: tanja.savchenko.1991@gmail.com

ТУРИЗМ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація

Вступ. У сучасних умовах туризм, як одна з провідних галузей соціально-економічного розвитку держави і окремо взятих регіонів, виступає фактором і, водночас, каталізатором їх сталого розвитку. З огляду на здатність туризму спричиняти суттєвий вплив на формування валового внутрішнього продукту, активізацію зовнішньоторговельного балансу, функціонування більш як 50 галузей та рівень зайнятості населення, важливого значення набуває дослідження стану туризму в Україні і його ролі в реалізації стратегії сталого розвитку національної економіки.

Методи. У статті використаний діалектичний метод пізнання, системний і комплексний підходи, аналіз, синтез та порівняння для дослідження сучасного стану туризму; абстрактно-логічний – для визначення і систематизації наслідків впливу туризму на сфери суспільства та формулювання висновків щодо його ролі у забезпеченні сталого розвитку економіки.

Результати. Розкрито зростаючу роль туризму у забезпеченні сталого розвитку світової і національної економік. Визначено та систематизовано позитивні і негативні наслідки впливу розвитку туризму на соціокультурну, економічну та екологічну сфери суспільства. Досліджено сучасний стан туристичного ринку в Україні. Проведений аналіз динаміки суб'єктів туристичної діяльності в Україні та основних показників їх діяльності за 2015-2016 роки. Досліджено територіальну концентрацію суб'єктів туристичної діяльності та визначені фактори, які її обумовлюють. Визначені заходи стратегічного характеру, реалізація яких сприятиме трансформації туризму у конкурентоздатну галузь, яка забезпечуватиме сталий розвиток економіки регіонів і держави в цілому.

Перспективи. Подальші дослідження вбачаються у формуванні й обґрунтуванні системи показників та індикаторів сталого розвитку туристичної галузі в цілому і її суб'єктів, зокрема, що дозволить здійснювати належний контроль за реалізацією "Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року".

Ключові слова: туризм, сталий розвиток, туристична діяльність, туроператор, турагент.

Вступ.

Наприкінці XX - початку XXI століть міжнародна спільнота сприймає туризм як одне з найважливіших соціально-економічних явищ. Стратегічний інтерес до туризму прогресивної спільноти викликаний, насамперед, його здатністю суттєво (як позитивно, так і негативно) впливати на розвиток національних і світової економік та завоюванням панівної позиції у міжнародних зовнішньоекономічних зв'язках. Особливо очевидно є його лідируюча роль у реалізації програм та Декларацій з навколишнього середовища і розвитку, прийнятих у різні роки на всесвітніх конференціях ООН, оскільки завдяки своїй природі туризм здатний забезпечити баланс при досягненні довгострокових економічних, екологічних та соціальних цілей суспільства.

В багатьох країнах світу, як розвинутих, так і тих, які розвиваються, туризм відіграє ключову

роль у формуванні валового внутрішнього продукту та активізації зовнішньоторговельного балансу. За оцінкою Всесвітньої туристичної організації ООН (ЮНВТО), "внесок туризму до світового валового внутрішнього продукту з урахуванням непрямого ефекту становить 10 відсотків. Загальна кількість робочих місць, що прямо або опосередковано стосуються сфери туризму, становить 11 відсотків. У 2015 році частка міжнародних туристичних прибутків збільшилася на 4,4 відсотка і становила 1184 млн. туристів" [8]. Експерти Всесвітньої туристичної організації передбачають, що у XXI столітті туризм стане двигуном світової економіки.

Підвищений інтерес до туризму обумовлений і тим, що він, виступаючи каталізатором соціально-економічного розвитку, стимулює функціонування більш як 50 галузей. Сталий розвиток галузі сприяє створенню додаткових робочих місць і, відповідно, зростанню рівня зайнятості населення, диверсифікації національної економіки та підвищенню її інноваційності, збереженню духовної спадщини і розвитку культурного потенціалу та екологічно безпечного навколишнього природного середовища. Туризм, будучи одним із засобів реалізації зовнішньої політики держави, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами.

Водночас, незважаючи на вигідне географічне розташування та високу ресурсну забезпеченість, за рівнем розвитку туризму Україна суттєво відстає від провідних країн світу, втрачаючи необмежені потенційні можливості використати даний напрям економіки в якості її каталізатора на шляху до інноваційності та конкурентоздатності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Стан туристичного ринку досліджували С. Грабовенська, Л. Гонтаржевська, В. Семенов, В. Александрова, Н. Щербакова П. Проноза, А. Сидорова та ін. Питання туристичної діяльності, механізмів її управління і впливу на навколишнє середовище висвітлювали у своїх роботах Л. Василькевич, І. Головчан, Л. Гринів, О. Гулич, І. Жук, О. Ковалюк, О. Пилип'як, В. Руденко, Є. Фалько, та ін. Проблеми сталого розвитку туризму посідають чільне місце в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців з середини 1990-х років. Зокрема, знайшли вони своє відображення у роботах Т.Ткаченко, Т.Божук, Г. Уварової, О. Сесьолкіна, О.Максарової, С. Нездойміновата інших дослідників. Однак малодослідженими залишаються питання потенційних можливостей туризму у забезпеченні сталого розвитку національної економіки.

Мета.

Метою статті є дослідження стану туризму в Україні і його ролі в реалізації стратегії сталого розвитку національної економіки.

Методологія дослідження.

Дослідження ґрунтується на діалектичному методі пізнання, комплексному і системному підходах, аналізі, синтезі, порівнянні – при вивченні сучасного стану туризму. Абстрактно-логічний метод використаний для виявлення і систематизації наслідків впливу туризму на сфери суспільства та формулювання висновків щодо його ролі у забезпеченні сталого розвитку національної економіки.

Результати.

Резолюцією, прийнятою Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, 2017 рік був оголошений Міжнародним роком сталого розвитку туризму. З цього приводу Генеральний секретар Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) Талеб Ріфаї зазначив, що "декларування ООН 2017 – Міжнародним роком сталого розвитку туризму являє собою унікальну можливість для просування вкладу туристичного сектора в економічну, соціальну та екологічну сталість, а також для підвищення обізнаності про справжні розміри сектора, який часто недооцінюється"[3].

Рішення про оголошення 2017 року – Міжнародним роком сталого розвитку туризму є

знаковим, оскільки було прийняте практично одночасно з Порядком денним 2030, погодженим країнами світу в рамках ООН, та затвердженою Генеральною Асамблеєю ООН програмою цілей сталого розвитку (ЦСР) [5]. Туризм включено в якості одного з пріоритетів в трьох цілях сталого розвитку (ЦСР): ЦСР 8 – сприяння поступальному, всеохопному і стійкому економічному зростанню, повній та продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх; ЦСР 12 – забезпечення переходу до раціональних моделей споживання та виробництва, та ЦСР 14 – збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку.

Визнання туризму пріоритетним не є випадковістю з огляду на те, що як зазначено у Порядку денному на XXI століття для галузі подорожей і туризму, «сталый розвиток туризму – це здатність останнього упродовж тривалого періоду зберігати свої кількісні та якісні показники, тобто виправдовувати очікування резидентів і туристів як у короткий, так і більш тривалий період, без шкоди довіллю тієї території, яка зацікавлена в його розвитку. ...сталість у туризмі передбачає позитивний загальний баланс його екологічних, соціокультурних та економічних впливів» [5].

Наслідки впливу розвитку туризму на економічну, екологічну та соціокультурну сфери суспільства можуть бути як позитивними, так і негативними (рис. 1). Найбільш позитивним, на нашу думку, є вплив туризму на економічну сферу суспільства. Водночас, найбільш суттєвими негативними можуть бути наслідки його розвитку на екологічну сферу.

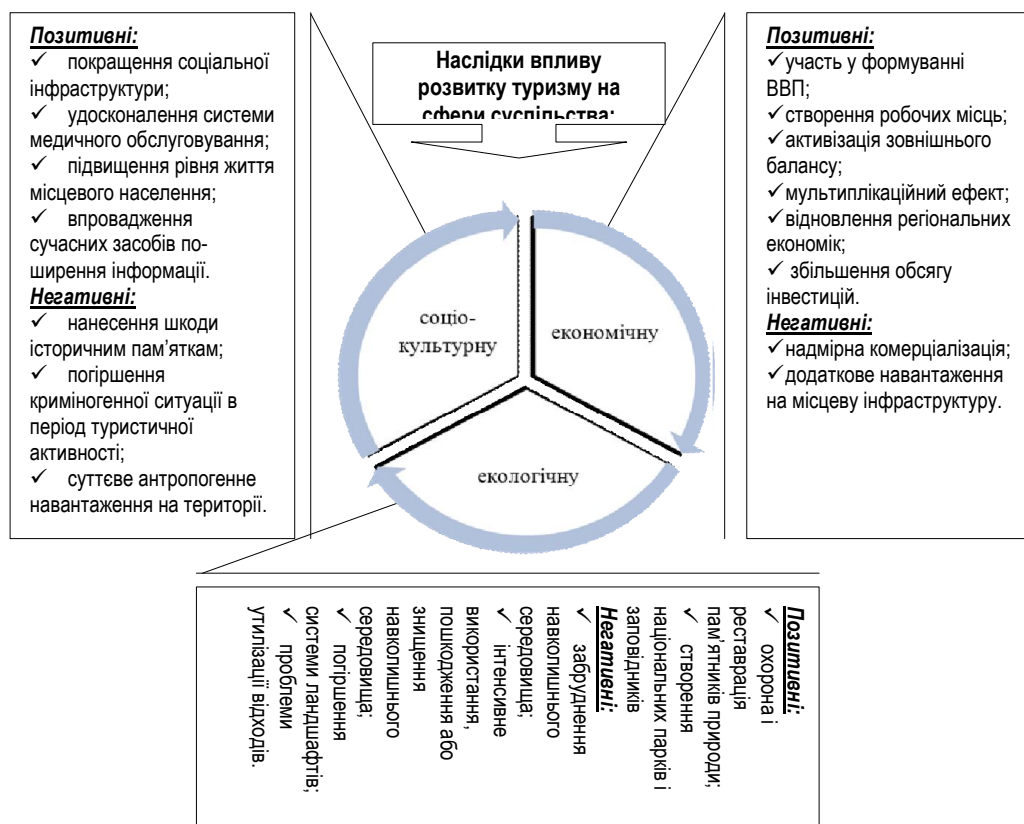

Рис. 1. Наслідки впливу розвитку туризму на економічну, екологічну та соціокультурну сфери суспільства*

*Джерело: визначені і систематизовані авторами

В оприлюдненій доповіді Всесвітнім економічним форумом "Конкуренція у подорожі й

туризмі – 2017” Україна у 2016 році за Індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму зайняла 88 місце з-поміж 136 країн у рейтингу (у 2013 році Україна займала 76 місце у рейтингу 140 країн) [9]. Конкурентоспроможність країн світу у сфері подорожей та туризму Всесвітній економічний форум досліджує разом із провідними міжнародними організаціями (Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO), Всесвітньою Радою з подорожей і туризму (WTTC), Міжнародною асоціацією повітряного транспорту (IATA), Міжнародним союзом охорони природи (IUCN) тощо).

Індекс конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму формують на основі 14 показників, об'єднаних у 4 субіндекси: «Сприятливість середовища» (бізнес-середовище, рівень безпеки, охорона здоров'я та гігієна, інфраструктура інформаційно-комунікаційних технологій); «Державна політика та створення сприятливих умов» (пріоритет сфери, міжнародна відкритість, цінова конкурентоспроможність, екологічна стійкість), «Інфраструктура» (інфраструктура повітряного, наземного та водного транспорту, туристична інфраструктура) і «Природні та культурні ресурси» (природні, культурні ресурси та ділові поїздки).

Позиціонування України на 88 місці було обумовлене, насамперед, малосприятливим середовищем для розвитку туристичного бізнесу (124 місце) та низьким рівнем безпеки та захисту (127 місце) [9].

Туристичну діяльність в Україні відповідно до Закону України «Про туризм» [7] провадять юридичні та фізичні особи, які задіяні як у створенні туристичного продукту та наданні туристичних послуг (перевезення, тимчасове розміщення, харчування, екскурсійне, курортне, спортивне, розважальне та інше обслуговування), так і здійсненні посередницької діяльності з надання характерних та супутніх послуг задля задоволення потреб туристів.

Варто зауважити, що впродовж 2014 та 2015 років відбувалося суттєве скорочення кількості суб'єктів туристичної діяльності – юридичних і фізичних осіб. У 2015 році порівняно з 2013 роком загальна кількість суб'єктів туристичної діяльності – юридичних і фізичних осіб – в Україні скоротилася більше, ніж у півтора рази (рис. 2). Така ситуація була викликана нестабільністю політичної й економічної ситуації в державі; подіями, пов'язаними з анексією Автономної Республіки Крим та проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей.

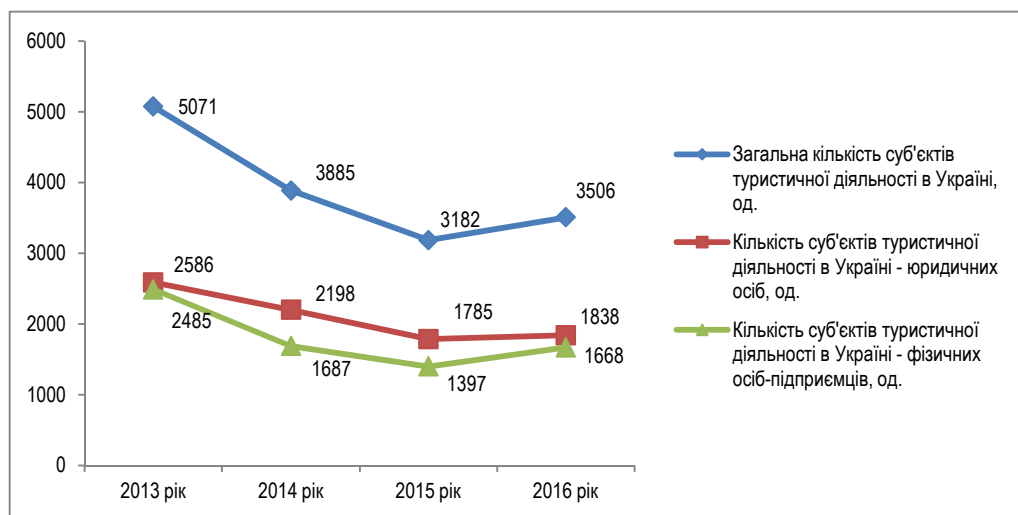

Рис. 2. Динаміка суб'єктів туристичної діяльності в Україні за 2013-2016 роки*

*Джерело: сформовано авторами на основі даних Державної служби статистики [1]

Позитивні зміни розпочалися у 2016 році. Зокрема, у 2016 році в Україні налічувалося 1838

суб'єктів туристичної діяльності – юридичних осіб (туроператорів, турагентів та суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність), що на 53 особи більше, ніж у 2015 році.

Водночас туристичною діяльністю займалося 1668 фізичних осіб-підприємців (турагентів та суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність) що на 271 одиницю більше, ніж у 2015 році.

Наведені дані підтверджують загальновідому світову тенденцію щодо високого рівня швидкої відновлюваності туристичної галузі.

Незважаючи на збільшення як юридичних, так і фізичних осіб – суб'єктів туристичної діяльності, їх структура у 2016 році порівняно з 2015 роком суттєво не змінилася. Лівова частка у досліджуваних роках належала туристичним агентам. У загальній кількості суб'єктів туристичної діяльності – юридичних осіб у 2016 році частка турагентів складала 66,5% проти 68,8 – у 2015 році, а фізичних осіб-підприємців – 94,8% проти 94,4%, відповідно (рис. 3 і 4).

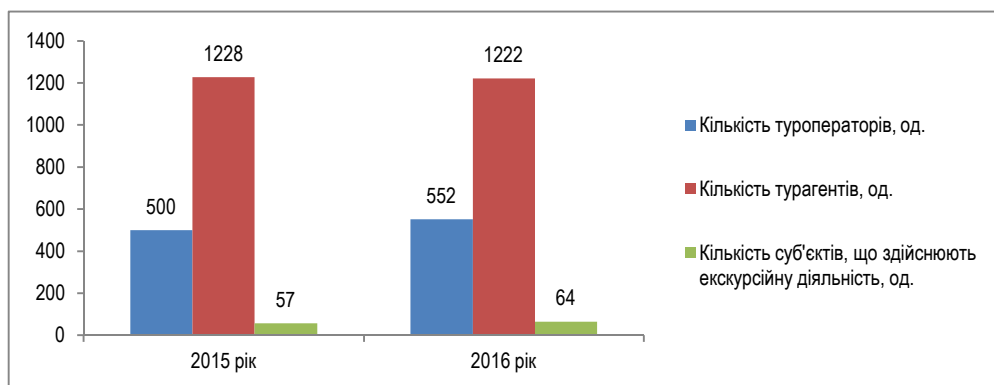

Рис. 3. Кількість та структура суб'єктів туристичної діяльності – юридичних осіб в Україні у 2015-2016 роках*

*Джерело: сформовано авторами на основі даних Державної служби статистики [1].

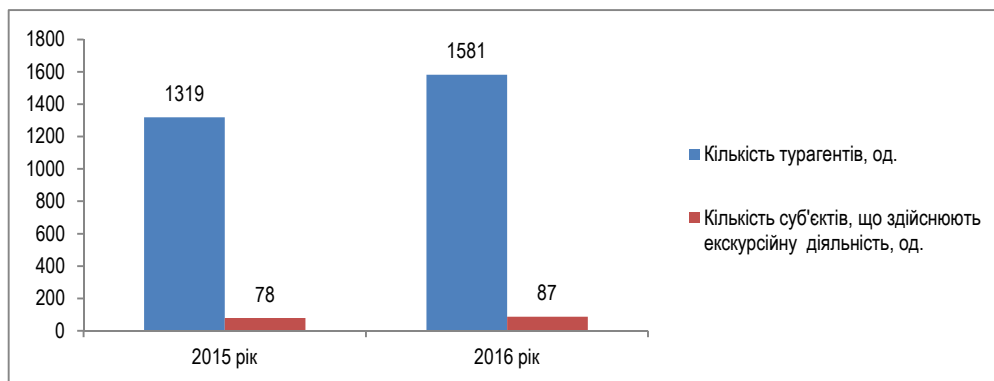

Рис. 4. Кількість та структура суб'єктів туристичної діяльності – фізичних осіб-підприємців в Україні у 2015-2016 роках*

*Джерело: сформовано авторами на основі даних Державної служби статистики [1].

У 2016 році більше 75% суб'єктів туристичної діяльності – юридичних осіб територіально припадало на м. Київ та сім областей України – Дніпропетровську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Одеську, Харківську та Чернівецьку; більше 60% суб'єктів туристичної діяльності –

фізичних осіб – на м. Київ та вісім областей України – Дніпропетровську, Запорізьку, Івано-Франківську, Київську, Львівську, Одеську, Полтавську та Харківську (рис. 5 і 6).

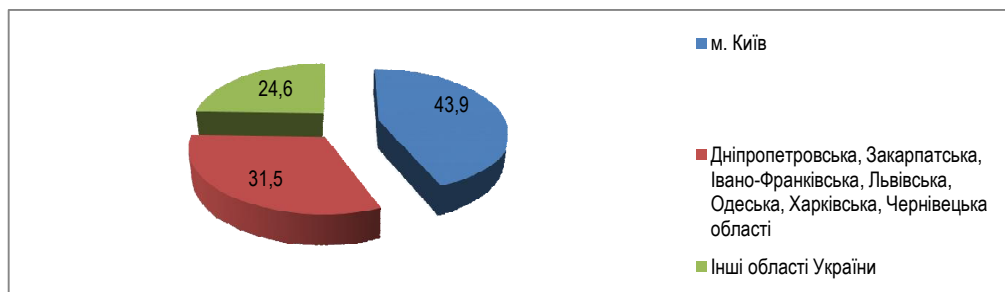

Рис. 5. Територіальна концентрація суб'єктів туристичної діяльності – юридичних осіб в Україні у 2016 році*

*Джерело: сформовано авторами на основі даних Державної служби статистики [1].

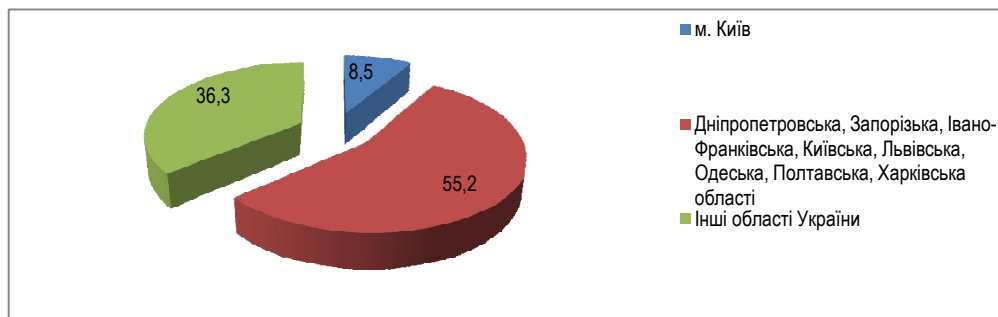

Рис. 6. Територіальна концентрація суб'єктів туристичної діяльності – фізичних осіб в Україні у 2016 році*

*Джерело: сформовано авторами на основі даних Державної служби статистики [1].

На наш погляд, така територіальна концентрація суб'єктів туристичної діяльності в Україні обумовлена, насамперед, наявністю і зосередженістю великої кількості туристичних ресурсів² у вище зазначених областях, підсилених сприятливими чинниками. До них можна віднести:

- привабливість і престиж території у цілому та зосереджених на ній природних, матеріально-технічних, фінансових, трудових, організаційних, соціальних та інших ресурсів, зокрема;
- наявність історико-архітектурних об'єктів;
- сприятливе екологічне середовище та привабливі для окремих груп споживачів кліматичні умови.

Територіальна концентрація суб'єктів туристичної діяльності обумовлює сплату податкових платежів і зборів. Найбільша частка сплаченого туристичного збору в 2016 році припала на Київ – 27,2%, на другому місці Львівська область – 15,6%, на третьому Одеська – 13,6%. Загалом, за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі [3], надходження від сплати туристичного

²Ст. Закону України "Про туризм" туристичні ресурси трактує як "пропоновані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності". Варто зауважити, що заганані в 3У туристичні пропозиції, насамперед, повинні бути здатними привертати увагу потенційних споживачів – туристів.

збору в Україні у 2016 році збільшилися на 45,7% в порівнянні з 2015 роком і склали 54,1 млн. грн.

За даними ДФС, сумарний обсяг податкових платежів від суб'єктів у сфері туризму і курортів в 2016 році виріс на 45,5% в порівнянні з 2015 роком і склав 2,496 млрд. грн. Податкові платежі від діяльності туристичних операторів в 2016 році склали 7%, або 175,357 млн.грн від загального обсягу сплачених податків в сфері туризму, і виросли на 31,7%, в порівнянні з попереднім роком. При цьому на діяльність туристичних агентств припадає 4,8% в загальному обсязі податкових надходжень від туризму (119,295 млн.грн), їх податкові платежі зросли на 25,5% від рівня 2015 року [3].

На сьогодні споживча вартість (корисність) туристичних ресурсів формується під впливом природних, історичних, соціально-культурних, духовних, рекреаційних та інших факторів.

За даними Державної служби статистики [1], у 2015 році суб'єктами туристичної діяльності – юридичними особами було обслуговано 1800277 осіб – громадян України та 14550 осіб – іноземців; фізичними особами-підприємцями – 204140 та 609 осіб, відповідно. Загалом територією України подорожувало 357027 осіб (17,7%) – громадян України та 15159 іноземців (0,8%); за кордоном – 1647390 осіб (81,5%).

У 2016 році спостерігалось збільшення туристичного потоку: суб'єктами туристичної діяльності – юридичними особами було обслуговано 2216323 особи – громадян України та 33784 особи – іноземці; фізичними особами-підприємцями – 298212 та 1287 осіб, відповідно. Загалом територією України подорожувало 453561 особа (17,8%) – громадяни України та 35071 іноземець (1,4%); за кордоном – 2060974 особи (80,8%).

Темпи зростання внутрішнього і міжнародного туризму у 2016 році порівняно з 2015 роком є майже однаковими. Зокрема, у 2016 році в межах території України подорожувало в 1,27 раза більше осіб, ніж у 2015 році, а за кордоном відповідно в 1,25 раза. Водночас кількість обслугованих іноземців за аналогічний період зросла в 2,31 раза, що засвідчує про привабливість нашої держави для громадян із інших країн.

У 2016 році туроператорами було реалізовано туристичних путівок на суму 9426065,1 тис. грн більше, ніж у 2015 році [1]. При цьому вартість реалізованих туристичних путівок іншим організація зросла на 1698100,4 тис. грн, а населенню – на 7727964,7 тис. грн. За рахунок кількості реалізованих путівок їх вартість зросла на 7009396,7 тис. грн, а за рахунок середньої вартості путівки – на 2416668,4 тис. грн.

Водночас вартість реалізованих путівок за цей же період турагентами зменшилася на 1952187,2 тис. грн. Зменшення кількості реалізованих путівок призвело до зменшення загальної вартості реалізації на 765873,1 тис. грн, а середньої вартості – на 1186314,1 тис. грн.

Фізичні особи-підприємці у 2016 році реалізували туристичних путівок на 1021250,4 тис. грн більше, ніж у 2015 році [1]. За рахунок кількості вартість реалізованих путівок зросла на 721467,1 тис. грн, а середньої вартості – на 299783,3 тис. грн.

Середня вартість однієї реалізованої туроператорами путівки громадянам України для подорожей як територією України, так і за кордон у 2016 році порівняно з 2015 роком суттєво не змінилася. Водночас, даний показник за досліджуваний період знизився майже на 12% у турагентів та зріс на 15% – у фізичних осіб-підприємців (рис. 7 і 8).

Найбільш суттєвих змін зазнав показник середньої вартості реалізованої туристичної путівки іноземним громадянам для подорожі в межах України. Зокрема, у туроператорів та турагентів середня вартість реалізованої турпутівки у 2016 році порівняно з попереднім роком знизилася майже на 50%, а у фізичних осіб-підприємців – на 30%.

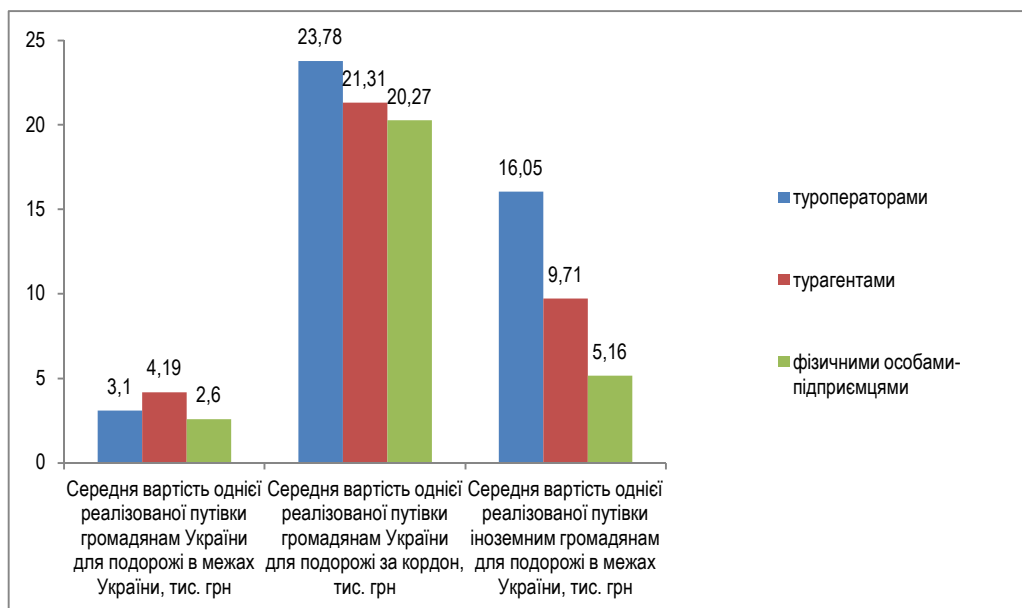

Рис. 7. Показники середньої вартості реалізованих туристичних путівок суб'єктами туристичної діяльності в Україні у 2015 році*

*Джерело: сформовано авторами на основі даних Державної служби статистики [1]

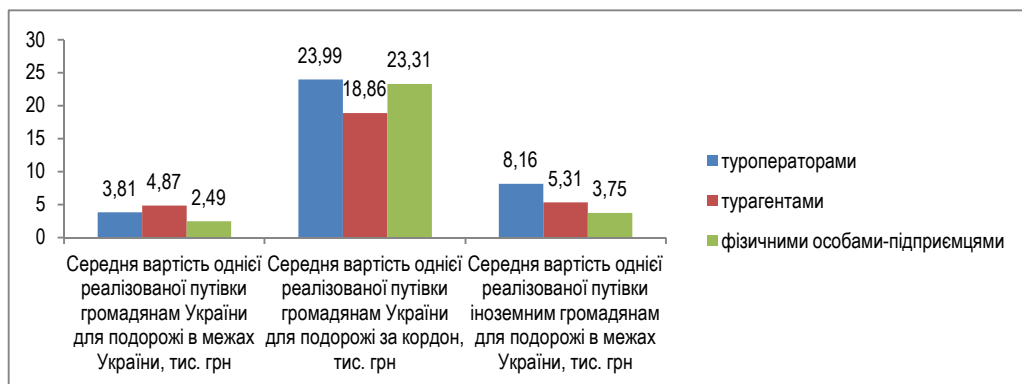

Рис. 8. Показники середньої вартості реалізованих туристичних путівок суб'єктами туристичної діяльності в Україні у 2016 році*

*Джерело: сформовано авторами на основі даних Державної служби статистики [1]

Збільшення кількості туристів позитивно вплинуло на доходи суб'єктів туристичної діяльності. У 2016 році суб'єктами туристичної діяльності в Україні було одержано доходів на суму понад 12065,5 млн. грн., що більше, як у два рази перевищує показник 2015 року. Лівову частку в одержаних доходах займали доходи від надання туристичних послуг: 86,15% – у 2015 р. та 95,5% – у 2016 р., а доходи, одержані як комісійні, агентські й інші винагороди становили, відповідно, 13,85% та 4,5% (табл. 1).

Таблиця 1

**Операційні доходи та витрати юридичних осіб – суб'єктів туристичної діяльності
в Україні за 2015-2016 роки***

№ з/п	Показники	2015 рік		2016 рік		Відхилення	
		сума, тис. грн	структура, %	сума, тис. грн	структура, %	у сумі, тис. грн	у структурі, %
1	Доходи суб'єктів туристичної діяльності, всього	5568913,3		12065497,9		6496584,6	
	у т.ч.						
1.1.	доходи від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів), всього	4797731,6	86,15	11522520,4	95,50	6724788,8	9,35
	з них:						
1.1.1	доходи туроператорів	4233712,6	88,24	10983160,1	95,32	6749447,5	7,08
1.1.2	доходи турагентів	549791,8	11,46	518372,0	4,50	-31419,8	-6,96
1.1.3	доходи суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність	14227,2	0,3	20988,3	0,18	6761,1	-0,12
1.2.	доходи, одержані як комісійні, агентські й інші винагороди, всього	771181,7	13,85	542977,5	4,50	-228204,2	-9,35
	з них:						
1.2.1	доходи туроператорів	381820,0	49,51	221675,4	40,83	-160144,6	-8,68
1.2.2	доходи турагентів	389361,7	50,49	321302,1	59,17	-68059,6	8,68
2	Операційні витрати, понесені для надання туристичних послуг, всього	4513433,2		9144060,3		4630627,1	
	з них:						
2.1	витрати туроператорів	4085140,5	90,51	8644241,3	94,53	4559100,8	4,02
2.2	витрати турагентів	414286,8	9,18	480306,4	5,25	66019,6	-3,93
2.3	витрати суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність	14005,9	0,31	19512,6	0,22	5506,7	-0,09

*Джерело: розраховано авторами на основі даних Державної служби статистики [1].

У складі доходів від надання туристичних послуг у 2016 році частка туроператорів склала – 95,32%; турагентів – 4,5%, а суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність – 0,18%. Варто зауважити, що порівняно з 2015 роком спостерігалось збільшення частки туроператорів на 7,08% з одночасним зменшенням часток турагентів та суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність, відповідно, на 6,96% та 0,12%.

У складі доходів, одержаних як комісійні, агентські й інші винагороди, частка турагентів переважає частку туроператорів. Причому у 2016 році, порівняно з 2015 роком, вона зросла на 8,68% і склала 59,17%.

Наведені цифрові дані оприлюднені Державною службою статистики, однак більшість експертів схильється до того, що лівова частка доходів суб'єктів туристичної діяльності знаходиться в тіні. Водночас, за орієнтовними оцінками частка доходів від туризму в Україні впродовж останніх років коливається в межах 1,5–2,5% офіційного ВВП [3].

Витрати, понесені суб'єктами туристичної діяльності для надання послуг склали: 9144,1 млн. грн – у 2016 році проти 4513,4 млн. грн – у 2015 році. Тобто темпи зростання витрат були майже аналогічними темпам зростання доходів.

Середньооблікова кількість штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності –

юридичних осіб у 2015 році становила 8086 чоловік, а в 2016 – 8545 чоловік. В середньому в діяльності одного туроператора було задіяно 8 – у 2015 р. та 9 – у 2016 р. штатних працівників. Середня кількість штатних працівників турагентів та суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність, як у 2015, так і у 2016 році, наближалася до трьох осіб [1].

У 2015 році середня величина доходів від надання туристичних послуг та сума комісійних, агентських й інших винагород на одного штатного працівника суб'єктів туристичної діяльності – юридичних осіб склала 688,71 тис. грн, а в 2016 році – 1412,0 тис. грн.

Незважаючи на позитивні зміни, які відбуваються впродовж 2016 та 2017 років, у галузі туризму залишається багато системних проблем. Проте, з огляду на унікальність туризму, обумовлену його високими потенційними можливостями здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на економічну, екологічну, соціальну та культурну сфери суспільства, стає очевидним, що вирішення проблем потребує комплексного підходу на основі концепції сталого розвитку. Невипадково, що ідея розвитку туризму для забезпечення сталого розвитку територій знаходить своє відображення не тільки у вітчизняних і зарубіжних наукових дослідженнях, але й в державних програмних документах.

Одним із важливих кроків держави на шляху подолання кризових явищ у сфері туризму і забезпечення його сталого розвитку стало схвалення Кабінетом Міністрів України (розпорядження від 16 березня 2017 р. за № 168-р) Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [8]. Даний документ логічно вписується у раніше прийняту Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» [6].

Так, зокрема, в Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року викладені засади стратегічно орієнтованої державної політики, «основним завданням якої є визначення туризму одним із основних пріоритетів держави, впровадження економіко-правових механізмів успішного ведення туристичного бізнесу, інвестиційних механізмів розвитку туристичної інфраструктури, інформаційно-маркетингових заходів з формування туристичного іміджу України» [8].

Загалом Стратегія, спрямовуючи розвиток туризму за п'ятьма головними векторами: безпека, правова база, інфраструктура, людські ресурси та маркетинг, покликана забезпечити створення умов, необхідних для його сталого розвитку.

Сталий розвиток туризму – це зорієнтований на довгостроковий період розвиток, при якому досягається баланс і реалізація економічних, екологічних, соціальних і культурних цілей, враховуються інтереси всіх зацікавлених сторін (туристів, місцевого населення і т.д.) на основі раціонального використання туристичних ресурсів і всестороннього партнерства.

З огляду на зазначене, сталий розвиток туризму повинен забезпечувати оптимальне використання та збереження природних ресурсів, покращення природних ландшафтів; мінімізувати продукування відходів і забруднення повітря, води і землі суб'єктами туристичної діяльності; сприяти збереженню культурної спадщини і традиційних цінностей, міжкультурному обміну, підтримувати і підвищувати якість життя членів суспільства; гарантувати економічну життєздатність і конкурентоспроможність туристичних дестинацій і господарюючих суб'єктів на довгострокову перспективу, надаючи і справедливо розподіляючи соціально-економічні переваги для всіх учасників – стійку занятість і можливості одержання доходів, соціальне забезпечення та зниження рівня бідності для сторін, які приймають туристів.

Досвід розвинутих країн світу показує, що одним із найбільш ефективних варіантів управління розвитком туризму є державно-приватне партнерство. Відповідно, для забезпечення сталого розвитку туризму необхідна чітка координація і співпраця держави та суб'єктів туристичної діяльності. Держава, використовуючи економічні і правові важелі, повинна створити належні умови для бізнесу і туристів, сприяти залученню інвестицій та удосконалювати інформаційне забезпечення системи управління туристичною галуззю. Водночас, суб'єкти туристичної діяльності повинні гарантувати надійність, безпеку, якість туристичних послуг і об'єктивність та доступність

інформації для споживачів.

Висновки і перспективи.

Туризм – одна з небагатьох галузей, що в останні десятиліття демонструє свій унікальний потенціал у забезпеченні балансу при досягненні довгострокових економічних, екологічних та соціальних цілей суспільства. Йому притаманна висока здатність адаптації до мінливого середовища та подолання кризових явищ, самореорганізація та швидке відновлення темпів зростання. Саме завдяки цим своїм рисам він, беззаперечно, виступає каталізатором розвитку національних і світової економік.

Дослідження стану туризму в Україні засвідчує, що, незважаючи на спад ділової активності суб'єктів туристичної діяльності у 2014-2015 роках, викликаний подіями, пов'язаними з анексією Криму та неоголошеною війною на Сході держави, у 2016 році розпочалося відновлення туристичної галузі. У 2017 році туризм визнаний одним із основних пріоритетів держави. Відповідно, стратегічно орієнтованою державною політикою є вирішення системних проблем у туристичній сфері.

На нашу думку, сталому розвитку туризму сприятиме широке пропагування туристичних ресурсів України на міжнародних туристичних виставках та через Інтернет-ресурси; розвиток туристичної інфраструктури; розширення асортименту туристичних послуг, максимально адаптованих до вимог споживачів, впровадження інноваційних технологій і міжнародних стандартів якості національних туристичних продуктів.

Державно-приватне партнерство в управлінні туризмом і реалізація зазначених стратегічних напрямів сформує надійне підґрунтя для сталого розвитку туризму та сприятиме трансформації його у високорентабельну, інтегровану у світовий ринок конкурентоспроможну сферу, здатну забезпечити прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і підвищення якості життя населення та популяризацію України у світі.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у формуванні й обґрунтуванні системи показників та індикаторів сталого розвитку туристичної галузі в цілому та її суб'єктів, зокрема.

Список використаних джерел

1. Державна служба Статистики України : офіційний веб-сайт URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Максарова Е. М. Основные направления реализации принципов устойчивого развития в туризме. Экономика, право. 2008. С. 245-250. URL: [https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/12\(85\)/maksarova_12_85_345_350.pdf](https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/12(85)/maksarova_12_85_345_350.pdf).
3. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
4. Нереалізований потенціал. Чим небезпечна тонізація туристичної галузі. URL: <http://tyzhden.ua/Economics/197540>.
5. Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року. ООН. 2015. 45 с. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?>
6. Про Стратегію сталого розвитку "Україна – 2020" : Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. URL : <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>.
7. Про туризм : Закон України від 15.09.95 р. № 325/95-ВР URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.
8. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249826501>.
9. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf.

Статтю отримано: 24.10.2017 / Рецензування 21.11.2017 / Прийнято до друку: 30.11.2017

Tamara Gerasymenko

Ph.D. (in Economics), Assistant Professor
Department of Audit, Analysis and Taxation
Head of the Institute of Economics and Finance
Lviv University of Trade and Economics
Lviv, Ukraine

E-mail: gtoa@meta.ua

Tetiana Savchenko

Postgraduate Student
Lviv University of Trade and Economics
Lviv, Ukraine

E-mail: tanja.savchenko.1991@gmail.com

TOURISM AS A PRIORITY AREA OF SUSTAINABLE NATIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. Tourism, being one of the leading sectors of the state and individual regions' social and economic development is, at the same time, a factor and a catalyst of their sustainable development in modern conditions. Seeing as tourism has the ability to cause a significant impact on the formation of the gross domestic product and intensify foreign trade balance, in addition to the functioning of more than 50 industries and the population's employment rate, studying the state of the tourism in Ukraine and its role in implementing the strategy of the national economy's sustainable development is essential.

Methods. The dialectic method of cognition, as well as system and complex approaches, analysis, synthesis and comparison are used in this article in order to study the current state of tourism; the abstract and logical method is used for definition, to systematize the effects of tourism on the social spheres and to formulate conclusions about its role in providing sustainable economic development.

Results. The increasing role of tourism in providing sustainable world and national economic development is elaborated. The positive and negative effects of the development of tourism on social and cultural, economic and environmental spheres of society are defined and systematized. The current state of tourist market in Ukraine is studied. The dynamics of tourism entities in Ukraine are analyzed, as well as the main indicators of their activity in 2015-2016. The territorial concentration of tourism entities and the factors that determine it are studied. Strategic measures, the implementation of which will promote the transformation of tourism into a competitive industry, which will ensure sustainable development of the economy of regions and state as a whole, are identified.

Discussion. Further studies are perceived in the formation and argumentation of rating systems and indicators of sustainable tourism development in general and its entities, that will allow to execute proper control over the implementation of "Tourism and resorts development strategies up to 2026".

Keywords: tourism, sustainable development, tourist activity, tour operator, travel agent.

References

1. State Statistics Service of Ukraine. Official web-site. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Maksarova, E.M. (2008). Osnovnyye napravleniya realizatsii printsipov ustoychivogo razvitiya v turizme [General trends of realisation of sustainable development principles in tourism]. *Economics, right*. 245-250. Retrieved from [https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/12\(85\)/maksarova_12_85_345_350.pdf](https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/12(85)/maksarova_12_85_345_350.pdf).
3. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Official web-site. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
4. Unachieved. What dangerous toning up of tourist industry. Retrieved from http://tyzhden.ua/Economics/197540_
5. Peretvorennya nashogo svitu: Porjadok dennij v oblasti stalogo rozvytku na period do 2030 roku. (2015). [Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development]. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?>
6. On Strategy of steady development "Ukraine is a 2020" : Decree of President of Ukraine №5/2015 from 12.01.2015. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>.

7. On tourism : Law of Ukraine 15.09.95 №325/95-BP. Retrieved from http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80_

8. Strategy of development of tourism and resorts on a period 2026 to : order of Cabinet of Ministers of Ukraine from March, 16 in 2017 №168-p. Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249826501>.

9. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf.

Received: 10.24.2017 / Review 11.21.2017 / Accepted 11.30.2017

УДК 657.1
JEL Classification M 41

Головацька Світлана

к.е.н., професор кафедри бухгалтерського обліку
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна

Попович Марія

аспірант кафедри бухгалтерського обліку
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна

E-mail: popovych91@ukr.net

МЕТОДИЧНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ БЮДЖЕТУВАННЯ ЗА ЦЕНТРАМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ З ВИРОБНИЦТВА ПИВА

Анотація

Вступ. Стан економіки вимагає створення якісно нової системи управління, більш оперативної, гнучкої до ринкових умов і надійної обліково-контрольної системи з орієнтацією на забезпечення внутрішніх потреб ефективної діяльності підприємств з виробництва пива.

Вирішення проблем оптимального формування та розподілу ресурсів підприємства на засадах здійснення раціональних організаційних змін може забезпечити управлінський облік. Одним із елементів управлінського обліку, який зараз усе частіше впроваджується в роботу вітчизняних підприємств, є бюджетування.

Методи. Для відображення господарської діяльності підприємства використано системний підхід, який являє собою форму застосування теорії пізнання і діалектики щодо дослідження процесів, що відбуваються у природі, суспільстві.

Результати. У результаті проведеного дослідження проаналізовано основні принципи бюджетування на підприємстві. Обґрунтовано пропозиції щодо доцільності запровадження наскрізної системи бюджетів. Досліджено основні технологічні особливості пивоварних підприємств, які впливають на організацію та ведення бухгалтерського обліку незавершеного виробництва. Запропоновано послідовність запровадження бюджетування витрат підприємств з виробництва пива.

Перспективи. Перспективними напрямками подальшого дослідження є запровадження наскрізної системи бюджетів, а також вивчення та удосконалення методично-організаційних аспектів бухгалтерського обліку та контролю незавершеного виробництва пивоварних підприємств.

Ключові слова: бюджетування; виробництво пива; принципи бюджетування, система бюджетування.

Вступ.

Бюджетування як сучасна управлінська технологія, що передбачає розроблення, реалізацію й аналіз виконання бюджетів на підприємстві, допомагає оптимізувати ресурсні потоки, забезпечити економію, вдосконалити управління грошовими ресурсами, зміцнити фінансову дисципліну, підвищити рівень інвестиційної привабливості й конкурентоспроможності підприємства, викликає неабияке зацікавлення не лише у науковців та дослідників, а й у менеджерів, фахівців відповідного спрямування, підприємців тощо [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретичні та методологічні аспекти бюджетування висвітлені у працях провідних зарубіжних та українських вчених: І. А. Бланка [2], С. А. Білобловського [1], Вербо́вце́ької С.Г. [4], П.О. Куцика [8], С. І. Головацької [5], С. Ковтуна [7].

Варто погодитися з думками цих вчених щодо визначення бюджетування як процесу організації управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання, основою якого є розроблення бюджетів не лише за центрами відповідальності, а й напрямками діяльності, з

подальшим контролем за їх виконанням, аналізом відхилень фактичних показників від передбачених бюджетом та регулювання господарської діяльності з метою узгодження та досягнення запланованих результатів на всіх рівнях управління [6].

Мета.

Метою статті є здійснення періодичного планування витрат діяльності підприємства, а також розробка пропозицій щодо формування принципів бюджетування на підприємстві.

Методологія дослідження.

Підприємство як об'єкт бюджетування є складною соціально-економічною системою. Відповідно, процес бюджетування для відображення господарської діяльності підприємства та його галузевих особливостей повинен відбуватися на основі системного підходу.

Його суть полягає в реалізації вимог загальної теорії систем, згідно з якою кожен об'єкт у процесі його дослідження розглядається як велика і складна система й одночасно як елемент ще більшої системи.

Системний підхід до бюджетування у пивоварінні означає: об'єкт бюджетування (підприємство) виступає як цілісна модель, що характеризується певним набором параметрів (планових показників). Тому складання бюджету на певний період є не що інше, як моделювання, де в якості вихідних беруться параметри стану підприємства на початок бюджетного періоду, планові показники обсягів реалізації пива з урахуванням одержання відповідних доходів.

Процес бюджетування включає теоретичні, методичні та організаційні складові. На підприємствах з виготовлення пива бюджетування як складова управлінського обліку застосовується рідко і якщо застосовується, то не дає бажаного результату. Зазвичай це трапляється через незнання принципів постановки бюджетування, неповну постановку бюджетування, незв'язаність бюджетування зі стратегією підприємства, відсутність мотивації й з інших причин. На більшості пивоварних заводах України управлінський облік не здійснюють, а відповідно не використовують і процес бюджетування.

Результати.

Можна виділити основні технологічні особливості пивоварних підприємств, які впливають на організацію та ведення бухгалтерського обліку незавершеного виробництва, та проблеми в цьому напрямі:

1) виробництво пива передбачає підготовку до початку циклу виробництва пива; очищення, сортування солоду і ячменю, що використовується як не солодова сировина, дроблення зернопродуктів (солоду, ячменю, рису); отримання пивного сусла через затирання і оцукрення, затор, фільтрування, кип'ятіння з хмелем, відділення від хмельової дробини, освітлення сусла та його охолодження; підготовку дріжджів; зброджування пивного сусла; доброджування і дозрівання пива; фільтрування пива; розлив готового пива в пляшки, іншу тару;

2) процес пивоваріння досить розтягнутий у часі, що актуалізує питання контролю за виробничими витратами, розподілом непрямих (накладних) витрат, незавершеним виробництвом, браком та відходами;

3) технологія пивоваріння є складною та містить значну кількість технологічних переділів (переділи представлені цехами – солодовий, варильний, бродильний та лагерний цехи, цех розливу) та технологічних (господарських) операцій.

Для запровадження бюджетування важливим є визначення його принципів. Вибір принципів залежить від мети управління та стратегії діяльності підприємства, а також від внутрішніх і зовнішніх обмежень та умов здійснення господарської діяльності.

Щодо мети управління, то варто відзначити, що багато керівників сприймають процес бюджетування не як метод управління підприємством, а лише як інструмент збору та обробки даних

з метою проведення аналізу та складання фінансової звітності. На нашу думку, система бюджетування має базуватися на даних аналітичного обліку, а також формувати оперативну звітність для контролю та аналізу діяльності будь-якого структурного підрозділу підприємства з виробництва пива.

Для визначення переліку та змісту принципів бюджетування на підприємстві необхідно сформулювати перелік основних вимог щодо організації запровадження бюджетування на підприємствах пивоваріння:

- визначеність часових границь бюджетного періоду;
- правильне виділення центрів відповідальності та їх керівників, що забезпечують виконання показників бюджетів;
- розгляд декількох можливих варіантів розвитку ринкових виробничих ситуацій;
- корисність інформації для прийняття управлінських рішень;
- врахування структури бізнесу та факторів зовнішнього та внутрішнього середовища;
- взаємозв'язок бюджетування із системою управлінського обліку;
- використання єдиної нормативної бази у бюджетуванні та стратегічному плануванні;
- участь у бюджетуванні всіх підрозділів підприємства та оперативний контроль за виконанням бюджетів;

- наявність системи мотивації, скерованої на виконання працівниками показників бюджетів.

Для визначення переліку та змісту принципів бюджетування на підприємстві необхідно: по-перше, провести аналіз існуючих поглядів на перелік та сутність принципів бюджетування; по-друге, здійснити аналіз та узагальнення типових помилок при впровадженні бюджетування на підприємствах; по-третє, сформулювати основні вимоги щодо впровадження бюджетування на підприємстві; по-четверте, сформулювати перелік та розкрити зміст принципів бюджетування, які би враховували як позитивний, так і негативний досвід впровадження бюджетування на підприємствах.

Таким чином, на основі сформованих вимог та завдань при організації бюджетування на підприємствах з виробництва пива пропонується використовувати такі принципи:

- принцип використання науково обґрунтованих норм та нормативів, що дозволяє планувати витрати центрів відповідальності за статтями витрат із урахуванням технологічних особливостей виробництва;
- принцип повноти розробки бюджетів, що відображають операційну діяльність підприємства;
- принцип системності за умови, що бюджетування є складовою управлінського обліку;
- принцип координації за умови, що бюджети окремих центрів відповідальності (структурних підрозділів) повинні складатися з урахуванням можливості їх зведення в єдиний консолідований бюджет;
- принцип централізації бюджетування як важливого інструменту управління витратами, яке повинно здійснюватися з єдиного центру;
- принцип періодичності бюджетування означає, що бюджети повинні ділитися на окремі періоди, тривалість яких визначається специфікою діяльності підприємства (щодокадні бюджети, бюджети на місяць, бюджети на пивоваріння);
- принцип прозорості, який передбачає, що бюджети повинні складатися таким чином, щоб усі задіяні в їх виконанні особи чітко уявляли завдання, які перед ними ставляться, та мали стимули до їх виконання;
- принцип декомпозиції, який передбачає, що кожний бюджет нижчого рівня є деталізацією бюджету більш високого рівня, тобто бюджети виробничих центрів витрат є “вкладеними” у зведений бюджет виробництва, часткові бюджети за статтями витрат конкретизують бюджет виготовленої продукції, бюджет реалізованої продукції тощо, а бюджети номінальних центрів витрат є складовими бюджету реалізації продукції;
- принцип відповідальності – передбачає відповідальність керівників виробничих і

номінальних центрів витрат за результати їх роботи;

- принцип єдності форм бюджетів і звітів про їх виконання – передбачає використання єдиних статей витрат та норм і нормативів,
- принцип контролю діяльності центрів відповідальності – базується на основі порівняння планових та фактичних показників;
- принцип багатоваріантності бюджетів – передбачає врахування внутрішніх і зовнішніх обмежень й розгляд декількох можливих варіантів розвитку ринкових і виробничих ситуацій;
- принцип релевантності інформації – забезпечує прийняття управлінських рішень у межах повноважень, які делеговані керівникам центрів відповідальності.

Наведені принципи бюджетного планування діяльності центрів відповідальності необхідно впроваджувати з метою економії матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, усунення недоцільних і непродуктивних витрат, більшої гнучкості в управлінні та контролі за собівартістю готової продукції, а також для підвищення точності заданих прогнозних параметрів [9].

Загалом в економічній літературі бюджети поділяють на чотири групи: основні, які є базисом для прийняття рішень вищим рівнем управління (до прикладу, прогнозний баланс, бюджет доходів і витрат); операційні, в яких плануються показники операційної діяльності (бюджет реалізації, бюджет прямих матеріальних витрат тощо); допоміжні, які деталізують певні напрями діяльності, що супроводжують чи є результатом виконання операційних бюджетів (наприклад, бюджет податків, бюджет капітальних витрат); спеціальні (бюджет розподілу прибутку, бюджет соціальних програм та інші) [3].

З огляду на галузеву специфіку діяльності для підприємств з виробництва пива, на нашу думку, доцільним є застосування таких методів бюджетування витрат: за центрами відповідальності – для забезпечення можливості контролю показників їх діяльності; бюджетування “від досягнутого”, використовуючи принцип нарощування (розрахунок бюджетів на підставі звітних показників попереднього періоду з урахуванням перспектив діяльності у майбутньому періоді); нормативного бюджетування, яке передбачає розрахунок бюджетних показників на основі норм та нормативів; неперервного бюджетування, яке дає змогу за результатами виконання бюджетів за певний мінімальний період вносити корективи і зміни до бюджетів залишкового бюджетного періоду та розробляти бюджети на мінімальний бюджетний період; послідовного бюджетування – з огляду на порядок розроблення бюджетів та зустрічного бюджетування, враховуючи планові обсяги виробництва, потужність підприємства та забезпечення основною сировиною.

З метою організації бюджетного планування діяльності окремих структурних підрозділів (центрів відповідальності) та підприємства у цілому доцільно запровадити наскрізну систему бюджетів.

Ця система дозволяє встановити жорсткий бюджетний контроль за надходженням і витратанням коштів, створити реальні умови для формування ефективної фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Після прийняття рішення про запровадження системи бюджетування на підприємстві визначається порядок його здійснення. Запропонована нами послідовність запровадження бюджетування витрат підприємств з виробництва пива подана на рис. 1.

Керівництво підприємства визначає терміни формування бюджетів, перелік відповідальних осіб за їх формування, терміни подання бюджетів для розгляду та затвердження, порядок контролю за виконанням бюджетів виробничих і номінальних центрів витрат та аналізу результатів діяльності центрів відповідальності для прийняття управлінських рішень. Для формування бюджетів на відповідний період варто використати елементи послідовного планування, що охоплює такі етапи:

- формування бюджетів центрів відповідальності;
- узгодження бюджетів;
- затвердження бюджетів;
- доведення бюджетів до виконавців (центрів відповідальності);

- здійснення контролю за виконанням бюджетів центрами відповідальності;
- аналіз результатів контролю виконання бюджетів центрами відповідальності;
- прийняття управлінських рішень.

Рис. 1. Послідовність запровадження бюджетування витрат підприємств з виробництва пива*

*Джерело: сформовано автором

Висновки і перспективи.

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, впровадження бюджетного управління витратами підприємств з виробництва пива дозволить прогнозувати результати діяльності центрів відповідальності та підприємства загалом, підвищити кваліфікацію керівного складу, освоїти нову предметну сферу управління; можливість розподілити відповідальність і права на декілька рівнів управління та делегувати повноваження щодо прийняття управлінських рішень.

Наведені результати дослідження дозволять у подальшому удосконалити методично-організаційні аспекти ведення бухгалтерського обліку та контролю незавершеного виробництва пивоварних підприємств.

Список використаних джерел

1. Білобовський С. Складові елементи процесу бюджетування. *Економіка, фінанси, право*. 2002. №8. С. 22 - 25.
2. Бланк И.А. Концептуальные основы финансового менеджмента. Киев : Ника-Центр, Эльга, 2003. 448 с.
3. Дядечко Л.П., Оліфірова Ю.О., Бабій С.В. та ін. Бюджетування грошових коштів: сутність та роль в управлінні підприємствами : монографія. Донецьк : ДонНУЕТ, 2008. 251 с.
4. Вербовета С.Г. Принципи бюджетування підприємства. *Економічний простір*. №19. 2008. С. 269-273.
5. Головацька С. І., Сашко О. П. Внутрішній контроль витрат підприємства: організаційно-методичні

аспекти. Молодий вчений. 2016. № 5. С. 36-40.

6. Зятковський І.В. Фінанси підприємств : навч. посібник. К иїв : Кондор, 2003. 364 с.

7. Ковтун С. Отправная точка. Составление бюджета проекта в инвестиционно-строительной компании. *Управленческий учет & Бюджетирование*. 2008. №9(9). С. 60-66.

8. Куцик П.О., Макарук Ф.Ф. Облік діяльності ринків за центрами відповідальності: організаційно-методичний аспект. *Вісник Львівської комерційної академії*. 2011. Вип. 34. С. 158–163.

9. Мельник О.Г. Бюджетування в системі управління підприємством. автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / Львів, 2004 20 с..

Статтю отримано: 10.10.2017 / Рецензування 15.11.2017 / Прийнято до друку: 25.11.2017

Svitlana Golovatska

Ph.D. (in Economics), Professor

Department of Accounting

Lviv University of Trade and Economics

Lviv, Ukraine

Mariia Popovych

Postgraduate Student

Department of Accounting

Lviv University of Trade and Economics

Lviv, Ukraine

E-mail: popovych91@ukr.net

METHODOLOGICAL AND ORGANIZATIONAL ASPECTS OF BUDGETING AT THE CENTERS OF RESPONSIBILITY OF BEER PRODUCTION ENTERPRISES

Abstract

Introduction. The state of the economy requires the creation of a qualitatively new management system, more operational, market-friendly, and a reliable accounting and control system focused on providing domestic needs for the effective operation of enterprises producing beer.

Solving the problems of optimal formation and distribution of enterprise resources on the basis of implementing rational organizational changes can provide management accounting. Budgeting is one of the elements of managerial accounting, which is increasingly being introduced into the work of domestic enterprises.

Methods. A systematic approach, which is a form of applying the theory of knowledge and dialectics to the study of processes occurring in nature, in society, is used to reflect the economic activity of the enterprise.

Results. The main principles of budgeting at the enterprise are analyzed in the result of the research. The propositions concerning expediency of introduction of cross-cutting system of budgets are substantiated. The main technological features of brewing enterprises that influence the organization and keeping the accounting of work in progress are investigated. The sequence of introduction of budgeting of expenses at the enterprises of beer production is offered.

Discussion. Prospective areas for further research are the introduction of a cross-cutting system of budgets, as well as the study and improvement of methodological and organizational aspects of accounting and control of the unfinished brewery production.

Keywords: budgeting; beer production; principles of budgeting, budgeting system.

References

1. Bilobovskiy, S. (2002). Skladovi elementy protsesu biudzhetuвання [Ingredients of the budgeting process]. *Economics, finance, law*, 8, 22 - 25.
2. Blank, I.A. (2003). *Kontseptual'nyye osnovy finansovogo menedzhmenta* [Conceptual bases of financial management]. Kyiv, Ukraine: Nika - Centr, Elga.
3. Diadechko, L.P., Olifirova, Yu.O., & Babii, S.V. (2008). *Biudzhetuвання hroshovykh koshtiv: sutnist ta rol v upravlinni pidpriemstvamy: monohrafiia* [Budgeting of funds: essence and role in the management of enterprises: monograph]. Donetsk, Ukraine: DonNUET.
4. Verbovetska, S.H. (2008). *Pryntsypy biudzhetuвання pidpriemstva* [Principles of enterprise budgeting].

Economic space, 19, 269-273.

5. Holovatska, S.I., & Sashko, O.P. (2016). Vnutrishnii kontrol vytrat pidpriemstva: orhanizatsiino-metodychni aspekty [Internal control of enterprise costs: organizational and methodical aspects]. *Young scientist*, 5, 36-40. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_5_12

6. Ziatkovskiy, I.V. (2003). *Finansy pidpriemstv: Navchalnyi posibnyk* [Business Finance: Educational Guide]. Kyiv, Ukraine: Kondor.

7. Kovtun, S. (2008). Otravnaya tochka. Sostavleniye byudzheta proyekta v investitsionno-stroitel'noy kompanii [A starting point. Drafting of the project budget in an investment and construction company]. *Management Accounting & Budgeting*, 9 (9), 60-66.

8. Kutsyk, P.O., & Makaruk, F.F. (2011). Oblik diialnosti rynkiv za tsentramy vidpovidalnosti: orhanizatsiino-metodychnyi aspekt [Accounting of the markets by the centers of responsibility: organizational and methodical aspect]. *Visnyk of the Lviv Commercial Academy*, 34, 158-163.

9. Melnyk, O.H. (2004). *Biudzhetuвання в системі управління підприємством* [Budgeting in the enterprise management system] (Unpublished candidate dissertation). Lviv.

Received: 10.10.2017 / Review 11.25.2017 / Accepted 11.25.2017

UDC 336.748.12 : 330.342.2 (4)
JEL Classification E52

Natalia Dumych³

Postgraduate Student

Department of Theoretical and Practical Economics

Lviv University of Trade and Economics

Lviv, Ukraine

E-mail: natdumich@meta.ua

Hryhoriy Bashnyanyn

Doctor of Economics, Professor

Department of Theoretical and Practical Economics

Lviv University of Trade and Economics

Lviv, Ukraine

E-mail: natdumich@meta.ua

ANALYSIS OF MONETARY POLICY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF MARKET RELATIONS

Abstract

Introduction. In this article an analysis of national monetary policy of inflation processes regulation in transitional economies is investigated, and, based on research, make recommendations for improvement of the macroeconomic situation in Ukraine. Basic principles, directions, progress and model monetary policy trends are analyzed in EU. Priorities of monetary policy of Ukraine are considered and certainly, that adaptation of monetary policy of Ukraine to the standards of EU. Directions of adaptation of European models of monetary policy to the economy of Ukraine are investigated.

Methods. The theoretical and methodological base of scientific research made of national and foreign scholars on the analysis of inflation in transition economies, official statistical data of the State Statistics Committee of Ukraine, reports the NBU. To ensure the authenticity and validity of the research results to the goal, the following methods have been used: induction and deduction – during theoretical generalizations and conclusions; analogy method – when comparing foreign experience of monetary policy; economics and statistics as methods of macroeconomic policy of Ukraine analyzing; retrospective analysis, which determines monetary policy; methods of system analysis and synthesis.

Results. In the article the inflationary process in transition economies on the case is investigated. Reasonable steps further using of the European experience for Ukraine are founded. Particular attention to the normative acts improvement for the introduction of inflation targeting regime is given. Further research should relate to the construction of an own monetary policy model. In the process of its implementation it is necessary to use the experience of foreign countries.

Discussion. The results of this study can be used by professionally regulating prices public authorities, such as the Ministry of Finance, the state statistical agencies.

Keywords: inflation targeting, exchange rate, fiscal policy, inflationary expectations, interest rate, monetary policy, money supply, consumer price index, price support.

Introduction.

Inflation timing is one of the most significant problems of the transition economies. Although the inflation process has many common features in countries with a transition economy, but in each of them, it proceeded in different ways. This process largely depended on market reforms that were carried out in a certain state with a transition economy.

The choice of the right effective macroeconomic policy at the initial stage of market transformation is an important basis for further transformations in this direction. The election and change (in line with changes in the economy) of a rigid or soft fiscal and monetary policy depended on the decisions of a certain country with a transition economy.

³ Scientific supervisor Bashnyanyn H.I. – Doctor of Economics, Professor

Analysis of recent research and publications.

Various aspects of social policy are the subject of scientific research by A. Galchinsky, V. Heyets, O. Melnyk, M. Savluk. Under conditions of market transformation, inflation was analyzed by Y. Kornai, O. Timchenko, S. Fischer.

However, in most scientific studies, little attention has been paid to the practical recommendations for this study. All this testifies to the relevance of this research in scientific and practical aspects.

Purpose.

The purpose of the article is to analyze the state monetary policy of regulation of inflation processes in transformational economies with the possibility of its adaptation in the sphere of monetary policy of Ukraine.

Research methodology.

The methodological basis of the theoretical and methodological base of scientific research made of national and foreign scholars on the analysis of social policy, official statistical data of the State Statistics Committee of Ukraine, reports the NBU and European Central Bank. To assess the situation of the social policy in Ukraine and EU used the following methods: to ensure the authenticity and validity of the research results to the goal, the following methods have been used: induction and deduction – during theoretical generalizations and conclusions; analogy method – when comparing foreign experience of social policy; economics and statistics as methods of macroeconomic policy of Ukraine analyzing; retrospective analysis, which determines social policy; methods of system analysis and synthesis.

Results.

The change in the monetary and credit policy priority of the National Bank of Ukraine, which is based on the implementation of the inflation targeting regime, causes the transition to a flexible exchange rate of hryvnia, which involves its formation on the basis of supply and demand on the currency market. At the same time, one of the main conditions for the transition to the flexibility of the hryvnia exchange rate and the key to success is the liberalization of the currency regulation mechanism.

Beginning in 2015, the NBU changed the monetary regime by switching to inflation targeting and flexible exchange rate formation. Today, macroeconomic stability in Ukraine requires a guided float, which will respond adequately to changes in the trade balance and the free movement of capital.

The process of transition from strictly regulated to flexible exchange rate hryvnia should be ensured by the NBU and the government jointly, for their full understanding and coordination of actions in case of observance and implementation of the established exchange rate regime

In the transition process, the central bank still has the opportunity to intervene to keep the course within certain limits. These limits can be expanded cautiously and gradually in order to get the subjects of currency relations accustomed to changes in the course in time and thus make it almost painless

The gradual liberalization of the currency regulation mechanism will take place under conditions of sustainable economic growth and a qualitative strengthening of the competitiveness of domestic products as the dollar is reduced and the financial stability of the national economy is strengthened, including its ability to autonomously alleviate unexpected currency fluctuations with the use of stock market instruments

According to Bereslavskaya O.I. the following trends should be observed in the monetary sphere: growth of the share of cashless settlements in the total amount of settlements; high-quality increase in the effectiveness of interest-rate policy; gradual decrease of dependence on active motto policy.

At the same time, the National Bank of Ukraine will continue to use international reserves to ensure domestic and foreign stability of the hryvnia, improve the creditworthiness of Ukraine, guarantee fulfillment by the country of obligations to international financial institutions, and regulating the balance of payments [2].

According to Oliynyk A.A. the intensification of cooperation between Ukraine and the IMF on the reforming of the national economy, including the monetary system, in general, is intensifying in the crisis and post-crisis period of the monetary and financial situation of the country. The frequent non-fulfillment of the Fund's requirements in the reform of the economy led to the restriction of cooperation only through technical assistance. Currently, the reform of the currency system of Ukraine in cooperation with the IMF is connected with the liberalization of currency relations at the expense of a more flexible exchange rate regime, the introduction of inflationary monetary policy targeting, the improvement of management of foreign exchange reserves, the reduction of currency restrictions, which has already demonstrated its effectiveness, and, as a result, formed short-term prerequisites for the further development of the currency system.

However, today's stabilization, according to Oliynyk A.A., must be fixed by deep reforms in the currency system, consisting of:

- ◆ the gradual liberalization of the movement of capital and current operations with the national currency;
- ◆ rational use of monetary policy to ensure the independence of the NBU. Taking into account the analyzed period, currency policy should be based on devaluation calls;
- ◆ formation of medium and long-term dynamics of the exchange rate in order to increase the confidence of foreign investors in the currency environment of the Ukrainian economy;
- ◆ formation of an integrated monetary policy target that, in addition to inflation targeting, will take into account the need for exchange rate guidance to ensure the stability of the monetary and financial system in the medium-term [8].

After a long period of transformation of the national economic systems of the CEE countries, Latvia, Lithuania, Poland, Slovakia, Slovenia, Hungary, the Czech Republic, Estonia since January 1, 2004, have become members of the EU. To the single currency – euro has been transferred: Slovenia – since January 1, 2007, Slovakia – from January 1, 2009, Estonia – from January 1, 2011, and Latvia – from January 1, 2014.

The currency policy is closely related to the transformational and monetary processes taking place in the economies of different countries. Mutual conditionality of processes in the monetary sphere and the economy as a whole makes foreign exchange relations an essential element of the economic mechanism. Macroeconomic conditions for monetary policy in countries with a transformational economy are: the achievement of the internal and external equilibrium of the economic system; predictability and stability of monetary policy, which provides a targeted rate of price change; balance of the budget. Under such conditions, currency policy is able to solve its specific tasks.

According to G.V. Myronenko the main tasks of monetary policy in transition economies are:

- ◆ balance of payments regulation;
- ◆ providing a real market valuation of the national currency;
- ◆ use of the most effective tools for managing the exchange rate;
- ◆ the choice of an appropriate currency regime for a particular country;
- ◆ maximum reduction in the pressure on the national currency on the part of the money supply, provided by the coordination of monetary and monetary policy measures;
- ◆ the accumulation of the necessary international gold and foreign exchange reserves, their availability is an indispensable condition for achieving macroeconomic stability.

Most Eastern European countries were in stagflation at the transformation stage, so central banks were forced to introduce a fixed exchange rate regime to curb inflation. Further gradual recovery and development of financial markets contributes to the liberalization of the exchange rate and the implementation of transactions in the foreign exchange market as a full-fledged instrument of monetary regulation.

Often, currency regimes have changed in Hungary and Poland. In general, the experience of these countries suggests that, for the most part, monetary policy was used to achieve long-term goals, in

particular, integration into the EU economic system.

At the preparatory stage (since 2001), the change of currency regimes is directed at fulfilling all the requirements for joining the European Monetary Union (EMU). For this, countries need to be members of the ERM II program, the essence of which is the smooth transition to a common currency due to the greater stability of the national currencies for the euro, namely: the fluctuations of the exchange rate of the national currency of the country should occur in the range ± 15 Reforming the monetary policies of these countries in order to harmonize the main macroeconomic indicators with the criteria of the program "Exchange Rate Mechanism" II (ERM II). At the preparatory stage, there is a radical change in the principles of the formation and implementation of monetary policy, which are more approximate and favorable for integration into the currency zone.

Thus, after joining the EU, the CEE countries faced the challenge of adapting the national currency policy to the conditions for the transition to a single European currency. During this period, as shown by the analysis of a number of publications of periodicals and analytical materials, the key steps of monetary policy were to determine the term of accession to the ERM II (European Exchange Rate Mechanism – II) and the term of the final accession to the European Monetary Union.

Also, the transformation of the currency systems of the countries studied was based on changes in the principles of functioning of the currency systems of the CEE countries, namely: monetary policy orientation on exchange rate targeting, monetary targeting on inflation targeting (Czech Republic, Poland, Hungary, Slovakia), introduction of the currency office regime (Estonia, Lithuania), which contributed to price stabilization, currency policy liberalization and harmonization of currency legislation of the countries of the CEE to the standards of the European Economic and Monetary Union .

Consequently, if we isolate the monetary component of the transformational changes towards the regional monetary system of the countries of the CEE, then this analysis proves the existence in practice of three successive trends (levels) of the transformation of currency systems of the countries of the CEE.

The first direction of the transformational transformation of the currency system is the longest and most complex, taking place on the basis of changes in its individual elements, namely:

- ◆ creation of national currencies (Estonia, Latvia, Lithuania, Slovakia, Slovenia);
- ◆ an increase in the volume of the foreign exchange market (from 2004 to 2010 by 24% in Poland);
- ◆ the introduction of convertibility of national currencies as for current operations (Czech Republic, Poland, Hungary, Slovakia, Slovenia) and capital (Estonia, Latvia);
- ◆ changing exchange rate regimes (Czech Republic, Poland and Slovakia constantly changed exchange rate regimes, initially increasing the fluctuation limits, and then using the mode of controlled or even free voyage) [7].

According to Malakhova O.L. and Marusyn M.V. since in Ukraine there is no definitive liquidation of one economic system and the further construction of another, new in its place, but there is only a change in foundations, principles and restructuring, such a process in the economic theory was called the transformational one. That is why, considering the type of economic system in the country, in order to ensure macroeconomic stabilization, it is necessary to apply the regime of currency targeting, which, on the basis of our research, has significant advantages over inflation targeting [6].

The growth of money supply in circulation against the backdrop of a decline in the level of production of commodity mass is one of the most characteristic signs of the inflationary process, and a decrease in the volumes of commodity production contributes to the further increase in prices and the depreciation of monetary signs, which requires additional emissions, which further intensify destructive inflation processes [3].

The foreign exchange market of Ukraine is developing in difficult socio-economic conditions. There are a number of problems that need to be addressed, including: devaluation of the national currency against foreign currencies, which leads to an increase in inflation; a loss of confidence in the national currency and, as a result, an increase in the level of dollarization.

These problems create an imbalance in the currency market and negatively affect the economy of the country. The effective implementation of the monetary and exchange rate policy should consist in the implementation of currency regulation in accordance with the state of economic development of the country, which will minimize the negative impact of internal and external negative factors and promote its sustainable economic development [5].

According to Batrakova T.I. and Rohachenko O.S. treatment for inflation is easy to prescribe, but difficult to apply. Just as excessive growth in the amount of money is the only important cause of inflation, and declining money supply growth is the only cure for inflation. The government should reduce the pace of increase in the amount of money. The problem is the presence of political will to take the necessary measures. If the inflammatory disease is in acute form, treatment requires a long time and is accompanied by painful side effects [1].

The mechanisms of currency regulation are – a set of forms, methods and tools of influence on the currency market with the aim: to support the macroeconomic equilibrium in the country, exchange rate stability, to ensure the stability of the national monetary unit, sustainable economic growth, balance of payments balance, guarantee of currency security of economic entities.

The mechanisms of regulation of the foreign exchange market of Ukraine are presented in four main components: the mechanism of currency exchange regulation, the mechanism for regulating the stability of the foreign exchange market, the mechanism of state regulation of the foreign exchange market, the mechanism of self-regulation of the foreign exchange market [4].

Conclusions and discussion.

Consequently, the inflation process in the studied countries with a transformational economy took place in different ways, depending on the macroeconomic situation of each of the countries. So, at the present stage of development of a market economy of our state, it is possible to use the experience of these countries not only in Ukraine but also in other states with a transformational economy.

Today, the NBU does not have a systemic communication strategy, it announces short-term monetary policy objectives and measures, but does not explicitly announce medium- and long-term goals, but only annually publishes a report on its activities in the Fundamental Principles of Monetary Policy, and the prospects for long-term monetary strategies are not discussed with representatives of the general public. To increase transparency, different channels of communication need to be used, as only a successful influence on expectations and the use of appropriate measures can make the central bank change its credibility and maintain its real independence. The NBU should provide the public with simple, concise and clear explanations of monetary policy, as well as prioritize goals. The goal of communication strategy is to achieve better public understanding of monetary and exchange rate policy. This contributes to the improvement of confidence in the NBU policy and its efficiency. The government should widely use market instruments, and limit the use of administrative levers. Only under such conditions can long-term price stability be ensured.

References

1. Batrakova, T.I., & Rogachenko, O.S. (2016). Problemy rehulyuvannya inflyatsiynykh protsesiv v Ukraini [Problems of Inflation Control in Ukraine]. *Economics and Society*, 7, 59–64.
2. Bereslavskaya, O.I. (2016). Liberalizatsiya mekhanizmu valyutnoho rehulyuvannya v Ukraini [Liberalization of the mechanism of currency regulation in Ukraine]. *Scientific notes of the National University of Ostroh Academy. Series "Economics"*, 2(30), 43–50.
3. Gataullina, E.I. (2017). Osoblyvosti inflyatsiynykh protsesiv v Ukraini ta naslidky vprovadzhennya inflyatsiynoho tarhetuvannya [Features of inflation processes in Ukraine and the implications of the introduction of inflation targeting]. *Young scientist*, 4 (44), 638–642.
4. Guard, G.V. (2015). Mekhanizmy rehulyuvannya valyutnoho rynku ta analiz efektyvnosti yikh instrumentiv [Mechanisms of regulation of the foreign exchange market and analysis of the effectiveness of their instruments]. *Finances and credit, Economic Annals-XXI*, 9–10, 68–72.

5. Klymenko, O.M., & Matvienko, G.A. (2016). Suchasni protsesy kursoutvorenniya v Ukraini [Modern processes of exchange rate formation in Ukraine]. *Reporter of the Pryazovskyi state technical University Section: Economic sciences*, 31, 1, 119–124.
6. Malakhova, O.L., & Marusin, M.V. (2016). Stabilnist valyutnoho kursu yak priorityet hroshovo-kredytnoyi polityky [Stability of the exchange rate as a priority of monetary policy]. *Economy and society*, 3, 425–432.
7. Myronenko, G.V. (2015). Trasformatsiyni protsesy valyutnoyi polityky v krayinakh TSSYE v umovakh Yevrointehratsiyi [Transformation processes of currency policy in CEE countries under the conditions of Euro integration]. *Investments: practice and experience*, 15, 56–60.
8. Oliynyk, A.A. (2016). Spivrobitnytstvo Ukrainy ta MVF u formuvanni natsional'noyi valyutnoyi systemy [Cooperation of Ukraine and IMF in the formation of the national currency system]. *Black Sea Economic Studies*, 9–1, 35–40.

Received: 10.14.2017 / Review 11.20.2017 / Accepted 12.01.2017

УДК 330.161+330.42+339.15

JEL Classification D01, D02, D30, D63

Кім Олексій

к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки

та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

м. Харків, Україна

докторант кафедри економічної теорії та економічних методів управління

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

м. Харків, Україна

E-mail: oleksii.kim@m.hneu.edu.ua

ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСАКЦІЙНОГО ПОЛЯ РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ ЯК ЗАГАЛЬНОГО РЕСУРСУ В МЕЖАХ КОНЦЕПЦІЇ АГРЕГОВАНОГО РИНКУ

Анотація

Вступ. Ортодоксальний підхід із використанням регресійних моделей є прийнятним для дослідження в сфері економічного зростання або економічного розвитку національної економіки, глобальної економіки або економіки регіонів взагалі, незважаючи на розподіл вироблених продуктів та отриманих доходів. Регресійна модель, яка будується методом статистичного аналізу, факторного аналізу або методом аналізу репрезентативної вибірки, має певні обмеження щодо розміру об'єктів дослідження, а також не враховує ані ринковий розподіл (або транзакційний розподіл), ані організаційний розподіл (або інтеракційний розподіл).

Методи: математичне моделювання процесів транзакційного розподілу доходів агрегованого ринку, літерне кодування психотипів та моделей економічної поведінки.

Результати. Проведено дослідження транзакційного поля розподілу доходів як загального ресурсу. Дослідження транзакційного поля розподілу доходів є концептуально новим методологічним підходом до проблеми розподілу доходів з точки зору концепції агрегованого ринку, яка розробляється в попередніх працях. Концепція агрегованого ринку зосереджується на використанні теорії множин у сфері економічного дослідження. Саме для збільшення можливостей в економічному дослідженні вводиться поняття транзакційного поля (ТАП), транзакційного поля розподілу (ТПР) – частини ТАП, яка складається з ринкових інститутів розподілу та відповідних категорій організаційного поля – інтеракційного поля (ІАП) та інтеракційного поля розподілу (ІПР).

Перспективи. Застосування методологічного підходу дослідження транзакційного поля розподілу надасть можливості детальніше проаналізувати процеси транзакційного розподілу доходів в ринкових економічних системах. Дослідження агрегованого ринку корелює із лінією дослідження економіки добробуту (моделей Бергсона, Самуельсона, Ерроу, концепцій розподільчої справедливості Роулза, синтезу підходів економіки добробуту в дослідженнях Флербе та Ромера).

Ключові слова: розподіл доходів, транзакційне поле розподілу, інтеракційне поле розподілу, агрегований ринок, одинична економіка, літерна модель ЕМДАС.

Вступ.

Інституційний аспект проблеми розподілу доходів стикається із недостатньою визначеністю як предмета дослідження, так і об'єктів, які підлягають дослідженню. З одного боку, інститути, які мають певний вплив є досить широким поняттям, певним чином будь-який інститут відноситься до розподілу доходів, з іншого боку, безпосереднє відношення до розподілу доходів має лише обмежена кількість інститутів, які мають назву інклюзивних та екстрактивних [0, с. 87, 89, 94].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Концептуальний підхід проф. Остром до використання загального ресурсу [2, с. 72-73] відносно «моделі Хардіна» (трагедії громад) [2, с. 23-24; 3] надає можливість розвивати методологію агрегованого ринку з точки зору транзакційного поля як певного загального ресурсу. Модель агрегованого ринку розвивається аналогічно підходу проф. Стигліца з точки зору

негативних наслідків від крайньої нерівності, але відрізняється методологічним підходом до вирівнювання розподілу доходів (мається на увазі підхід проф. Стигліца у книгах [4; 5]). Також розглядається можливість врегулювання функцій розподілу та перерозподілу з точки зору риторики економічної науки, заснованої на праці проф. Маклоскі [6].

Методологія трансакційного розподілу заснована на дослідженні психологічних аспектів трансакційної діяльності, які передбачають використання психологічного тиску як в прямих продажах, так і в інших каталактичних операціях [7, с. 61-63, 70-72]. Функція задоволення потреб узгоджена із ієрархією Маслоу [8, с. 60-65], розглянута критика Вальрасом законів попиту та пропозиції [9, с. 120-121].

Розробка концепції агрегованого ринку проводиться автором в межах дослідження економічної нерівності як чинника економічного розвитку [10; 11], методологічних досліджень ефективності та розподілу доходів [12], а також моделювання трансакцій агрегованого ринку в умовах автаркії [13]. Емпіричні дослідження розподілу доходів в Україні за період 2010-2016 рр. проведено у роботі [14], модель «виробництво-розподіл» сформульована у роботі [15].

Мета.

Мета статті – описати принциповий устрій трансакційного поля розподілу доходів, показати властивості трансакційного поля, які вказують на його належність до загальних ресурсів.

Методологія дослідження.

Використано літерний код моделі поведінки ЕМДАС (авторська розробка), де кожний елемент відповідає певному психотипу: Е – поведінка «економічної людини», М – поведінка людини, яка мінімізує занепокоєння, Д – поведінка людини, яка забезпечує власний достатній рівень споживання, А – поведінка людини-альтруїста, С – поведінка людини-маніпулятора. Кодування ЕМДАС передбачає використання рядкових та заголовних літер – рядкові використовуються для моделей, які є менш притаманними цьому поведінковому типу, а заголовні – для моделей, які є більш притаманними цьому типу.

Дослідження здійснюється на основі методологічної концепції агрегованого ринку та виділення трансакційного поля розподілу (ТПР) та інтеракційного поля розподілу (ІПР), відповідно, у трансакційному полі (ТАП) та інтеракційному полі (ІАП).

Результати.

Поки природа трансакційного поля не достатньо досліджена, використаємо декілька припущень: (П1) в трансакційному полі (ТАП) створюється та розподіляється трансакційний дохід (який може бути визначений як запас вигравів споживача та продавця, або ніяк не визначений, оскільки важливим наразі є факт його існування, а не джерело його походження); (П2) трансакційний дохід видобувається в результаті трансакцій; (П3) трансакційний дохід може приймати від'ємне значення. Якщо розглядати ТАП з точки зору джерела формування доходів (саме як його і розглядає більшість з «гравців» ринку), підходимо до поняття ЗР – загального ресурсу (ресурсної системи та потоку ресурсів) трансакційного поля. Відповідно до цього підходу в ТАП сторонами трансакцій виступають два типи – покупці (провайдери) та продавці («привласнювачі»).

В концепції агрегованого ринку визначається, що дохід є типом економічного блага, який створюється в процесі колективних дій, як вже зазначалося вище, та розподіляється між учасниками цих колективних дій згідно певних правил розподілу. Учасники створення доходів в окремих організаціях, або групах є «привласнювачами» певного обмеженого загального ресурсу – доходу, який виробляється у загальному економічному полі (яке є сукупністю ТАП та ІАП), та схильні виявляти подібні до учасників «моделі Хардіна» патерни поведінки відносно цього обмеженого загального ресурсу – доходу.

Стратегія залучення «Левіафану» – держави є контрпродуктивною у світлі останніх аналітичних досліджень щодо провалів державного регулювання та централізованого управління економікою, яка є неефективною саме тому, що це дуже потужний механізм. Державний механізм перерозподілу можна порівняти з імунною системою людини – лейкоцити спрямовані на знищення бактерій та мікробів, але ті з мікроорганізмів, які зможуть замаскуватись під клітини організму, запустять одну з двох програм самознищення – або лейкоцити не будуть нищити мікроорганізми, тому що вони схожі на здорові клітини і хвороба оволодіє організмом, або вони почнуть нищити здорові клітини організму і спровокують автоімунну реакцію, яка може погано закінчитись для всього організму. Звісно, наведений приклад є художньою метафорою, порівнянням, але він не є зовсім неправомірним.

Розподіл у трансакційному полі розподілу (ТПР) відбувається під впливом психологічних чинників як функція грошового обороту. Грошовий оборот взагалі має великий ступінь залежності від психологічних чинників – продажі є функцією від реклами, яка є втіленням психологічного тиску. Технологія прямих продаж та цінова політика також є втіленням психологічного тиску на споживача, як і мода, і решта методів стимулювання продажів – принцип взаємності обміну тощо.

Чинники психологічного тиску спричиняють не тільки прискорення грошового обороту, але й уповільнюють цей оборот в певних випадках. Прикладом такого уповільнення обороту є процес «нащупування» у ціноутворенні, коли на ринку з'являється новий товар, а продавці бажають установити ціну, за якої отримуватимуть найбільший прибуток. Завдання максимізації прибутку у ТПР полегшується – якщо трактувати ТПР як своєрідне «джерело загального ресурсу» (згідно П1), тоді суб'єктам трансакцій необхідно забезпечити оптимальний товарно-грошовий оборот, за умови якого відбуватиметься максимізація трансакційної цільової функції (модель 3 [15]).

В процесі ціноутворення більшість осіб, які приймають рішення (ОПР) прагнуть до максимізації ціни, використовуючи методологію ціноутворення «від надмірної ціни до помірної», яка надає можливість «вбити двох зайців» – визначити оптимальну ціну, не втративши при цьому власний надлишок, а також захопити покупців тактикою «відмова, потім відступ», яка також має назву «нога у двері». Створюючи подібні стартові умови продажу нових благ (продаж сезонних благ у новому сезоні, який також характеризується процесом «нащупування» на загальних ринках, на ексклюзивних ринках процес ціноутворення відбувається згідно іншої методології), продавці в першій ітерації ціноутворення уповільнюють грошовий оборот в категорії тих благ, ціна яких є завищеною (у більш широкому розгляданні – неадекватною), стримуючи потреби в цих благах та провокуючи заміщення на субститути, або відмову від споживання.

Наступна ітерація ціноутворення характеризується поступовим або різким наближенням ціни до адекватної (в іншому випадку ціна може перейти через рівноважне значення та опинитися у стані, який ускладнить аналіз цін), що здатне спровокувати збільшення продажів цих благ. Наступна ітерація залежить від відносної інтенсивності варіації продажів та ціни і має велику ймовірність спровокувати бум на цьому ринку, вивільнивши множину незадоволених потреб споживачів, які раніше відмовлялися від споживання або заміщували ці блага на субститути. Цикл ціноутворення, який створюється в межах цієї ітерації, впливатиме на формування груп споживачів та постачальників із різною швидкістю грошового обороту при споживанні та формуванні доходів.

Розглянемо групи, які утворюються серед споживачів у проекціях розподілу доходів (за показником наявних доходів) та споживання (за показниками споживання асортиментів груп товарів та послуг).

Розділимо споживачів на чотири підмножини за категоріями наявного доходу (які відповідають показникам квартилей множини споживачів) та, відповідно, на чотири підмножини за категоріями споживання асортиментних груп товарів та послуг (табл. 1):

Таблиця 1

**Розподіл споживачів за категоріями наявного доходу та швидкістю грошового обороту
при споживанні асортиментних груп товарів та послуг***

Множина споживачів Множина товарів	Перший квартиль	Другий квартиль	Третій квартиль	Четвертий квартиль
Перший квартиль	1	1	1	1
Другий квартиль	2	1	1	1
Третій квартиль	3	2	1	1
Четвертий квартиль	4	3	2	1

*Джерело: складено автором

Інтерпретація таблиці 1: з першого по четвертий квартиль множини споживачів зростають наявні доходи, а з першого по четвертий квартиль асортиментних груп товарів та послуг зростають рівні потреб, які задовольняються товарами та послугам, які належать до поточного квартиля. Маються на увазі товари та послуги, які належать до носіїв корисності, яка задовольняє потреби перших двох категорій згідно ієрархії потреб за Маслоу, оскільки товари та послуги, які реалізуються на ринку кінцевих товарів та послуг здебільшого спрямовані саме на задоволення цих потреб, а найбільша частина особистого бюджету індивіда витрачається на задоволення саме цих потреб (навіть якщо мається на увазі підмножина четвертого квартиля, коли не брати до уваги демонстративне споживання). До того ж інші види споживання поки що для нашого дослідження не цікаві.

В клітинах таблиці 1 оцінена швидкість грошового обороту щодо придбання вказаних груп товарів – швидкість ранжирувана від 1 (найвища) до 4 (найнижча). На основі оцінки, яка наведена в таблиці 1, можна обчислити середню швидкість групового грошового обороту у вимірі наявного доходу та у вимірі асортиментів груп товарів та послуг. Середня швидкість грошового обороту першого квартиля за наявним доходом дорівнює 2,5; другого – 1,75; третього – 1,25; четвертого – 1. Середня швидкість грошового обороту першого квартиля за асортиментом груп товарів та послуг дорівнює 1, другого – 1,25; третього – 1,75, четвертого – 2,5.

Згідно методології дослідження агрегованого ринку, необхідно також провести просторове групування грошового обороту і зіставити його із груповим грошовим оборотом, для обчислення транзакційного потенціалу окремих просторово-групових утворень, на основі дослідження сукупності одиничних економік в межах цих просторово-групових утворень. Таким чином, методологічна концепція агрегованого ринку надає можливість динамічного моделювання ТПР для детального аналізу транзакційного потенціалу міста, регіону, країни та інших просторово-групових утворень.

Утворення груп споживачів на ринках ресурсів відбувається за тією ж схемою, втім взаємозв'язок між цими процесами відбувається згідно моделей [15], що визначає можливість ефектів запізнювання (лагів) та ефектів інерційних втрат [13, с. 34], які спричиняють появу кризових явищ, обумовлених розбалансованістю ринків споживчих товарів та ринків ресурсів.

Утворення груп постачальників на ринку споживчих товарів та послуг. Виділимо групи постачальників за співвідношенням ціни та якості товарів та послуг, які вони постачають на ринок споживчих товарів. Доступні комбінації ціни та якості наведені у таблиці 2.

Оцінка постачальників у вимірі ціна-якість здійснюється за квартильним коефіцієнтом та поділяє постачальників на 3 чистих групи, з яких до першої групи відносяться оцінки в діапазоні $\zeta > 1$; до другої групи $\zeta = 1$; до третьої групи $0 < \zeta < 1$.

Таблиця 2

Розподіл постачальників товарів та послуг за категоріями ціни та якості, (ς)*

ціна \ якість	Перший квартиль	Другий квартиль	Третій квартиль	Четвертий квартиль
Перший квартиль	1	1/2	1/3	1/4
Другий квартиль	2	1	2/3	1/2
Третій квартиль	3	3/2	1	3/4
Четвертий квартиль	4	2	4/3	1

*Джерело: складено автором

Перша група постачальників може бути охарактеризована як «альтруїсти», які належать до комбінації психотипів $\overline{емдас}$; друга група постачальників – «реалісти», які належать до психотипів (метатипу) $[\overline{емдас} \cup \overline{емдас}]$, а третя група постачальників належить до психотипів (метатипу) $[\overline{емдас} \cup \overline{емдас}]$ – «маніпулятори».

Як видно з таблиці 2, в сфері постачання товарів та послуг також діють постачальники, яких можна віднести до «маніпуляторів» – як і ТПР, ТПР характеризується можливістю маніпулювання з боку суб'єктів психологічного тиску об'єктами психологічного тиску та, як наслідок, збільшенням трансакційної частини доходу з моделі 3 [15].

Припущення щодо можливості трансферту доходів через ТПР приводить до висновку щодо розподілу доходів через компоненту доходу «Т», що створює трансакційний розподіл створеної винагороди (компоненти «R»). Інтеракційне та трансакційне поле розподілу створюють тимчасові ефекти, на основі яких можна сформулювати закони попиту та пропозиції, але ці закони не є постійним та незмінним правилом, згідно якого визначається функція попиту та пропозиції та здійснюється врівноваження цін.

Взагалі практичним фактом є наявність різних рівнів рівноважних цін в певних просторово-групових економічних системах, які можуть розрізнятися у просторі, соціальному полі та часі, втілюючи стратегію дискримінаційних цін щодо споживачів, які належать до різних груп у будь-якому сенсі. Тому модель загальної рівноваги із однорідними рівноважними цінами не має сенсу (це стосується позитивного аналізу сучасної економіки, але можливо у часи Л. Вальраса насправді не було дискримінаційної цінової політики), і взагалі однорідність притаманна лише в обмеженому вигляді до аналізу лінійно-однорідних цільових груп, який також має стохастичну достовірність.

В силу вищезазначених складнощів пропонуємо приділити більше уваги аналізу грошового обороту (який також є досить приблизним, навіть скоригований на оцінку неофіційних грошових потоків, із врахуванням розрахункової вартості безоплатних послуг та робіт), який надає певну орієнтацію для розвитку методології агрегованого ринку.

ТПР має власний характер, який залежить від комбінації акторів. Якщо уявити відображення реального поля трансакцій, зрозумілими стають відносини між учасниками цього поля, характер конкуренції всередині ТПР, а також інші характеристики ринку, які створюють зовнішнє середовище для організацій, що функціонують в цьому полі. Сформулюємо гіпотезу: за наявності відносно більшої кількості суб'єктів трансакцій, які відносяться до множини метатипу «маніпулятори» порівняно із кількістю суб'єктів трансакцій, які відносяться до решти метатипів $[\overline{емдас} \cup \overline{емдас} \cup \overline{емдас}]$, ТПР характеризуватиметься відносно більшим розміром трансакційних витрат внаслідок поширення психологічного тиску, його наслідків та побічних ефектів, а також уповільненням грошовим оборотом у порівнянні з ТПР із відносно меншою кількістю «маніпуляторів».

Як вже було зазначено, суб'єкти метатипу «маніпулятори» використовують ТПР для оптимізації власної цільової функції. Представники іншого метатипу також здатні виявляти здібності у використанні цього «загального ресурсу» з метою виконання власних обов'язків у певних інституційних умовах. Взаємодія та відносини у ТПР із трансакційними агентами, які представляють організацію в цілому, та їх поведінка є певною комбінацією власних інтересів агента та «загальних»

інтересів організації, яку вони представляють. Характерним прикладом таких комбінацій є тип агента емдАс, який представляє інтереси організації із продуктовою стратегією, оцінка якої менше одиниці. Ці агенти також здатні чинити специфічні форми психологічного тиску на покупця, який має вигляд взаємних поступок та застосовується на основі принципу взаємності.

Висновки і перспективи.

Методологія трансакційного поля розподілу має наступні перспективи дослідження – ідея про загальний ресурс як основу доходів є метафоричною, але у певній мірі доречною – видобуток доходів із трансакційного поля є логічною абстракцією для розробки теорії організації як середовища людської діяльності.

Залежність результатів діяльності індивідів, у тому числі діяльності із розподілу доходів, від психотипів та поведінкових моделей, які реалізуються індивідом у процесі діяльності, є безперечною.

Виділення психологічного тиску як чинника економічної нерівності є зрозумілим поясненням багатьох психологічних ефектів в економічному середовищі (наприклад, ефектів Веблена, сноба та послідовника у сфері прийняття рішень щодо купівлі товарів).

Розглянувши нижчий рівень ТПР (який представлений трансакційним полем одиничної економіки), аналіз має переходити до наступного рівня ТПР, який інтегрує в собі одиничні економіки, які входять до складу окремого просторово-групового об'єкту, що є першим рівнем інтеграції агрегованого ринку.

Список використаних джерел

1. Аджемоглу Д., Робинсон Дж. Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты. пер. с англ. Д. Литвинова, П. Миронова, С. Сановича. Москва : Издательство АСТ, 2015. 575 с.
2. Остром Э. Управляя общим: эволюция институтов коллективной деятельности. пер. с англ. Москва : ИРИСЭН, Мысль, 2010. 447 с.
3. Hardin G. (1968) The Tragedy of the Commons. Режим доступу: <http://science.sciencemag.org/content/162/3859/1243.full>.
4. Стиглиц Дж. Великое разделение. Неравенство в обществе, или Что делать оставшимся 99% населения? Москва : Эксмо, 2015. 480 с.
5. Стиглиц Дж. Цена неравенства. Чем расслоение общества грозит нашему будущему. Москва : «Эксмо», 2015. 512 с.
6. Макклоски Д. Риторика экономической науки. второе издание; пер. с англ. О. Якименко, науч. ред. перевода Д. Расков. М.; СПб. : Изд-во Института Гайдара; Издательство «Международные отношения», 2015. 328 с.
7. Чалдини Р. Психология влияния. 5-е изд. СПб. : Питер, 2014. 407 с.
8. Маслоу А.Г. Мотивация и личность. пер. с англ. Издательский дом "Питер", 2009. 352 с.
9. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии. Москва : Изограф, 2000. 448 с.
10. Кім О. О. Основи дослідження сукупного (агрегованого) ринку. *Управління розвитком*. 2017. № 1-2 (187-188). С. 12-17.
11. Кім О. О. Вплив нерівності доходів на соціально-економічний розвиток в моделі відкритого агрегованого ринку. *Ефективна економіка*. № 8. 2017. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5728>.
12. Кім О. О. Методологічні основи дослідження проблем економічної ефективності та розподілу доходів. *Ефективна економіка*. 2017. №7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5686>.
13. Кім О. Модель 2-сегментного агрегованого ринку в умовах автаркії. *Економічний дискурс*. 2017. № 2. С. 29-36.
14. Кім О. О. Розподіл доходів в Україні 2010-2016 рр. *Ефективна економіка*. 2017. №10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5819>.
15. Кім О.О. Модель «виробництво-розподіл» одиничної економіки агрегованого ринку. *Ефективна економіка*. 2017. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5871>.

Статтю отримано: 02.11.2017 / Рецензування 05.12.2017 / Прийнято до друку: 17.12.2017

Oleksii Kim

Ph.D. (in Economics), Associated Professor,
Department of International Economy and Management of International Economic Activity
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Kharkiv, Ukraine

Doctoral Student

Department of Economic Theory and Economic Management Methods

V.N. Karazin Kharkiv National University

Kharkiv, Ukraine

E-mail: oleksii.kim@m.hneu.edu.ua

THE RESEARCH OF THE TRANSACTIONAL DISTRIBUTION FIELD IN THE AGGREGATED MARKET CONCEPT FRAMEWORK

Abstract

Introduction. The usage of regression models in the framework of the orthodox approach is acceptable for the economic growth or economic development research of national economy, global economy and the regional economy in common, with zero care about the products produced and incomes received distribution. The regression model, constructed by the statistical analysis, factor analysis or the representative sample method has certain constraints about the size of the object and takes into account neither market distribution (or the transactional distribution) nor the organizational distribution (or the interactional distribution).

Methods. The methods of mathematic modeling of the transactional income distribution in the framework of the aggregated market, alphabetic coding of the psycho types and the economic behavioral models are used in the current issue.

Results. The research of the transactional income distribution field as the common resource, and the transactional income distribution field research represent the brand new research framework for the income distribution issue. The concept of the aggregated market was developed in the previous research papers. Usage of the set theory in the sphere of economic research is the essence of the aggregated market conceptual approach. The idea of the transactional field, transactional distributional field, are introduced in the current issue precisely for the economic research capability development. The concept of a transactional field (TAP), a transactional field of distribution (TFD) – part of the TAP, consisting of market distribution institutions and corresponding categories of the organizational field – Interaction Field (IAP) and Interactive Field of Distribution (IFD), is introduced in order to increase the possibilities in economic research.

Discussion. The usage of the transactional distributional field methodology approach will provide the capabilities for more detailed market economic systems transactional income distributional processes analysis. The research of the transactional income distributional field correlates with the research direction of the welfare economics (Bergson, Samuelson, Arrow models, the distributional justice concept by Rawls, and the synthesis of the welfare economics approaches in the researches by Fleurbaey and Roemer).

Keywords. Income distribution, transactional distribution field, interactional distributional field, aggregated market, unit economy, EMDAS alphabetic model.

References

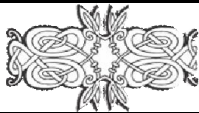
1. Acemoglu, D., & Robinson, J. (2015). *Pochemu odni strany bogatye, a drugie bednye. Proishozhdenie vlasti, procvetaniya i nishchety* [Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty]. Moscow, Russian Federation: AST.
2. Ostrom, E. (2010). *Upravljaja obshhim: jevoljucija institutov kolektivnoj dejatel'nosti* [Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action]. Moscow, Russian Federation: IRISSEN.
3. Hardin, G. (1968). The Tragedy of the Commons. Retrieved from <http://science.sciencemag.org/content/162/3859/1243.full>.
4. Stiglitz, J. (2015). *Velikoe razdelenie. Neravenstvo v obschestve, ili Chto delat ostavshimsya 99% naseleniya?* [The Great Divide: Unequal Society and What We Can Do about Them]. Moscow, Russian Federation: Eksmo.

5. Stiglitz, J. (2015). *Tsena neravenstva. Chem rassloenie obschestva grozit nashemu buduschemu* [The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future]. Moscow, Russian Federation: Eksmo.
6. McCloskey, D.N. (2015). *Ritorika jekonomicheskoy nauki* [The Rhetoric of Economics]. Saint Petersburg, Russian Federation: Izdatel'stvo Instituta Gajdara.
7. Cialdini, R.B. (2014). *Psihologija vlijaniya* [Influence: Science and practice]. Saint Petersburg, Russian Federation: Piter.
8. Maslow, A. (2009). *Motivacija i lichnost'* [Motivation and personality]. Saint Petersburg, Russian Federation: Piter.
9. Walras, L. (2000). *Jelementy chistoj politicheskoy jekonomii* [Elements of Pure Economics]. Moscow, Russian Federation: Isograph.
10. Kim, O.O. (2017). Osnovy doslidzhennia sukupnogo (ahrehovanoho) rynku [The aggregated market research basis]. *Upravlinnja rozvitkom, 1-2 (187-188)*, 12-17.
11. Kim, O.O. (2017). Vplyv nerivnosti dokhodiv na sotsialno-ekonomichni rozvytok v modeli vidkrytoho ahrehovanoho rynku [The impact of income inequality on the socio-economic development in the open aggregated market model]. *Efektyvna ekonomika*, 8. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5728>.
12. Kim, O.O. (2017). Metodolohichni osnovy doslidzhennia problem ekonomichnoi efektyvnosti ta rozpodilu dokhodiv [The economic efficiency and income distribution issue research methodological basis]. *Efektyvna ekonomika*, 7. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5686>.
13. Kim, O.O. (2017). Model 2-sehmentnogo ahrehovanoho rynku v umovakh avtarkii [The 2-Segment Autarky Aggregated Market Model]. *The Economic Discourse*, 2, 29-36.
14. Kim, O.O. (2017). Rozpodil dokhodiv v Ukraini 2010-2016 rr. [The income distribution in the Ukraine, 2010-2016]. *Efektyvna ekonomika*, 10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5819>.
15. Kim, O. O. (2017). Model «vyrobnytstvo-rozpodil» odynychnoi ekonomiky ahrehovanoho rynku [“Production-Distribution” Aggregated Market Unit Economy Model]. *Efektyvna ekonomika*, 10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5871>.

Received: 11.02.2017 / Review 12.05.2017 / Accepted 12.17.2017

ЕКОНОМІКА СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ

THE ECONOMY
OF BUSINESS ENTITIES

УДК 658:331.1

JEL Classification J5

Барна Марта

д.е.н., доцент, перший проректор
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна

E-mail: martabarna@ukr.net

Бабенко Олена

аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці
Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»
м. Полтава, Україна

E-mail: lena-babenko86@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЛІДЕРСТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Анотація

Вступ. Останніми роками спостерігається загострення проблем розвитку підприємств ресторанного господарства. Це передусім обумовлено низкою проблем, пов'язаних із недостатньо ефективним використанням інтелектуально-кадрового забезпечення на підприємствах цього виду економічної діяльності, де роль персоналу надзвичайно висока. Як показує світовий досвід, реалізація інтелектуально-кадрового потенціалу підприємств у значній мірі визначається ефективністю реалізації лідерства у трудових колективах підприємств. Таким чином, посилюється актуальність дослідження та обґрунтування за його результатами дієвих рішень щодо формування сприятливих передумов розвитку лідерства на підприємствах ресторанного господарства.

Методи. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи пізнання (аналіз і синтез, індукція та дедукція, діалектичний і абстрактно-логічний методи) та системний підхід до вивчення мікроекономічних процесів.

Результати. Визначено головні тенденції розвитку підприємств ресторанного господарства (на прикладі Полтавської області), що позитивно позначаються на реалізації лідерського потенціалу підприємств, а також негативні макроекономічні фактори, які перешкоджають реалізації лідерства на підприємствах галузі. Зроблено висновки відносно впливу макроекономічних передумов на стан реалізації лідерства на підприємствах ресторанного господарства.

Наведено характеристику та головні фінансово-економічні показники функціонування аналізованих підприємств ресторанного господарства досліджуваної області. Відображено вплив показників діяльності підприємств на становлення лідерства на підприємствах ресторанного господарства Полтавської області.

Перспективи. Подальші дослідження в аналізованій сфері доцільно зосередити на удосконаленні методики оцінювання лідерства на підприємствах ресторанного господарства в контексті його позитивного впливу на управління персоналом підприємств аналізованого виду економічної діяльності.

Ключові слова: лідерство, підприємства ресторанного господарства, соціально-економічні передумови, потенціал реалізації, управління персоналом.

Вступ.

Інтелектуалізація економіки, інформатизація суспільства, стандартизація бізнес-процесів і систем якості управління й інші характерні для сучасного періоду розвитку економічних відносин тенденції все більше послаблюють значимість традиційних факторів виробництва і, навпаки, – актуалізують важливість впровадження нових більш ефективних підходів до управління підприємствами та їх ресурсним забезпеченням, в системі якого ключовим є персонал – ресурс праці, що створює не лише додану вартість, але й стратегічно-управлінський капітал підприємства, здатний забезпечувати ефекти синергії, а, відтак, в разі підвищувати успішність та ефективність бізнесу.

Чисельними науковими дослідженнями та практикою реалізації сучасних прогресивних підходів до управління доведено значні переваги і потенційні можливості лідерства (як процесу, зосередженого на використанні та скеровуванні в «необхідне русло» емоційного стану в колективі, духовної взаємодії лідера та членів команди (підлеглих, інших працівників), відносини яких побудовані на поєднанні різних джерел влади, формального та неформального лідерства, спрямовані на досягнення стратегічної мети соціально-економічного розвитку підприємства) для ефективного управління персоналом підприємств.

Натомість, недостатність впровадження лідерства на підприємствах ресторанного господарства в значній мірі ускладнює передумови їх подальшого якісного розвитку. Реалізація потенціалу лідерства, в тому числі, потребує ретельного вивчення відповідних соціально-економічних передумов його формування та реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми формування та реалізації потенціалу лідерства широко дослідженні у працях вітчизняних науковців. До прикладу, проблеми лідерства в економіці в цілому досліджуються такими науковцями, як С. Бойко [1, с. 91-100], Л. Борщ [2, с. 20-28], М. Мартненко [3, с. 16-32].

Роль, значимість та місце лідерства в системі управління підприємствами широко висвітлені у працях В. Міляєвої [4, с. 34-40], С. Нестулі [5, с. 77-83] та О. Нестулі [6, с. 112-119].

Детальні аспекти імплементації лідерства в систему управління персоналом підприємств досліджуються Л. Скібіцькою [7, с. 91-100], Г. Старовойтовою [8, с. 84-90] та ін.

Втім, недостатньо вивченими залишаються соціально-економічні передумови лідерства на підприємствах ресторанного господарства, що швидко змінюються і визначають головні чинники, умови та можливості впровадження лідерства.

Мета.

Метою статті є дослідження і формування висновків відносно сприятливості соціально-економічних передумов лідерства на підприємствах ресторанного господарства.

Методологія дослідження.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи пізнання (аналіз і синтез, індукція та дедукція, діалектичний та абстрактно-логічний методи) та системний підхід до вивчення економічних процесів.

Результати.

Лідерство проявляється і реалізується на рівні окремих працівників, категорій працюючих та персоналу підприємств. Джерелом його генерування і реалізації, зазвичай, є управлінський персонал підприємства. Але лідерський потенціал може реалізувати й працівник з будь-якого рівня чи ланки в організаційній структурі, який має відповідні здібності та компетенції і реалізує їх в цілях впливу на соціально-трудова й економічну поведінку інших працівників, в значній мірі визначаючи, таким чином, дії персоналу суб'єкта господарювання, що загалом позначається й на ефективності

функціонування та розвитку бізнесу. Звідси можна зробити важливий висновок про те, що як лідерські навички, так і формування лідерів і реалізація їх потенціалу, залежать від характеристик внутрішнього соціально-трудоного середовища підприємства, а також наявності й ефективності функціонування внутрішньої системи управління зазначеними процесами.

Попри ці постулати, додамо й інше. Здатність і можливості формувати та розвивати лідерський потенціал підприємств в значній мірі залежать і від зовнішніх факторів впливу на ці процеси. До прикладу, високий рівень розвитку економіки, фінансової та соціальної сфер є чинником, який здебільшого позитивно позначається на стимулюванні процесів формування і використання лідерського потенціалу, адже значно розширюються можливості для професійного розвитку і кар'єрного зростання, відповідного фінансового забезпечення. Натомість в періоди стагнації економіки пригнічується ділова активність, зменшуються обсяги діяльності і фінансові результати підприємств, що може позначитися на послабленні стимулів працівників для власного професійно-кваліфікаційного розвитку, реалізації потенціалу лідерства.

Цим констатуємо важливість аналізу внутрішніх та зовнішніх чинників і передумов лідерства на підприємствах. При цьому специфіка цієї категорії актуалізує доцільність врахування економічних, соціальних, психологічних й інших груп чинників. Особливо важливо враховувати стан і розвиток умов, які безпосередньо визначають чи дотичні до функціонування вітчизняних підприємств ресторанного господарства. Вважаємо, що саме на такій методичній основі необхідно та доречно побудувати аналіз соціально-економічних передумов лідерства на підприємствах ресторанного господарства (на прикладі Полтавської області).

Передусім звернімо увагу на те, що для сучасного етапу функціонування і розвитку аналізованого виду економічної діяльності у Полтавській області однією з найбільш характерних та стійких тенденцій стало зменшення чисельності об'єктів ресторанного господарства. Якщо у 1990 р. таких налічувалося понад 2 тис. од., то до 2013 р. (з 2014 р. відсутнє офіційне статистичне спостереження за діяльністю підприємств ресторанного господарства) кількість таких об'єктів зменшилася до 651 од. (відбулося скорочення у 3,5 рази).

Звичайно, що ця тенденція в значній мірі обумовлена такими чинниками, як: укрупнення об'єктів, збільшення їх пропускної спроможності та покращення багатьох якісних характеристик обслуговування, «перехід» частини підприємств на діяльність на базі фізичних осіб-підприємців, зменшення чисельності населення та послаблення порівняльної купівельної спроможності населення. Водночас, її наслідком є концентрація кількості робочих місць та зайнятості в галузі, зростання конкуренції за конкурентоспроможні робочі місця, а, відтак, і ускладнення можливостей відносно реалізації лідерського потенціалу.

Зауважимо, що практично синхронною є ситуація відносно зменшення кількості об'єктів ресторанного господарства у Полтавській області в розрахунку на одиницю населення. Якщо у 1990 р. таких об'єктів було 13,6 од. на 10 тис. осіб наявного населення, то у 2013 р. – лише 4,44 од. При цьому звернімо увагу на те, що зазначені тенденції спостерігаються на фоні збільшення обсягів роздрібного товарообороту підприємств даної галузі, що може слугувати передумовою або безпосереднім підтвердженням укрупнення підприємств, збільшення їх виробничих та сервісних потужностей, зростання чисельності обслуговуваного населення та формування більшого штату зайнятих і найманих працівників.

Відповідно, на нашу думку, розширення штату персоналу, а також диверсифікація і покращення його структури є доречною передумовою в контексті розвитку, формування та реалізації лідерського потенціалу на підприємствах ресторанного господарства області, адже, по-перше, ускладнює, проте й розширює можливості управління та, по-друге, створює кращі передумови для виявлення і використання схильності до лідерства на інших рівнях в системі організаційної структури та ієрархії управління на підприємствах.

Одночасно маємо констатувати й ускладнення макроекономічного середовища, в якому функціонують та здійснюють свою діяльність підприємства ресторанного господарства області. Так,

останніми роками на ринок вийшли крупні та фінансово потужні конкуренти з-за кордону та інших областей нашої держави, що відкрили низку великих за розмірами і вмістимістю об'єктів ресторанного господарства, зайнявши значну ринкову частку та посиливши конкуренцію за споживача. Натомість, більшість інших підприємств галузі, навпаки, відчувають проблеми із залученням фінансового, товарного, кадрового (особливо на віддалених територіях регіону), інвестиційного та іншого ресурсу.

Зазначене послугувало однією з причин зменшення кількості підприємств у такому виді економічної діяльності, як «Тимчасове розміщування й організація харчування». Так, у Полтавській області, починаючи з 2013 р., намітилася тенденція до зменшення загальної чисельності підприємств цього виду економічної діяльності. Якщо у 2013 р. було 191 таке підприємство, то у 2015 р. – 185 од. (на 1,07% менше). Але тенденції за окремими секторами підприємництва ще більш тривожні. Так, у галузі відсутні великі суб'єкти бізнесу, кількість середніх підприємств за 2010-2015 рр. зменшилася у 3,5 рази та становила лише 2 од. Зауважимо, що такий стан справ не характерний для економічно розвинених держав, де багато суб'єктів ресторанного бізнесу формує чисельну мережу власних об'єктів, будучи суб'єктами середнього та навіть великого бізнесу.

Все це відбувається за умов, коли зростає частка мікропідприємств (на 11,8 в.п. за 2010-2015 рр. та на 3,0 в.п. лише за останній рік) та стабільно високою залишається частка малих підприємств в галузі (98,9% у 2015 р.).

На нашу думку, зменшення розмірів підприємств не можна вважати позитивною передумовою для реалізації лідерства на підприємствах ресторанного господарства, адже обмеженість штату персоналу, як правило, звужує й варіативність виконуваних функцій, призводить до застосування здебільшого лінійних організаційних структур управління, за яких завдання та виконувані функції чітко регламентовані та не передбачають застосування творчості і креативності. З іншої сторони, на малих і мікропідприємствах об'єктивно більшою є відповідальність керівника та власника за результати господарювання. Відповідно, це активізує їх до більш ефективного прояву і реалізації лідерських якостей.

Можна констатувати й негативну тенденцію до зменшення чисельності зайнятих на підприємствах даної галузі. Так, якщо у 2010 р. в галузі працювало майже 2 тис. осіб населення, то до 2015 р. цей показник зменшився до 1247 осіб, що на 37,5% менше. Лише за останній рік аналізованого періоду чисельність зайнятих на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу Полтавської області скоротилася на 15,7%.

Хоча, беззаперечним залишається й факт зростання тінізації зайнятості і оплати праці на підприємствах ресторанного господарства регіону і держави загалом. Попри дії уряду, зорієнтовані на детінізацію оплати праці та зайнятості, відповідні показники в Україні залишаються високими. Так, за даними офіційної статистики, частка населення, яке працює на неофіційних робочих місцях, становить 74,3%, а серед працюючих за наймом – 15,1%. За даними Федерації професійних спілок України, реальна кількість зайнятих у неформальному секторі вітчизняної економіки значно перевищує офіційну зайнятість (на близько 5-7 млн осіб). Хоча для Полтавської області зазначені показники знаходяться на дещо нижчому рівні, ніж середньодержавні дані, все ж рівень тіньової зайнятості залишається високим – 15,8% у 2016 р.

Звичайно, тінізація зайнятості та оплати праці дещо «пом'якшує» негативні соціально-трудова передумови становлення і розвитку лідерства на підприємствах ресторанного господарства, втім, своєю чергою, також і деформує належне протікання процесів у цій сфері. Йдеться, до прикладу, про «спотворення» відносин між персоналом, який зайнятий офіційно та неофіційно. Працівники другої групи об'єктивно менш впевнені у «завтрашньому дні» і їхня як мотивація, так і прагнення до реалізації лідерського потенціалу значно нижчі.

Додатковим чинником, що знижує потенціал лідерства на підприємствах ресторанного господарства може вважатися низький рівень оплати праці в галузі. Зауважимо, що у 2015 р. підприємствами в сфері тимчасового розміщування й організації харчування Полтавської області на

оплату праці було витрачено 27,5 млн грн, при цьому 21,3% (5,8 млн грн) від цієї суми було затрачено мікропідприємствами. Частка підприємств аналізованого виду економічної діяльності в загальних витратах на оплату праці в економіці становила лише 0,3%, але безпосередньо в сегменті мікропідприємств була, хоча й також невисокою, але все ж значно вищою – 1,4%.

Попри загальне щорічне підвищення (виняток становили лише 2013-2014 рр.) середньомісячної номінальної заробітної плати на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу, рівень оплати праці в галузі залишається нижчим, ніж в середньому по економіці області. Так, у 2016 р. середньомісячна заробітна плата в галузі зросла до 2469 грн (на 348 грн або на 16,4%). Але при цьому аналогічний показник в середньому по економіці регіону становив 4621 грн, що на 2152 грн або на 46,6% більше. Більше того, середньомісячна заробітна плата на підприємствах ресторанного господарства впродовж всього періоду 1995-2016 рр. була нижчою за середню в економіці України. Це є свідченням традиційно невисокого рівня оплати, а, відтак, і привабливості робочих місць в галузі, нижчої мотивації до залучення в галузь більш активних, творчих і креативних особистостей з вищим лідерським потенціалом.

Попри невисокий рівень офіційної оплати праці на підприємствах ресторанного господарства окремі позитивні тенденції та передумови щодо прив'язки фінансових результатів до оплати праці все ж простежуються. Так, у 2015 р. відносно до 2010 р. збільшилася частка витрат на оплату праці у роздрібному товарообороті (з 17,3% до 20,9%) та у загальних операційних витратах (з 27,4% до 32,1%), що є відображенням певної взаємозалежності результатів праці та рівня її оплати. Водночас, до негативного варто віднести певне зниження рівня оплати праці у фінансових результатах підприємств – з 2,4% до 1,6% за аналізований період часу.

Відомо, що в значній мірі можливості для розвитку підприємств залежать від обсягів та ефективності їх діяльності. Покращення фінансового стану та результатів господарювання, своєю чергою, є запорукою для більшої варіативності у керівників бізнесу щодо його розвитку та ефективного управління персоналом, включно з придбанням програм розвитку і підвищення кваліфікації персоналу, його навчання та розвитку лідерських якостей. Відтак, позитивним є те, що на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу Полтавської області спостерігається збільшення обсягів роздрібного товарообороту. Відповідний показник у 2015 р. становив 131,3 млн грн, що на 31,5 млн грн або на 31,56% більше, ніж у 2010 р., а тенденція до зростання характерна для всіх років аналізованого періоду. Виняток становив лише 2015 р., коли даний показник до 2014 р. зменшився на 1,94%.

За аналізований період активно збільшувалися обсяги роздрібного товарообороту малих і мікропідприємств. Так, у групі малих підприємств ресторанного господарства даний показник за 2010-2014 рр. збільшився на 82,9 % (на 51,2 млн грн); у групі мікропідприємств за 2010-2015 рр. – у 2,1 рази (на 17,0 млн грн). При цьому збільшилися й частки малих та мікропідприємств в загальних обсягах роздрібного товарообороту галузі (на 22,3 в.п. та на 9,1 в.п.) за 2010-2015 рр. Ці тенденції, беззаперечно, сприятливі для подальшого формування і реалізації потенціалу лідерства.

Натомість для сектору середніх підприємств ресторанного господарства області характерні протилежні тенденції. Тут обсяги роздрібного товарообороту стрімко знижуються. Якщо у 2010 р. даний показник становив 37,2 млн грн, у 2014 р. – 20,1 млн грн. Відтак, відбувся спад на 17,1 млн грн або на 46,0%.

Ще більш негативною є ситуація відносно фінансових результатів господарювання підприємств ресторанного господарства регіону. Так, для всього аналізованого періоду часу тут характерна збитковість, що негативно позначається на інвестиційній привабливості галузі та її підприємств. А це демотивує зайнятість у галузі високооплачуваних та креативних, з лідерськими якостями керівників, фахівців і службовців. У 2015 р. від'ємний фінансовий результат до оподаткування у готельно-ресторанному бізнесі області склав 10,7 млн грн, що було одним з найгірших значень упродовж 2010-2015 рр. Але, парадоксально, що при цьому частка прибуткових підприємств галузі збільшувалася і у 2015 р. становила 72,4%, що було на 15,4 в.п. більше, ніж у

2010 р. та на 1,8 в.п. більше, ніж у попередньому – 2014 р. Збільшення частки прибуткових підприємств слід розцінювати як явище позитивне і таке, що, з одного боку, сприятиме реалізації лідерських навичок, а, з іншого, – можливо вже стало проявом і результатом ефективного управління підприємствами та їх персоналом.

Дещо нижчий рівень збитку характерний для діяльності середніх підприємств галузі, але при цьому частка прибуткових підприємств тут складає лише 50,0%. Тоді, як в секторі малого бізнесу частка прибуткових підприємств ресторанного господарства склала у 2015 р. 72,7 %, при цьому збиток складав близько 10 млн грн. Схожа ситуація спостерігалася й у секторі мікропідприємств, де частка прибуткових підприємств у 2015 р. становила 73,9%, але при цьому спостерігався від'ємний фінансовий результат до оподаткування – 4,9 млн грн.

Таким чином, слід зробити висновок, що подальший розвиток підприємств ресторанного господарства в значній мірі залежить від підвищення фінансово-економічної ефективності господарювання в галузі, що, своєю чергою, залежить від покращення соціально-трудової сфери та формування і реалізації лідерського потенціалу підприємств.

Логічним продовженням дослідження соціально-економічних передумов розвитку лідерства на підприємствах ресторанного господарства є аналіз головних характеристик їх функціонування на мікрорівні, тобто безпосередньо на підприємствах аналізованого виду економічної діяльності. Для цього узагальнено результати діагностики фінансово-економічного стану та функціонування соціально-трудової сфери на окремих підприємствах ресторанного господарства Полтавської області. Підприємства були підібрані таким чином, щоб в належній мірі репрезентувати головні структурні характеристики (за кількістю підприємств, чисельністю зайнятих, обсягами діяльності тощо) галузі в цілому. Попри виявлені і показані вище в значній мірі несприятливі тенденції щодо фінансово-економічного розвитку ресторанного бізнесу в Полтавській області, як можемо спостерігати, наведені показники діяльності аналізованих підприємств дещо кращі від середніх у галузі та наведених вище.

Так, за період 2011-2016 рр. збільшилися обсяги роздрібного товарообороту більшості підприємств, зокрема ТОВ «Фелбі Інвест» (підприємство середнього бізнесу) – на 46,9%, ПП «Посейдон», ПП «Лукомор'я», ТОВ «Августін», ТОВ «Аристократ» (малі підприємства) – на 19-34%, на ТОВ «Морозиво» (мікропідприємство) – на 21,11%. Виняток становило ПП «Ресторан-Кафе», на якому обсяги роздрібного товарообороту за аналізований період знизилися на 13,1%.

При цьому більшість підприємств у 2016 р. мали позитивний фінансовий результат до оподаткування, що забезпечило хоча й не високі, але позитивні значення рентабельності операційної діяльності – від 1,8% до 4,8%. Разом із тим, в порівнянні з 2011 р. рентабельність операційної діяльності практично всіх підприємств скоротилася, що є негативною тенденцією, яку необхідно змінювати, у т. ч., із забезпеченням позитивного впливу лідерства на ключові характеристики фінансово-економічного стану і ефективності функціонування підприємств.

Зауважимо, що попри нестабільний фінансово-економічний стан і низький рівень запасу фінансової безпеки практично усі з аналізованих підприємств зберігають прийнятний рівень фінансової стійкості та загальної ліквідності, що слід трактувати як позитивну передумову для розвитку персоналу і реалізації лідерства на підприємствах. Такий висновок робимо, виходячи з того, що фінансово стійкі і ліквідні підприємства мають змогу залучати інвестиції, кредити та управляти власною кредиторською заборгованістю. Це робить їх більш мобільними та підвищує ділову активність як запоруку розвитку всіх функціональних сфер і напрямів діяльності підприємства.

Як незначні негативні тенденції виокремимо погіршення у період 2011-2016 рр. значень показників фінансової стійкості таких підприємств, як: ПП «Посейдон», ПП «Лукомор'я», ТОВ «Августін» та ПП «Ресторан-Кафе», а також ліквідності таких підприємств, як: ТОВ «Фелбі Інвест», ПП «Лукомор'я» та ТОВ «Морозиво».

Неоднозначно слід трактувати тенденції щодо розвитку показників праці на аналізованих

підприємствах ресторанного господарства (табл. 1). Так, станом на 2016 р. на ТОВ «Фелбі Інвест» (середнє підприємство) працювало 54 особи персоналу і за 2011-2016 рр. чисельність працівників підприємства зменшилася на 6 осіб (на 10,0%); на малих підприємствах галузі – 24-28 осіб в той час, як у 2011 р. – 21-30 осіб персоналу; на мікропідприємствах – 8-10 працівників.

Таблиця 1

**Вибрані показники праці на аналізованих підприємствах ресторанного господарства
Полтавської області у 2011-2016 рр.***

Показники / Підприємства	Роки						Темпи зростання, % / Абсолютні відхилення (+/-)	
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016 / 2011	2016 / 2015
Чисельність зайнятих, осіб (Частка управлінського персоналу, %)								
ТОВ «Фелбі Інвест»	60 / 15,0	61 / 14,8	62 / 14,5	55 / 14,6	56 / 14,3	54 / 14,8	90,0 / -0,2	96,4 / +0,5
ПП «Лукомор'я»	21 / 23,8	20 / 20,0	22 / 18,2	24 / 20,8	24 / 20,8	24 / 20,8	114,3 / -3,0	100,0 / -
ПП «Посейдон»	25 / 24,0	24 / 20,8	24 / 20,8	26 / 19,2	25 / 20,0	26 / 28,1	104,0 / +4,1	104,0 / +8,1
ТОВ «Августін»	30 / 33,3	31 / 32,3	31 / 32,3	30 / 30,0	32 / 28,1	28 / 19,2	93,3 / -14,1	87,5 / -8,9
ТОВ «Аристократ»	28 / 28,6	29 / 24,1	30 / 20,0	28 / 21,4	26 / 19,2	25 / 20,0	89,3 / -8,6	96,2 / +0,8
ТОВ «Морозиво»	9 / 33,3	8 / 37,5	9 / 33,3	9 / 33,3	10 / 30,0	10 / 30,0	111,1 / -3,3	100,0 / -
ПП «Ресторан-кафе»	9 / 33,3	9 / 33,3	9 / 33,3	8 / 37,5	8 / 25,0	8 / 25,0	88,9 / -8,3	100,0 / -
Річний фонд оплати праці, тис. грн / Середньомісячна заробітна плата, грн								
ТОВ «Фелбі Інвест»	1743,3 / 2421,3	2035,5 / 2780,7	1965,5 / 2641,9	1535,9 / 2327,1	1867,2 / 2778,5	2095,8 / 3234,4	120,2 / 133,6	112,2 / 116,4
ПП «Лукомор'я»	523,3 / 2076,5	566,3 / 2359,6	604,8 / 2290,9	583,9 / 2027,3	695,1 / 2413,5	817,8 / 2839,4	156,3 / 136,7	117,7 / 117,65
ПП «Посейдон»	741,2 / 2470,7	773,4 / 2685,5	765,8 / 2658,9	754,2 / 2417,2	814,8 / 2715,9	962,9 / 3086,3	129,9 / 124,9	118,2 / 113,64
ТОВ «Августін»	777,8 / 2160,5	883,2 / 2374,2	892,1 / 2398,2	750,7 / 2085,4	964,8 / 2512,5	1029,5 / 3064,0	132,4 / 141,8	106,7 / 122,0
ТОВ «Аристократ»	883,9 / 2630,6	1064,5 / 3058,8	1029,1 / 2858,7	865,3 / 2575,4	892,8 / 2861,6	903,7 / 3012,2	102,2 / 114,5	101,2 / 105,3
ТОВ «Морозиво»	157,7 / 1459,9	162,9 / 1697,6	174,6 / 1616,8	160,2 / 1483,3	222,5 / 1854,1	296,7 / 2472,1	188,1 / 169,3	133,3 / 133,3
ПП «Ресторан-кафе»	196,9 / 1823,1	226,3 / 2095,5	205,7 / 1905,0	156,3 / 1628,2	186,1 / 1938,3	232,6 / 2422,9	118,4 / 132,9	126,0 / 125,0
Коефіцієнт плинності кадрів								
ТОВ «Фелбі Інвест»	0,06	0,02	0,02	0,13	0,02	0,04	-0,02	+0,02
ПП «Лукомор'я»	0,09	0,05	0,09	0,08	-	-	-0,09	-
ПП «Посейдон»	0,06	0,04	-	0,08	0,04	0,04	-0,02	-
ТОВ «Августін»	0,05	0,03	-	0,03	0,06	0,14	+0,09	+0,08
ТОВ «Аристократ»	0,05	0,03	0,03	0,07	0,08	0,04	-0,01	-0,04
ТОВ «Морозиво»	0,11	0,13	0,11	-	0,10	-	-0,11	-0,10
ПП «Ресторан-кафе»	0,10	-	-	0,13	-	-	-0,10	-
Частки працівників у віці 36-49 / 25-35 років, %								
ТОВ «Фелбі Інвест»	19,8 / 72,2	16,5 / 75,1	18,4 / 77,6	21,6 / 74,5	24,0 / 68,4	24,5 / 67,9	+4,7 / -4,3	+0,5 / -0,5
ПП «Лукомор'я»	16,2 / 71,3	14,7 / 72,5	15,5 / 76,1	19,4 / 68,6	20,4 / 67,7	19,4 / 72,6	+3,2 / +1,3	-1,0 / +4,9
ПП «Посейдон»	18,9 / 64,9	15,1 / 67,9	15,3 / 67,8	16,9 / 66,4	19,9 / 65,6	22,2 / 65,4	+3,3 / +0,5	+2,3 / -0,2
ТОВ «Августін»	18,2 / 70,4	20,2 / 68,6	20,6 / 68,3	23,7 / 65,6	20,6 / 68,3	21,7 / 67,3	+3,5 / -3,1	+1,1 / -1,0
ТОВ «Аристократ»	16,2 / 73,7	14,8 / 75,9	16,2 / 72,9	17,3 / 70,3	17,3 / 71,2	20,3 / 70,1	+4,1 / -3,6	+3,0 / -1,1
ТОВ «Морозиво»	11,1 / 77,7	12,5 / 75,0	11,1 / 77,7	11,1 / 66,7	10,0 / 80,0	10,0 / 80,0	-1,1 / +2,3	- / -
ПП «Ресторан-кафе»	22,2 / 66,7	22,2 / 66,7	22,2 / 77,8	12,5 / 75,0	12,5 / 75,0	12,5 / 75,0	-9,7 / +8,3	- / -

*Джерело: [Розраховано автором за даними фінансової звітності аналізованих підприємств Полтавської області]

Частка управлінського персоналу на підприємствах у 2016 р. коливалася від 14,8% (на середньому підприємстві) до 20-28% (на підприємствах малого бізнесу) та 25-30% (на мікропідприємствах). Загалом ці структурні характеристики створюють достатні передумови для реалізації лідерства, адже засвідчують доволі велику чисельність управлінського персоналу на аналізованих підприємствах ресторанного господарства.

Кращим, ніж в середньому по галузі, можна вважати й мотиваційний чинник до ефективної праці і залучення на підприємства фахівців вищої кваліфікації і лідерських характеристик, адже середньомісячна заробітна плата на аналізованих підприємствах є вищою ніж в середньому по галузі. Якщо середньогалузевий показник становив 2469 грн, то на аналізованих малих і середніх підприємствах галузі – 2839,4-3234,4 грн. Крім того, для всіх аналізованих підприємств характерним стало зростання фонду оплати праці у 2011-2016 рр. – від 2% до 88%.

Як позитивні в контексті формування і реалізації лідерського потенціалу підприємств визначимо й такі тенденції, як невисока плінність кадрів (в середньому відповідний коефіцієнт становив 0,04) та доволі «молодий» вік персоналу підприємств. Так, частки працівників у віці 25-35 років на аналізованих підприємствах у 2016 р. становили 65,4-80,0%; у віці 36-49 років – 10,0-24,5%. Відомо, що творча трудова активність персоналу, як правило, корелює з його молодшим віком. Відтак, переважання в структурі персоналу аналізованих підприємств осіб у молодому віці доцільно вважати позитивною і сприятливою передумовою відносно застосування та впливу лідерства на результати управління персоналом і функціонування підприємств ресторанного господарства.

Висновки і перспективи.

Керівництву підприємств ресторанного господарства потрібно враховувати та підсилювати дію сприятливих чинників, а також реалізувати заходи з нівелювання деструктивного впливу зовнішніх та внутрішніх перешкод на формування і реалізацію лідерства в управлінні персоналом.

В контексті комплексного аналізу лідерства на підприємствах ресторанного господарства Полтавської області узагальнені передумови важливо доповнити вивченням внутрішніх характеристик стану та ефективності застосування лідерства в управлінні персоналом підприємств ресторанного господарства.

Список використаних джерел

1. Бойко С. Політичне лідерство в Україні: генезис і динаміка розвитку. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 91-100.
2. Борщ Л. В. Економічні засади та інноваційні технології формування й використання лідерського потенціалу. *Економіка та право*. 2012. № 12. С. 20-28.
3. Мартиненко М. М. Основи менеджменту : підручник. Київ : Каравела, 2008. 424 с.
4. Міляєва В.Р. Розвиток лідерського потенціалу в процесі формування управлінської компетентності керівників навчальних закладів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2014. № 1. С. 34-40.
5. Нестуля С.І. Емоційне лідерство – новий напрям у лідерології XXI ст. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія: Економічні науки*. 2010. № 40. С. 77-83.
6. Нестуля О.О. Лідерство за визначенням «артхашастри» Каутільї. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*. 2012. № 2(53). С. 112-119.
7. Скібіцька Л.І. Лідерство та стиль роботи менеджера : навч. посібник. Київ : Центр учб. л-ри, 2009. 192 с.
8. Старовойтова Г. М. Харизматичне лідерство як предмет соціально- філософського розгляду. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Серія: Гуманітарні науки*. 2012. № 2. С. 84-90.

Статтю отримано: 05.10.2017 / Рецензування 09.11.2017 / Прийнято до друку: 21.11.2017

Marta Barna

Doctor of Economics, Associate Professor, First Vice-Rector
Lviv University of Trade and Economics
Lviv, Ukraine

E-mail: martabarna@ukr.net

Olena Babenko

Postgraduate Student
Department of Personnel Management and Labor Economics
Higher Educational Institution of Ukrainian Union of Consumer Societies
«Poltava University of Economics and Trade»
Poltava, Ukraine

E-mail: lena-babenko86@ukr.net

SOCIO-ECONOMIC PRECONDITIONS OF LEADERSHIP IN ENTERPRISES OF RESTAURANT AND HOTEL BUSINESS

Abstract

Introduction. An aggravation of the problems of the development of enterprises in the restaurant industry has been in recent years. This is primarily due to a number of problems associated with the inefficient use of intellectual and personnel support for this type of economic activity, where the staffing role is extremely high. As the world experience shows, the realization of the intellectual and personnel potential of enterprises is largely determined by the effectiveness of the implementation of leadership in the labor collectives of enterprises. Thus, the relevance of the research and the substantiation of its results of effective decisions on the formation of favorable prerequisites for the development of leadership at the restaurants enterprises.

Methods. The methodological basis of the research is the general scientific methods of cognition (analysis and synthesis, induction and deduction, dialectical, abstract and logical methods) and a systematic approach to the study of economic processes.

Results. The main tendencies of the enterprises of restaurant industry development (on the example of the Poltava region) are determined, which positively affect the implementation of the leadership potential of enterprises, as well as negative macroeconomic factors that impede the implementation of leadership in the industry. Conclusions are made regarding the influence of macroeconomic preconditions on the state of implementation of leadership at the restaurant enterprises.

The characteristics and main financial and economic indicators of functioning of the analyzed enterprises of the restaurant industry of the region are presented. The influence of business performance indicators on the formation of leadership in restaurants in the Poltava region is shown.

Discussion. Further research in the analyzed area should be focused on improving the methodology for assessing leadership at the restaurant enterprises in the context of its positive impact on the management of the personnel of enterprises of the analyzed type of economic activity.

Keywords: leadership, restaurant enterprises, social and economic background, implementation potential, human resources management.

References

1. Boyko, S (2011). Politychne liderstvo v Ukraini: henezys i dynamika rozvytku [Political Leadership in Ukraine: Genesis and Dynamics of Development]. *Political Management*, 6, 91-100.
2. Borshch, L.V. (2012). Ekonomichni zasady ta innovatsiyni tekhnolohiyi formuvannya y vykorystannya lider's'koho potentsialu [Economic fundamentals and innovative technologies for the formation and use of leadership potential]. *Economics and Law*, 12, 20-28.
3. Martynenko M.M. (2008). *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of Management]. Kyiv, Ukraine: Karavela.
4. Milyayeva, V.R. (2014). Rozvytok lider'skoho potentsialu v protsesi formuvannya upravlins'koyi kompetentnosti kerivnykiv navchal'nykh zakladiv [Development of leadership potential in the process of forming managerial competence of the heads of educational institutions]. *Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, 1, 34-40.

-
5. Nestulya, S.I. (2010). Emotsiyne liderstvo – novyy napryam u liderolohiyi XXI st. [Emotional Leadership – A New Direction in Leaderology of the XXI Century]. *Scientific Bulletin of the Poltava University of Consumer Cooperatives of Ukraine*, 1 (40), 77-83.
 6. Nestulya, O.O. (2012). Liderstvo za vyznachennyam «artkhashastry» Kautilyi [Leading by the definition of «artkhashastry» Kautilyi]. *Scientific herald of Poltava University of Economics and Trade*, 2 (53), 112-119.
 7. Skibitska, L.I. (2009). *Liderstvo ta styl roboty menedzhera* [Leadership and style of work of the manager]. Center for Educational Kyiv, Ukraine: Literature.
 8. Starovoytova, H.M. (2012). Kharyzmatychnе liderstvo yak predmet sotsialno- filosofskoho rozhlyadu [Charismatic Leadership as a Subject of Socio-Philosophical Consideration]. *Bulletin of the Donetsk National University of Economics and Trade by them. M. Tugan-Baranovsky*, 2, 84-90.

Received: 10.05.2017 / Review 11.09.2017 / Accepted 11.21.2017

УДК 338.45
JEL Classification D22

Гладкова Ольга

к.е.н., доцент, доцент кафедри управління та економіки підприємства
Національний фармацевтичний університет
м. Харків, Україна
E-mail: olgladkova25@gmail.com

УДОСКОНАЛЕННЯ КЛІЄНТСЬКОЇ СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ ЗБАЛАНСОВАНИХ ПОКАЗНИКІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Вступ. Економічна ситуація в Україні характеризується затяжною фінансовою кризою. Розвиватися в таких умовах можливо лише через розробку ефективної політики підприємства на основі системи збалансованих показників (СЗП). Однією із її складових є процес «Клієнти». Саме через його деталізацію можливо стає побудова бізнес-моделі, зорієнтованої на задоволення потреб існуючих клієнтів з паралельним залученням нових.

Методи. Основними методами, що були використані під час дослідження, є: метод системного аналізу економічних явищ; вибірковий метод дослідження; метод групування; метод фінансових коефіцієнтів; трендовий метод.

Результати. Дослідження, які спрямовані на розробку СЗП для фармацевтичного підприємства та які проведені за результатами діяльності ТОВ ФК «Здоров'я» протягом 2012-2016 рр., показали, що найбільш слабкою ланкою у його діяльності є робота із дебіторами та іншими клієнтами. Аналіз показників ефективності роботи з ними показав, що для підприємства характерним є різке зростання дебіторської заборгованості та скорочення динаміки розширення клієнтської бази. Для подолання означених негативів запропоновано всю клієнтську базу поділити на активних та пасивних клієнтів. Виходячи з концепції формування СЗП, розроблена стратегічна карта процесу «Клієнти». Для деталізації стратегічних цілей представлена модель тактичного управління відносинами з клієнтами і надана її загальна характеристика. Наприкінці наведена матриця відповідальності за процесом «Клієнти».

Перспективи. Впровадження в діяльність фармацевтичної компанії запропонованої моделі тактичного управління відносинами з клієнтами на основі розробленої стратегічної карти та матриці відповідальності процесу «Клієнти» дозволить мінімізувати негативні тенденції в роботі з клієнтами та призведе до зростання економічної вартості фармацевтичної компанії і посилення її ринкової сталості.

Ключові слова: клієнтська складова системи збалансованих показників, стратегічна карта процесу «Клієнти», матриця відповідальності, модель тактичного управління відносинами з клієнтами.

Вступ.

Найцінніший ресурс будь-якої компанії – це клієнти. В сучасних економічних умовах, які характеризуються затяжною фінансовою кризою, важливим є максимальне скорочення відтоку споживачів і підвищення їх прибутковості.

Крім того, на фармацевтичному ринку, в умовах жорстокої конкуренції, орієнтація компаній на продукт втратила актуальність. Виробників багато (як національних, так і зарубіжних), якість лікарських засобів українських компаній приблизно на одному рівні, так само, як і ціни. Єдиним способом виділитися поміж конкурентів стала персоналізація. Саме ефективне управління клієнтами й індивідуальний підхід до кожного з них є основою довіри до фармвиробника.

Глибоке знання клієнта дозволяє докорінно змінити бізнес-модель: від неефективної стратегії пошуку нових споживачів під пропонувані рішення перейти до розробки рішень для існуючих клієнтів з урахуванням їх запитів, а також до паралельного залучення нових клієнтів. Таке персоналізоване обслуговування є прямим шляхом до формування лояльності і підвищення цінності клієнтської бази, розробки ефективної складової «Клієнти» системи збалансованих показників (СЗП) компанії, та, як наслідок цього, її ринкової успішності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретичні концепції формування системи збалансованих показників знайшли своє відображення в роботах провідних українських та зарубіжних вчених-економістів, серед яких слід виділити Каплана Р. та Нортон П., Крилова С., Кизима М., Малярець Л., Нівена П., Посилкіну О. та Мусієнко Н., Ольве Н. та ін.

У роботах вищевказаних вчених представлені різноманітні підходи до формування СЗП, визначені її складові та послідовність побудови. Проте, дані положення носять все більше теоретичний характер і, за винятком робіт Посилкіної О.В., не торкаються проблем прикладного характеру, що виникають в процесі впровадження даної системи на підприємствах хіміко-фармацевтичної діяльності. Особливо це стосується клієнтської складової СЗП, оскільки все більше уваги дані автори приділяють саме внутрішнім виробничим та фінансовим процесам підприємства.

Мета.

Метою даної статті є надання пропозицій щодо удосконалення клієнтської складової системи збалансованих показників для фармацевтичного підприємства.

Методологія дослідження.

У якості основних методів та прийомів, що були використані під час проведення дослідження, можна визначити: метод системного аналізу економічних явищ; вибірковий метод дослідження; метод групування; метод фінансових коефіцієнтів; трендовий метод.

Результати.

Гарантом сталого зростання фінансової та ринкової стабільності господарюючого суб'єкта в ринкових умовах є налагоджена система розрахунків та роботи із зовнішніми клієнтами. Практичні дослідження, що спрямовані на розробку системи збалансованих показників для фармацевтичного підприємства та які були проведені за результатами діяльності ТОВ ФК «Здоров'я» протягом 2012-2016 рр., показали, що найбільш слабкою ланкою у діяльності даної компанії є саме робота із дебіторами та іншими клієнтами. Аналіз показників ефективності роботи з ними показав, що для підприємства характерним є різке зростання дебіторської заборгованості протягом 2014-2016 рр. (рис. 1), з одного боку, та скорочення динаміки розширення клієнтської бази компанії, з іншого.

Зазначимо, що такі ж саме проблеми є характерними і для інших провідних фармацевтичних компанії України, а саме: ПрАТ «ФФ «Дарниця», ПАТ «Хімфармзавод «Червона зірка», ФК «Фармак» тощо.

Як було встановлено, це є негативним моментом у визначенні їх ринкової сталості. Для його вирішення вважаємо, що керівництву підприємств в першу чергу слід посилити роботу саме в цьому напрямку. З цією метою пропонуємо реалізацію наступних дій на прикладі діяльності ТОВ ФК «Здоров'я».

Аналіз клієнтів передбачає передусім оцінювання реальних покупців лікарських засобів. Доцільно при цьому розглядати також і потенційних клієнтів підприємства. Крім того, компанію повинні цікавити не тільки групи реальних, постійних споживачів, а також і втрачені клієнти. Оцінка причин відмови від співпраці з ТОВ ФК «Здоров'я» є передумовою з'ясування помилок, чи недоліків у роботі, і прийняття відповідних рішень.

Для цього всю клієнтську базу можна умовно поділити на активних (постійних, перспективних і разових) й пасивних (нових та втрачених) клієнтів. Паралельно з цим, до перспективних можна віднести всіх потенційних клієнтів, тобто пасивну клієнтську базу. Для того, щоб в перспективі їх можна було розглядати як постійних клієнтів, потрібно налагодити зв'язки з цими контрагентами. Після цього, виходячи з концепції формування СЗП, розробимо стратегічну карту процесу «Клієнти» (табл. 1).

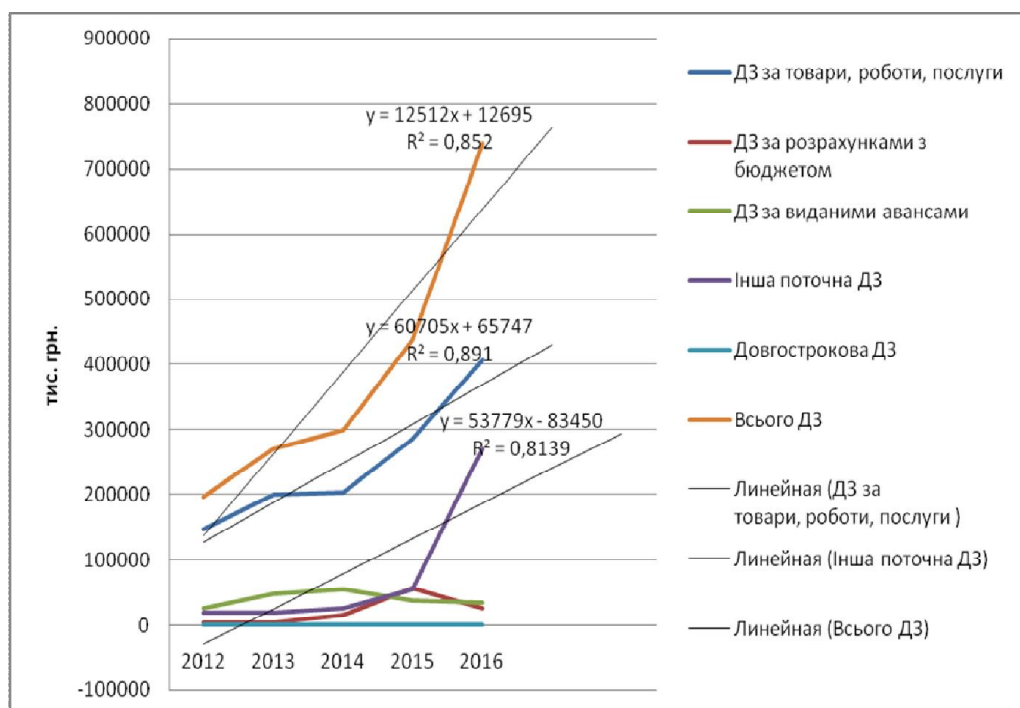

Рис. 1. Тренди динаміки складових дебіторської заборгованості
ТОВ ФК «Здоров'я» протягом 2012-2016 рр.*

*Джерело: розраховано автором [9]

Таблиця 1

Стратегічна карта ТОВ ФК «Здоров'я» за процесом «Клієнти»*

Процес	Стратегічні цілі	Критерії оцінювання	Показник ефективності
КЛІЄНТИ	Розширення клієнтської бази	Кількість клієнтів	Коефіцієнт розширення клієнтської бази
	Підвищення якості обслуговування клієнтів	Кількість постійних клієнтів, якість логістичного обслуговування клієнтів	Коефіцієнт постійності клієнтів Рівень якості обслуговування клієнтів
	Розширення асортименту лікарських засобів (ЛЗ) і їх доступності	Кількість ЛЗ в асортименті, ціна ЛЗ	Темп приросту продажів Показник доступності ЛЗ
	Підвищення рівня інформованості клієнтів	Кількість клієнтів, рівень доступності інформації	Показник інформаційної надійності обслуговування клієнтів

*Джерело: розроблено автором

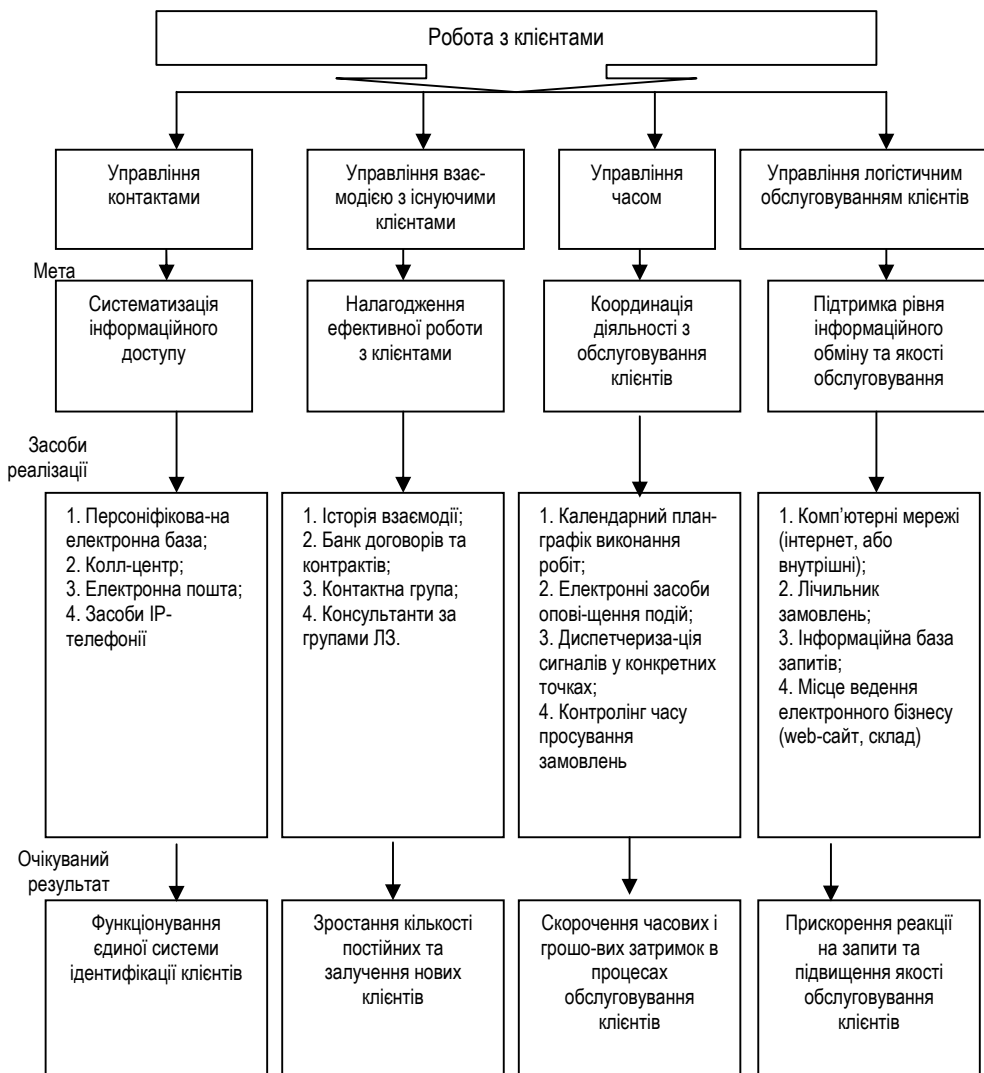
Деталізація стратегічних цілей та їх тактичне виконання відбувається через реалізацію політики тактичного управління відносинами з клієнтами. З цією метою була розроблена модель тактичного управління відносинами з клієнтами для реалізації стратегічних цілей (рис. 2).

Необхідність розробки даної моделі покликана тим, що підсистема управління відносинами з клієнтами орієнтована на реалізацію механізмів функціонування, підтримки та супроводу процесів оперативного управління контактами, та безпосередньою взаємодією з клієнтами на основі дотримання партнерських відносин шляхом доступу до наявних внутрішніх ресурсів.

Зазначимо, що управління контактами є тією складовою, функціонування якої відповідає за створення єдиної інформаційної бази клієнтів та систематизацію персоніфікованих даних в ній.

Реалізація даного процесу передбачає використання методів та інструментів для створення

ідентифікації клієнтів фармацевтичної компанії. При цьому кожному клієнту присвоюється власний ідентифікатор, згідно з яким зберігаються його персоніфіковані дані. В якості засобів спілкування з клієнтами обирають створення контактних центрів, е-спілкування, телефонний зв'язок та ін.

**Рис. 2. Модель тактичного управління відносинами з клієнтами
ТОВ ФК «Здоров'я» для реалізації стратегічних цілей***

*Джерело: розробка автора

Управління взаємодією з існуючими клієнтами ТОВ ФК «Здоров'я» передбачає налагодження ефективної роботи ними. При цьому увага приділяється і проведенню відповідних заходів щодо залучення нових партнерів. Для реалізації поставленої мети результати роботи за існуючими клієнтами накопичуються в обсязі історії взаємовідносин. Створений банк договорів та контрактів забезпечує швидкий доступ до документально оформлених угод. Сучасні механізми реалізації фармацевтичних препаратів потребують формування взаємозв'язків за конкретними

групами ЛЗ. Для цього можливим є створення на підприємстві маркетинг-менеджерів за основними їх групами.

Управління часом реалізує координацію діяльності з клієнтами у межах виділених часових строків. При цьому основний ефект, якого слід досягти, полягає у скороченні часових затримок у ланцюгах постачань ЛЗ при обслуговуванні замовлень клієнтів. З цією метою вводять контролінг процесу в ключових індикаторах графіка виконання замовлень. Засоби оповіщення реагують на порушення строків, і в режимі зворотного зв'язку корегують часові затримки.

Управління логістичним обслуговуванням клієнтів забезпечує підтримку процесів відвантаження у режимі інтернет-спілкування, або через корпоративні інформаційні мережі. Для його ефективного проведення необхідним є створення адаптивного інформаційного середовища для інформаційного обміну з клієнтами. Основним елементом такого управління є звернення клієнта (замовлення). В такий спосіб формується база запитів, відслідковується результат їх обробки та кількість надходжень. Поряд з цим, спілкування з клієнтом може відбуватися і безпосередньо у складських приміщеннях.

Також ефективним є створення електронних майданчиків з використанням електронних форумів та web-сайтів. В цілому, створення єдиного інформаційного середовища з управління відносинами з клієнтами дасть можливість витримати конкурентну боротьбу за клієнта та максимально адаптувати збут до його потреб.

Завершальним етапом удосконалення роботи з клієнтами на ТОВ ФК «Здоров'я» є формування матриці відповідальності. Проаналізувавши організаційну структуру та функціональні обов'язки відповідних відділів, вважаємо, що матриця відповідальності за процесом «Клієнти» може мати наступний вигляд (табл. 2).

Таблиця 2

Матриця відповідальності для процесу «Клієнти» на ТОВ ФК «Здоров'я»

Відділи Відповідальність (бізнес-процес)	Комерцій- ний директор	Відділи ТОВ ФК «Здоров'я»					
		Продажу по Україні	Експорту	Маркетингу	Реклами	Логістики	Бухгалтерія
Регулярне здійснення комунікації з клієнтами через відповідні засоби зв'язку	ВР	УП	УП			УП	
Сприяння довгостроковому співробітництву з ключовими клієнтами	ВР	УП	УП				
Розробка методики пошуку клієнтів, планування роботи з новими клієнтами.	ВР			ВК	УП		
Реалізація встановлених планів продажу ЛЗ та індивідуальних показників по розвитку клієнтської бази	ВР	УП	УП	УП	УП		
Здійснення підготовки, підписання, переоформлення договорів з клієнтами	ВР	УП	УП				УП
Проведення переговорів з клієнтами про умови поставки ЛЗ та їх оплати	ВР	УП	УП				УП
Консультації клієнтів по складанню найкращого замовлення, виходячи з їх потреб і цілей	ВР			ВК		УП	
Прийом замовлень клієнтів, передача суміжних завдань щодо їх обслуговування до відповідних підрозділів компанії	ВР	УП	УП			УП	
Сприяння формуванню максимального обсягу замовлення ЛЗ клієнтом	ВР					ВК	

Продовження табл. 2

Обчислення величини знижок, повідомлення про них клієнта	BP						БК
Ведення інформаційної бази взаємодії з клієнтами. Формування відомості про взаємні розрахунки під час виконання замовлень	BP	УП	УП				БК
Створення встановлених документів щодо збуту і асортименту ЛЗ	BP	УП	УП			УП	БК
Систематизація інформації про потенційних клієнтів, їх потреби, перспективи встановлення ділових відносин	BP	УП	УП	БК			
Фіксація, аналіз рекламаций на ЛЗ, встановлення їх причин.	BP	УП	УП	УП			
Оцінка перспективи збуту в закріпленому сегменті ринку ЛЗ, підготовка пропозиції щодо оптимізації асортименту ЛЗ, умов збуту	BP					БК	
Узагальнення інформації про продукцію, діяльність конкурентів	BP			БК			
Сприяння одержанню дебіторської заборгованості контрагентів	BP	УП	УП				БК
Прогнозування ділової надійності потенційних клієнтів, їх фінансової і матеріальної забезпеченості	BP						БК

Умовні позначки:

BP - відповідає за результат процесу;

БК - реалізує відповідний процес і відповідає перед BP за отримані результати;

УП - бере участь в процесі.

Висновки і перспективи.

Узагальнюючи вищенаведене дослідження можна зазначити, що слабким місцем у багатьох вітчизняних фармацевтичних компаніях є їх робота з клієнтами. Для забезпечення більш ефективної роботи у цьому напрямку в рамках побудови системи збалансованих показників на прикладі ТОВ ФК «Здоров'я» була розроблена стратегічна карта та матриця відповідальностей для процесу «Клієнти», а також модель тактичного управління відносинами з клієнтами компанії для реалізації стратегічних цілей.

Вважаємо, що якісне виконання зазначених повноважень відповідними відділами з урахуванням стратегічних цілей розвитку дозволить мінімізувати негативні тенденції, що склались в роботі з клієнтами, що, в свою чергу, призведе до зростання економічної вартості фармацевтичної компанії і посилення її ринкової сталості.

Список використаних джерел

1. Каплан Р., Нортон Д. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. 271 с.
2. Кизим М.О., Пилипенко А.А., Зінченко В.А. Збалансована система показників. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2007. 192 с.
3. Крылов С.И. Сбалансированная система показателей: процесс формирования. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/sbalansirovannaya-sistema-pokazateley-protsess-formirovaniya>.
4. Малярець Л.М., Штереверя А.В. Збалансована система показників в оцінці діяльності підприємства. Харків : Вид ХНЕУ, 2008. 80 с.
5. Нівен Пол Р. Діагностика збалансованої системи показників: Підтримуючи максимальну ефективність. пер. з англ.; за наук. ред. М. Горського. – Дніпропетровськ : БалансБізнес Букс, 2006. 256 с.
6. Ольве Нильс-Горан, Рой Жан, Веттер Магнус. Сбалансированная система показателей. Практическое руководство по использованию. пер. с англ. Москва : Издательский дом «Вильямс», 2006. 304с.

7. Посилкіна О.В., Мусієнко Н.М. Впровадження системи збалансованих показників ефективності як інструмента стратегічного контролінгу на фармацевтичних підприємствах. Харків : Вид-во НФаУ, 2008. 28 с.

8. Посилкіна О.В., Мусієнко Н.М. Напрямки удосконалення процесу бюджетування на фармацевтичних підприємствах. Харків : Вид-во НФаУ, 2008. 28 с.

9. Річна фінансова звітність ТОВ ФК «Здоров'я» за 2012-2016 рр. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.zt.com.ua/page.php?id=75>.

Статтю отримано: 02.11.2017 / Рецензування 05.12.2017 / Прийнято до друку: 15.12.2017

Olga Gladkova

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of management and economics of the enterprise
National Pharmaceutical University
Kharkiv, Ukraine
E-mail: olgladkova25@gmail.com

IMPROVEMENT THE CLIENT COMPONENT OF THE BALANCED SCORECARD PHARMACEUTICAL ENTERPRISE

Abstract

Introduction. The economic situation in Ukraine is characterized by a prolonged financial crisis. Developing under such conditions is possible only through the development of an effective enterprise policy, which is based on a Balanced Scorecard (BSC). One of its components is the process "Customers". The details are possible to build a business model, which is oriented to meet the needs of existing customers with the parallel attraction of new ones.

Methods. The main methods, which were used during the study, are: the method of system analysis economic phenomena; selective research method; grouping method; method of financial coefficients; trend method.

Results. Researches, which was aimed at developing a Balanced Scorecard for a pharmaceutical company and conducted on the results of FC " Zdorovia, Ltd" during 2012-2016 years, has showed, that the weakest link in the activities of this company is work with debtors and other clients. The analysis of efficiency indicators, which characterized work with them, has showed, that the enterprise is characterized by a sharp increase in receivables and a decrease in the dynamics of client base expansion. It was proposed to divide the whole client base into active and passive clients in order to overcome the above negatives in the work. After that, a strategic card the process "Clients" has developed on the basis of the concept of BSC. The tactical management model of relations with clients is presented in order to detail the strategic and its general characteristic is given. In the end, the liability matrix for process "Clients" was given.

Discussion. The introduction of the proposed tactical management model of customer relations which based on the strategic card the liability matrix of the process "Clients" will enable to minimize the negative trends that have developed in dealing with clients. It will lead to an increase in the economic value of the pharmaceutical company and strengthening its market stability.

Keywords: client component of the Balanced Scorecard, strategic card of the process "Clients", liability matrix, tactical management model of relations with clients.

References

1. Kaplan, R., & Norton, P. (2003). *Sbalansirovannaja sistema pokazatelej. Ot strategii k dejstvuju* [Balanced Scorecard. From strategy to action]. Moskva, Russia: ZAO «Olymp-Byznes».
2. Kyzym, M.O., Pylypenko A.A., & Zinchenko, V.A. (2007). *Zbalansovana systema pokaznykiv* [Balanced Scorecard]. Harkiv, Ukraine: VD «INZhEK».
3. Krylov, S.I. *Sbalansirovannaja sistema pokazatelej: process formirovaniya* [Balanced Scorecard. The process of formation]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/sbalansirovannaya-sistema-pokazateley-protsess-formirovaniya>.
4. Maljarec, L.M., & Shtereveria A.V. (2008). *Zbalansovana systema pokaznykiv v ocinci dijalnosti pidpryemstva* [Balanced Scorecard in the assessment of enterprise activity]. Harkiv, Ukraine: Vyd HNEU.
5. Niven, Pol R. (2006). *Diagnostyka zbalansovanoi systemy pokaznykiv: Pidtrymujuchy maksimalnu efektyvnist* [Diagnosis of Balanced Scorecard: Maintaining maximum efficiency]. Dnipropetrovsk, Ukraine: Balans

Biznes Buks.

6. Olve, Nils-Goran, Zhan, Roi, & Mahnus, Vetter. (2006). *Sbalansirovannaja sistema pokazatelej. Prakticheskoe rukovodstvo po ispolzovaniju* [Balanced Scorecard. Practical guide to use]. Moskva, Russia: Yzdatel'skyjdom «Vyl'jams».

7. Posylkina, O.V., & Musiienko, N.M. (2008). *Vprovadzhennja systemy zbalansovanyh pokaznykiv efektyvnosti jak instrumenta strategichnogo kontrolyu na farmacevtychnyh pidpryjemstvah* [Implementation of the balanced scorecard of efficiency as a tool for strategic control in pharmaceutical enterprises]. Harkiv, Ukraine: Vyd-voNFaU.

8. Posylkina, O.V., & Musiienko, N.M. (2008). *Naprijamky udoskonalennja procesu bjudzhetuvannja na farmacevtychnyh pidpryjemstvah* [Directions of improvement of the budgeting process at pharmaceutical enterprises]. Harkiv Ukraine: Vyd-voNFaU.

9. *Richna finansova zvitnist' TOV FK «Zdorov'ja» za 2012-2016 rr.* Retrieved from <https://www.zt.com.ua/page.php?id=75>.

Received: 11.02.2017 / Review 12.05.2017 / Accepted 12.15.2017

УДК 330.1

JEL Classification E100

Куцик Валентина

д.ф., доцент кафедри економіки
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна
E-mail: zawksana@gmail.com

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНТЕГРОВАНІХ КОРПОРАТИВНИХ СИСТЕМ

Анотація

Вступ. Актуальність статті полягає у необхідності дослідження інвестиційної діяльності інтегрованих корпоративних систем, що сприятимуть зростанню ефективності національної економіки.

Метою статті є аналіз ефективності та перспектив інвестиційної політики інтегрованих корпоративних систем з метою формування нового вектора розвитку економіки в умовах зростаючої глобалізації та концентрації капіталу, визначення перешкод, що стоять на шляху зростання прямих та капітальних інвестицій в основні складові інтегрованих систем: промислові підприємства та фінансові установи.

Методи. Застосовано аналітичні та експертні методи дослідження, що дозволяють у повній мірі висвітлити шляхи досягнення поставленої мети. Об'єктами дослідження слугували діючі в Україні інтегровані корпоративні системи: фінансово-промислові групи, концерни та корпорації.

Результати. Визначення стану національної економіки через напрями інвестиційних потоків у інтегрованих корпоративних системах. Формування основних інвестиційних моделей, які характерні для великих об'єднань підприємств та фінансових систем, в розрізі галузевих та територіальних особливостей. Окреслення переліку основних проблем, що перешкоджають зростанню інвестиційної привабливості інтегрованих корпоративних систем в Україні.

Перспективи проведеного дослідження, сформовані на основі аналізу статистичних даних окремих інтегрованих корпоративних систем та праць фахівців з економіки та корпоративного права, полягають, насамперед, у державній підтримці існуючих у цих системах інвестиційних проєктів, створенні сприятливих правових та економічних умов для залучення як вітчизняного, так і іноземного капіталу.

Ключові слова: інтегрована корпоративна система, інвестиційна діяльність, ефективність інвестиційної діяльності інтегрованих корпоративних систем.

Вступ.

Інвестиційна діяльність інтегрованих корпоративних систем виступає базисом для розвитку національних економік. Макроекономічні показники діяльності держави, що виступають індикаторами її розвитку враховують інвестиційні потоки як критерії ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми інвестиційного розвитку інтегрованих корпоративних систем (ІКС) досліджувались у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: В. Андронova, Ю. Вінслава, І. Владимирової, О. Драчової, В. Євтушевського, І. Іванова, Ю. Іванова, М. Ільїна, Г. Козаченко, О. Кузьміна, Т. Лепейко, С. Масютіна, В. Микитенко, Г. Назарової, С. Соболя, Л. Федулової, Ю. Якутіна та ін.

Теоретико-методологічним проблемам дослідження економічної сутності інвестицій присвячені праці таких науковців: В. Алексійчука, Т. Беня, П. Березівського, В. Беренса, Г. Бірмана, І. Бланка, М. Бондаря, О. Брадула, М. Бромвіча, І. Бузової, Д. Василика, П. Віленського, П. Гайдучього, Л. Дж. Гітмана, В. Савчука, С. Смоляка, В. Сопка, П. Стецюка, С. Супрун, В. Терехової, В. Федоренка, П. Хавранека, У. Шарпа, С. Шмідта.

Мета.

Метою статті є дослідження інвестиційної діяльності інтегрованих корпоративних систем (ІКС) в Україні. Основними завданнями, які визначені при написанні статті є аналіз сучасного стану інвестиційної діяльності інтегрованих корпоративних систем та виявлення основних тенденцій, проблем та перспектив їх розвитку.

Методологія дослідження.

Застосовано аналітичні та експертні методи дослідження, що дозволяють у повній мірі висвітлити шляхи досягнення поставленої мети. Об'єктами дослідження слугували діючі в Україні інтегровані корпоративні системи: фінансово-промислові групи, концерни та корпорації.

Результати.

В основному, корпоративні системи діють лише за логікою максимізації переваг, і непрямо (як наслідок підвищення свого ринкового потенціалу) впливають на інших гравців на світовому ринку. На мікрорівні корпоративної глобалізації відбуваються зміни у стратегіях розвитку ІКС з урахуванням реконструкції власних організаційних структур внаслідок розширення сфери діяльності.

На макрорівні це є зміна поведінки корпорацій щодо інших учасників світової економіки, яка служить для збереження власної ринкової позиції. У випадку національних держав спостерігаємо розширення регіональної інтеграції. Поглиблення лібералізації світової економіки, стимульованої корпораціями, змушує організації боротися за свій вплив шляхом стандартизації багатьох вимог до продукції та послуг. ІКС є єдиними активними суб'єктами процесу змін і здатні творчо керувати ними, інтегруючись у процес глобалізації таким чином, щоб краще реалізувати свої власні цілі [1].

Одним із напрямів економічної діяльності суб'єктів господарювання є внутрішнє чи зовнішнє інвестування. Внутрішнє інвестування інтегрованих корпоративних систем полягає у підтриманні діяльності підприємств системи та своєї власної діяльності.

Законом України «Про інвестиційну діяльність» не передбачено, що об'єктом інвестиційної діяльності може бути єдиний майновий комплекс (підприємство). У бухгалтерському обліку вкладення капіталу в такий об'єкт інвестиційної діяльності підпадає під визначення фінансових інвестицій (П(С)БО12), в результаті чого виникають терміни «асоційоване підприємство», «дочірнє підприємство» та «спільна діяльність» [2]. В залежності від участі, рівня впливу інвестора та об'єктів інвестування, облікування інвестицій в консолідованій звітності інтегрованих корпоративних систем відображається різним чином:

1. Якщо об'єктом інвестування виступають пайові інвестиції, то вони враховуються за справедливою вартістю, в залежності від класифікації таких інвестицій.

2. Асоційована компанія – передбачається врахування інвестицій методом дольової участі.

3. дочірня компанія – повна консолідація [3].

Свідченням наявності суттєвого впливу є один чи декілька таких фактів:

а) представництво в раді директорів або в аналогічному керівному органі об'єкта інвестування;

б) участь у процесах розробки політики, у тому числі, участь у прийнятті рішень щодо дивідендів або інших виплат;

в) суттєві операції між інвестором та об'єктом інвестування;

г) взаємообмін управлінським персоналом;

г) надання необхідної технічної інформації.

Масштабність ІКС та організаційно-економічний механізм їх діяльності забезпечує передумови для здійснення ефективної інвестиційної діяльності та розширює спектр її можливостей. Фінансова і промислова складові систем здійснюють капіталовкладення у види діяльності які б диверсифікували їхні, та гарантували б додаткові можливості для забезпечення та

зростання фінансової стійкості підприємств об'єднання.

Ефективність інвестиційної діяльності визначається прибутковістю здійснених капіталовкладень у обрані проекти. Найчастіше інвестиційна діяльність ІКС, що засновані на поєднанні промислового капіталу, охоплює лише підприємства об'єднання. Таким чином, утворюється замкнений цикл перерозподілу інвестиційних доходів та витрат всередині системи.

Напрями інвестування фінансово-промислових груп, як найчастіше використовуваних в Україні інтегрованих корпоративних систем, залежать від обраних моделей.

Виділяють наступні моделі інвестиційної поведінки фінансово-промислових груп України:

1. Модель інвестування за умов використання наявного потенціалу (табл. 1).

Прикладом здійснення інвестиційної політики на засадах даної моделі є ПАТ «Мотор-Січ». Підприємство можна вважати інтегрованою корпоративною системою, що об'єднує Запорізький моторобудівний завод, Запорізький машинобудівний завод ім. В. І. Омеляченко, Сніжнянський машинобудівний завод, Волочеський машинобудівний завод, ТРК «Алекс» та Авіакомпанія «Мотор-Січ» та ін. Пріоритетним напрямом інвестиційної діяльності ПАТ «Мотор-Січ» на сучасному етапі є інвестування в авіаційну галузь: формування замкненого циклу авіабудування [5].

Таблиця 1

Модель інвестування за умов використання наявного потенціалу*

Назва моделі	Основні особливості моделі
Модель інвестування за умов використання наявного потенціалу	наявність значної виробничо-технологічної бази, яка забезпечує можливість тривалого використання основного капіталу
	низькі темпи оновлення основних фондів через погіршення виробничих та фінансових показників діяльності, і як наслідок – нераціональна структура основного капіталу
	невисока завантаженість основних фондів, і як наслідок – низька фондорентабельність основного капіталу

*Джерело: [4].

Аналіз ефективності інвестиційної діяльності ПАТ «Мотор Січ» на основі величини інвестицій у його складові дозволяє зробити висновок про негативну тенденцію як величини довгострокових фінансових інвестицій так і доходів від участі в капіталі (табл. 2).

Таблиця 2

Модель інвестування за умов наявності монопольних переваг*

Назва моделі	Основні особливості моделі
Модель інвестування за умов наявності монопольних переваг	використання монопольного становища (зокрема, через механізм забезпечення цінової конкурентоспроможності)
	наявність значної виробничо-технологічної бази, яка забезпечує можливість тривалого використання основного капіталу
	випуск унікальної продукції. Як наслідок, така особливість зумовлює необхідність здійснення капіталовкладень у покращення її споживчих характеристик
	значна завантаженість основних фондів. Наслідком такої особливості є порівняно висока фондорентабельність основного капіталу

*Джерело: [4].

До такої моделі інвестування належать інтегровані корпоративні структури із цільовим призначенням своєї діяльності. Нерозпорощення інвестиційних ресурсів призводить до зростання ефективності їх діяльності. Як приклад застосування моделі, на нашу думку, варто використати ДП «Науково-виробничий комплекс газотурбобудування «Зоря»-«Машпроект». Підприємство є складовою Державного концерну «Укроборонпром» і складається з Центру науково-дослідних і

дослідно-конструкторських робіт «Машпроект» та суб'єкта серійного виробництва «Зоря». Спрямованість інвестиційної діяльності внутрішня і носить характер реальних капіталовкладень у основну діяльність підприємства [6].

Модель інвестування в умовах високодиверсифікованого виробництва (табл. 3).

Таблиця 3

Модель інвестування в умовах високодиверсифікованого виробництва

Назва моделі	Основні особливості моделі
Модель в умовах високодиверсифікованого виробництва	наявність значної кількості виробництв в межах єдиного виробничо-технологічного комплексу, що дає змогу забезпечити перетікання капіталу з одних видів промислової діяльності в інші
	наявність потужної техніко-технологічної бази, яка забезпечує можливість тривалого використання основного капіталу
	організація «перехресного» завантаження основних фондів і, як наслідок, достатня фондорентабельність основного капіталу

*Джерело: [4].

Як приклад здійснення інвестиційної політики на засадах самофінансування в умовах високодиверсифікованого виробництва можна навести діяльність концерну «Електрон». Консолідований дохід Товариства за 2016 рік склав 426 241 тис. грн., що більше ніж у два рази перевищує показник доходу минулого року. Збільшення консолідованих доходів спричинено зростанням діяльності усіх підприємств Товариства.

Аналіз показників інвестиційної діяльності інтегрованої корпоративної системи ПАТ «Концерн-Електрон» дозволяє зробити висновок, що прибутковість підприємства у 2016 році прямо пропорційно залежить від капітальних інвестицій, розмір яких зріс на 1403 тис. грн у 2016 порівняно з 2015 роком та на 7470 тис. грн. порівняно з 2014 роком, та від інвестицій кожного дочірнього підприємства [7]. На основі аналізу значень відносного показника темпу приросту варто зауважити, що у 2016 році відбулося зростання консолідованого прибутку на 68% до 2010 року, а у порівнянні до 2015 року він зріс у 20 разів. Обсяг капітальних інвестицій у реальні активи зріс на 6,8% у 2016 порівняно з 2015 роком.

Отже, на основі запропонованих моделей, доцільно зауважити, що інтегровані корпоративні системи, які створені шляхом об'єднання підприємств, спрямовують свої інвестиції у оновлення, модернізацію, реструктуризацію активів підприємств-складових, отримуючи при цьому кращий консолідований ефект від власної діяльності.

Дещо інша ситуація в інвестиційній діяльності таких інтегрованих корпоративних систем як фінансово-промислові групи. Особливість полягає у наявності у їх складі фінансових установ: банків, страхових компаній, інвестиційних компаній, недержавних пенсійних фондів, лізингових фірм та ширших можливостях залучення коштів через високий ступінь диверсифікації їх діяльності.

Представниками таких масштабних інвестиційних потоків в різні сектори національної економіки на сьогодні в Україні можна вважати ФПГ «СКМ», групу «Приват», групу «УкрСиббанку» та інші.

Станом на 2016 рік Група «СКМ» здійснила придбання акцій 20 компаній, в яких виступає повним чи частковим інвестором. У повну власність Групи перейшли ТОВ «ЛЕМТРАНС», АТ «Банк Ренесанс Капітал» (Україна), ТОВ «Столичний ЦУМ» (Україна), ПрАТ «ММК ім. Ілліча» (99,15%), ТОВ «Український Аптечний Холдинг» (раніше ТОВ «Фармація Донбасу»), Готель «Київ», ТОВ «ТРК «Україна», United Coal Company (США), ВАТ «Каменський машинобудівний завод» (Росія) (95,99%), ПрАТ «УАСК АСКА» (Україна) (89,06%), Tramelat SpA (Італія), Spartan UK Ltd (Великобританія), ТОВ «ЦСС» (Україна), ТОВ «Паралель-М ЛТД» (Україна). У складі «СКМ» перебувають інвестиційні компанії, які ставлять собі за мету інвестувати у нерухомість та UMG INVESTMENTS, що трансформувалась із глиновидобувного бізнесу в інвестиційну компанію з управління активами вартістю \$400 млн [8]. Орієнтири компанії на 2016 р. були наступні:

1. Цільовий розмір інвестиції \$2-10 млн.
2. Мінімальна дохідність інвестицій (IRR) – 25%.
3. Термін інвестиції (M&A) – 3-7 р.
4. Термін інвестиції (greenfield) – 7-10 р.
5. Потенціал для зростання бізнесу органічно та/або шляхом M&A.
6. Мінімальна частка володіння – 50% з операційним і стратегічним управлінням.

Холдинг «Метінвест», який займає провідне місце в металургійній галузі, характеризується високим рівнем реального інвестування. Цей напрям забезпечує високі рівні рентабельності основних фінансових показників (табл. 4).

Таблиця 4

Рентабельність валового та чистого прибутку «Метінвест» за 2009-2016 рр.*

Показники рентабельності	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Рентабельність валового прибутку, %	28	32	31	20	22	21	11	22
Рентабельність чистого прибутку, %	6	5	13	4	3	2	-15	2

*Джерело: [8]

Інша складова «СКМ» ДТЕК основним напрямом інвестування обирає інвестування у модернізацію, реконструкцію обладнання, забезпечення розвитку корпоративної культури, підвищення рівня обслуговування споживачів стратегічного товару підприємства: вугілля, природного газу та електроенергії.

Максимальний обсяг капітальних інвестиційних витрат був сфокусований на проектах, що становлять основу реалізації стратегічних планів: створення довгострокових перспектив підприємства у всіх сферах освоєного бізнесу. Тим самим створюється запас фінансової міцності, який забезпечує стабільний розвиток підприємств холдингу. Інвестиції ДТЕК у 2016 році склали 7134 млн. грн, у порівнянні з 5015 млн грн у 2014 році, що відображає збільшення інвестиційної діяльності на 42%. Таке збільшення відбулося внаслідок нестабільної економічної ситуації в країні і зробило пріоритетним завдання оптимізації капітальних затрат. Виплати по фінансовій діяльності склали 3429 млн грн. Аналіз капітальних інвестицій за бізнес-секментами ДТЕК дозволяє зробити висновок про зростання капітальних інвестицій у всіх секторах для підтримання їх життєдіяльності в складних економічних та політичних умовах (табл. 5).

Таблиця 5

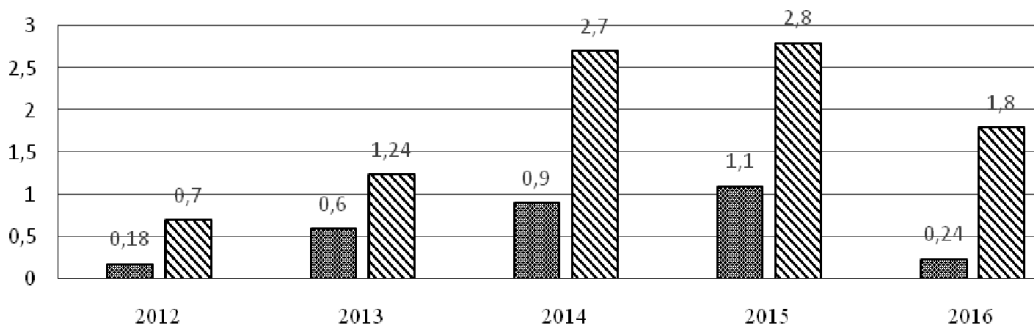
Консолідовані фінансові показники та обсяг інвестицій ДТЕК за бізнес-секторами, млн грн*

	Бізнес-сектори ДТЕК	Роки				
		2012	2013	2014	2015	2016
Капітальні інвестиції за бізнес-секментами	Видобуток і збагачення вугілля	3854	4212	3008	2460	3192
	Генерування електроенергії	3182	2486	1039	466	588
	Дистрибуція електроенергії	1565	1806	481	418	827
	Київенерго			813	644	769
	Інші	1592	125	26	73	98
	ДТЕК ВІЕ		1562	153	7	8
	ДТЕК Нафтогаз		119	940	947	932
	Всього	10193	10310	6460	5015	7134
Консолідовані фінансові показники	Показники					
	Виручка	82581	92817	93254	95375	131815
	Собівартість реалізованої продукції	70778	82956	79970	87321	105824
	Активи	76885	94137	110894	119757	140597
	Чистий прибуток/ збиток	5954	2980	-19660	-41890	-1215

*Джерело: [8]

Варто зауважити, що фінансова складова фінансово-промислової групи «СКМ», яка представлена Першим українським міжнародним банком та страховою компанією «АСКА» має ширшу інвестиційну складову, зокрема за рахунок спектру здійснюваних операцій. Обсяг прибутку від інвестиційного бізнесу «ПУМБ» у 2016 році становив 0,24 млрд грн, що становить 13% його операційного прибутку (значну частку операційного прибутку в 2015 році банк заробив на операціях із депозитними сертифікатами НБУ та ОВДП, торгівлі валютою та завдяки роботі на міжбанківському ринку). Інші складові: обслуговування роздрібного бізнесу – 0,574 млрд грн, корпоративного – 0,702 млрд грн, інші напрямки – 0,274 млрд грн. Інвестиції в загальнобанківські проекти у 2016 році склали 25 млн грн і торкалися здебільшого трансформації ІТ-архітектури. На освоєння інфраструктурних напрямків діяльності було виділено 46 млн грн.

Незважаючи на зростання всіх складових операційного прибутку банку, його чистий прибуток зменшується через зростання резервів, що виникли через зниження платоспроможності клієнтів. Причиною-наслідковий зв'язок між величиною інвестиційного бізнесу і прибутком від всієї операційної діяльності банку безперечно прослідковується впродовж останніх п'яти років дослідження (рис. 1).

■ Частка інвестиційного бізнесу в операційному прибутку, млрд грн ▨ Операційний прибуток, млрд грн

Рис. 1. Частка інвестиційного бізнесу в операційному прибутку та його величина у «ПУМБ» за 2012-2016 рр.*

*Джерело: [8]

Другою за обсягами інвестиційної діяльності в Україні є ФПГ «Приват». На сучасному етапі Група «Приват» інвестує кошти в різноманітні галузі економіки, а основними напрямками, за якими здійснюється інвестування, є наступні:

1. Торгівля нафтопродуктами.
2. Будівництво.
3. ІТ-сфера.
4. Харчова промисловість.
5. Гірничорудна промисловість.
6. Машинобудування.
7. Фінансова діяльність.

В таблиці 6 зазначено компанії, які отримали найбільшу кількість інвестицій від Групи «ПриватБанку» за останні роки.

Отже, можемо зробити висновок про те, що фінансування інвестиційних проектів в ПАТ КБ «ПриватБанк» розвивається, оскільки банк вкладає інвестиційні кредитні кошти у великі проекти української економіки, що є позитивним моментом у його діяльності.

У грудні 2016 року Група втратила контроль над AS PrivatBank (Латвія) та класифікувала інвестицію, що залишилася, в розмірі 46,54% як інвестицію в асоційовану компанію.

Таблиця 6

Інвестиції Групи «ПриватБанк»*

Напрямок діяльності	Назва компанії
Торгово-промислові групи	Торгово – промислова група «Fozzy Group»
Будівництво	Національна мережа готелів «Reikartz Hospitality Group»
Торгівля нафтопродуктами	Мережа АЗК «ОККО»
Компанії енергетичної галузі	Дніпропетровська промислова компанія ТОВ ПІК «Енерго-Інвест».
ІТ-розробки	Українська ІТ-розробка – хмарна операційна система Corezoid

*Джерело: [9]

Третьою за обсягами інвестиційної діяльності в Україні є ФПГ «Інтерпайп», яка здійснює свою діяльність за різними напрямками та сферами. До складу групи входять металургійні, енергетичні та транспортні підприємства, підприємства трубної промисловості та підприємства з переробки продукції сільського господарства, а також фінансові установи.

Продукція компанії постачається більш, ніж у 70 країн світу, частка експорту в структурі продажів складає близько 70%. Тому, світова фінансово-економічна криза, яка характеризувалася великою рецесією у багатьох країнах, суттєво позначилася на фінансово-економічних результатах підприємств даної групи, особливо тих, що постачають на світовий ринок металеву та трубну продукцію. Група «Інтерпайп» перед початком світової фінансової кризи була четвертою компанією у світі з виробництва труб, третім у світі виробником та постачальником коліс для залізничного транспорту, найбільшим постачальником у світі сілікомарганцю [10].

Основними фінансовими центрами групи є банки «Кредит-Дніпро» та «Укрсоцбанк». Якщо банк «Кредит-Дніпро» є фінансовим інститутом, що достатньо інтегрований до групи «Інтерпайп», то «Укрсоцбанк», у зв'язку із зміною власника, взаємодіє з підприємствами групи як самостійна господарська структура, яка має власні інтереси, що пов'язані з підвищенням корпоративної та фінансової самостійності банківського інституту.

Отже, завдяки створенню ІКС в Україні можливо набагато ефективніше реалізувати конкурентні переваги конкретного підприємства, оскільки:

- метою реалізації інвестиційного проекту є забезпечення соціально-економічного розвитку підприємства, зокрема, та ІКС в цілому;
- суттєво підвищується вплив на рівень результативності інвестиційної діяльності та стан інвестиційного клімату в державі;

Висновки і перспективи.

На сучасному етапі розвитку економічного середовища, макроекономічна ситуація не сприяє активній інвестиційній діяльності, що значною мірою зумовлено політичною та економічною нестабільністю.

Водночас головною проблемою вітчизняних ІКС, на нашу думку, є те, що в недостатній мірі здійснюється фінансування інвестиційних проектів, які б враховували інноваційні складові. Відсутній також і економічний механізм, який би стимулював довгострокові інвестиції. Формування такого механізму залежить від державної політики, яка повинна бути спрямована на вихід з інвестиційної кризи. Але разом з тим, у формуванні такого механізму повинні бути зацікавлені і самі суб'єкти господарювання, оскільки інвестиційна привабливість компанії є основним чинником в інтеграції промислових та фінансових капіталів.

Отже, інвестиційну та інноваційну активність ІКС потрібно стимулювати, а для цього держава може використовувати декілька форм підтримки цієї діяльності, а саме:

- стратегію активного втручання;
- стратегію децентралізованого регулювання;
- змішану стратегію [11].

Свою чергою зазначимо, що для забезпечення інвестиційної привабливості проектів ФПГ варто було б здійснити наступні заходи (рис. 2).

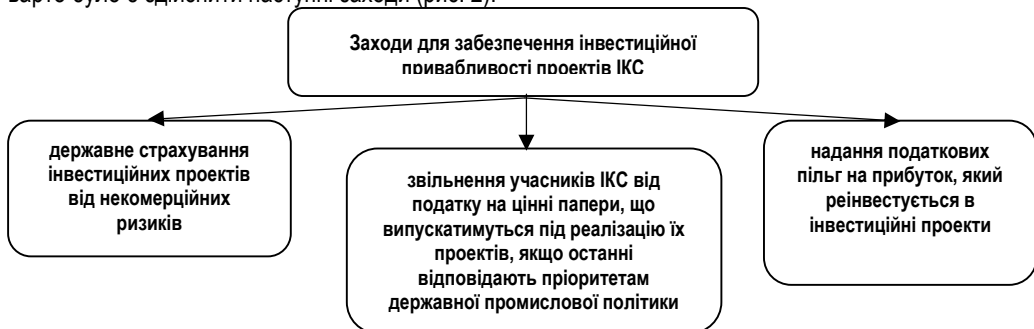

Рис. 2. Заходи для забезпечення інвестиційної привабливості проектів ІКС

*Джерело: [11].

Стимулювання зростання інвестиційної активності інтегрованих корпоративних систем є однією з необхідних умов виходу країни з економічної кризи, оскільки вони володіють достатніми фінансовими ресурсами та мають належну матеріальну базу для того, щоб реалізувати інноваційну складову інвестиційних процесів. А для того, щоб інвестиційно-інноваційна діяльність ФПГ зростала, країна повинна цю діяльність підтримувати.

Список використаних джерел

1. Magdalena Rosińska Bukowska Rola korporacji transnarodowych w procesach globalizacji : MASZYNOPIŚ. 2006. 33 с.
2. Деньга С. Облік інвестицій. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. №12. С. 3-16.
3. Дудчик О.Ю., Іванісова А.В., Гарькава Т.Л. Проблеми правового регулювання іноземного інвестування. *Научные труды SWorld*. 2014. №1. Т. 26. С. 60-64.
4. Захарін С.В. Інвестиційне забезпечення інноваційно-технологічного розвитку економіки : монографія. Київ : КНУТД, 2011. 344 с.
5. Сайт «Мотор-Січ». Режим доступу : <http://www.motorsich.com/ukr/>.
6. Сайт концерну «Укроборонпром». Режим доступу : <http://ukroboronprom.com.ua/uk/>.
7. Сайт корпорації «Електрон». Режим доступу: <http://electron.ua/>.
8. Сайт фінансово промислової групи «Систем Кэпитал Менеджмент». Режим доступу: www.scm.com.ua/uk.
9. ФПГ в сучасних умовах. Режим доступу: http://companies.kontrakty.ua/img/holding_schemes/00000009.png.
10. *Инвестиционная газета*. ТОП-100. Рейтинг лучших компаний Украины. Бизнес-группы Украины. 2009. №2. С. 24-28.
11. Ильенкова С.Д. Инновационный менеджмент. Москва : Банки и биржи, ЮНИТИ, 2000. 398 с.

Статтю отримано: 25.09.2017 / Рецензування 31.10.2017 / Прийнято до друку: 13.11.2017

Valentine Kutsyk
Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Economics
Lviv University of Trade and Economics
Lviv, Ukraine
E-mail: zawksana@gmail.com

ECONOMIC ASSESSMENT OF THE STATE AND PROSPECTS OF INVESTMENT ACTIVITIES OF INTEGRATED CORPORATE SYSTEMS

Abstract

Introduction. This article is devoted to the need to study the investment activity of integrated corporate systems that will contribute to the growth of the efficiency of the national economy.

The purpose of the article is to analyze the efficiency and prospects of investment policy of integrated corporate systems in order to form a new vector of economic development in a context of growing globalization and concentration of capital, identifying the obstacles facing the growth of direct and capital investments in the main components of the integrated systems: industrial enterprises and financial institutions.

Methods. Analytical and expert research methods are used to fully reflect the ways of achieving the goal. The objects of the study were the integrated Ukrainian corporate systems operating in Ukraine: financial and industrial groups, concerns and corporations.

Results. The research article should include the definition of the state of the national economy through the directions of investment flows in integrated corporate systems. The formation of major investment models that are typical of large associations of enterprises and financial systems, in terms of sectoral and territorial characteristics. The outline of the list of major problems that impede the growth of investment attractiveness of integrated corporate systems in Ukraine.

Discussion. Prospects for the study, based on the analysis of the statistics of individual integrated corporate systems and the works of experts in economics and corporate law, are, first of all, state support for investment projects existing in these systems, creating favorable legal and economic conditions for attracting both domestic and foreign of capital.

Keywords: integrated corporate system, investment activity, efficiency of investment activity of integrated corporate systems.

References

1. Rosińska-Bukowska, M. (2006). Rola korporacji transnarodowych w procesach globalizacji : MASZYNOPIIS.
2. Denha, S. (2014). Oblik investytzii [Accounting for investments]. *Accounting and auditing*, 12, 3-16.
3. Dudchuk, O.Yu., Ivanisova, A.V., & Harkava, T.L. (2014). Problemy pravovoho rehuliuвання inozemnoho ivestuvannya [Problems of legal regulation of foreign investment]. *Scientific Works SWorld*, 1, 26, 60-64.
4. Zakharin, S.V. (2011). *Investytsiine zabezpechennia innovatsiino-tehnolohichnoho rozvytku ekonomiky : [monohrafiia]* [Investment provision of innovation and technological development of the economy: [monograph]]. Kyiv, Ukraine: KNUTD.
5. Website of the "Motor-Sich". Retrieved from: <http://www.motorsich.com/ukr/>.
6. Website of the concern "Ukroboronprom". Retrieved from: <http://ukroboronprom.com.ua/uk/>.
7. Website of the corporation "Electron". Retrieved from: <http://electron.ua/>.
8. Website of financially industrial group "System Capital Management". Retrieved from: www.scm.com.ua/uk/.
9. FIGs in modern conditions. Retrieved from: http://companies.kontrakty.ua/img/holding_schemes/00000009.png.
10. TOP-100. Rating of the best companies in Ukraine. Business groups of Ukraine. [TOP-100. Reyting luchshikh kompaniy Ukrainy. Biznes-gruppy Ukrainy]. (2009). *Investment newspaper*, 2, 24-28.
11. Il'yenkova, S.D. (2000). *Innovatsionnyy menedzhment* [Innovative management]. Moscow, Russia: Banki i birzhi, YuNYTY.

Received: 09.25.2017 / Review 10.31.2017 / Accepted 11.13.2017

УДК 657.1
JEL Classification M4

Курак Анастасія ⁴
аспірантка
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна
E-mail: nastya-kurak@ukr.net

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РИЗИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Вступ. На сьогодні, українські підприємства працюють в умовах невизначеності, непередбачуваності та ризику, що призводить до негативних наслідків, наприклад, скорочення виробництва, матеріальних збитків, можливе банкрутство. Тому, виникла гостра необхідність у пошуку механізмів формування і підтримання економічної безпеки, адже вчасне виявлення даних проблем, загроз і ризиків є головним завданням для забезпечення стабільного функціонування підприємства.

Методи. У ході дослідження використовувались такі методи: абстрактно-логічний та діалектичний (для теоретичних узагальнень та формування висновків), монографічний (для висвітлення поглядів вчених на досліджувані в статті проблеми), історичний та логічний (для визначення проблем та шляхів подальшого розвитку підприємства).

Результати. У статті є досліджено питання ризиків підприємницької діяльності, їх вплив на економічну безпеку підприємства та основні напрями їх зниження.

Перспективи. Подальші дослідження в даній сфері потрібно зосередити на визначенні найбільш поширених ризиків для підприємства та обґрунтованому виборі методів їх зниження для забезпечення економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, ризик, забезпечення майбутніх витрат і платежів, функціональна складова економічної безпеки підприємства.

Вступ.

Система економічної безпеки підприємства забезпечує захист його діяльності від існуючих або прогнозованих ризиків. При цьому, важливим є виявлення ризиків в економічній безпеці підприємства, які не могли бути заздалегідь спрогнозовані. Тому, основне завдання системи забезпечення економічної безпеки підприємства полягає в аналізі ризиків та в оцінці ступеня їх впливу на діяльність підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Досліджують питання ризиків у системі економічної безпеки підприємства такі вчені: О. Барановський, Я. Белінська, І. Бланк, Т. Васильців, І. Вигівська, В. Гапоненко, В. Гесць, С. Головацька, К. Горячева, Л. Донець, А. Драга, А. Єпіфанов, М. Єрмошенко, В. Забродський, Д. Зеркалов, С. Ілляшенко, Т. Кузенко [3], Г. Клейнер, Л. Костирко, Т. Корнієнко [2], П. Куцик, Г. Лень, В. Ліпкан, Є. Олейников, Т. Пожуєва [7], В. Пономарьов, Г. Савицька, І. Чуприна [8], В. Шликов, В. Ярочків та інші. На сьогодні вчені не мають спільної думки стосовно даного питання. Для глибшого розуміння впливу ризиків на стан економічної безпеки підприємства необхідно з'ясувати їх суть, методи їх усунення для досягнення поставлених цілей підприємством.

Мета.

Метою статті є дослідження питання ризиків підприємницької діяльності, їх впливу на економічну безпеку підприємства та основні напрями їх зниження.

⁴ Науковий керівник: Головацька С., к.е.н., доцент

Методологія дослідження.

У статті використано наступні методи дослідження: діалектичний метод пізнання, теоретичного узагальнення й порівняння; аналізу та синтезу; метод узагальнення – для формулювання висновків дослідження.

Результати.

Забезпечення економічної безпеки підприємства – це безупинний процес підтримання її функціональних складових частин на певному рівні з метою досягнення максимального ефекту на даний час і в майбутньому.

Економічна безпека підприємства – це стан ефективного використання ресурсів і наявних ринкових можливостей, що дозволяє підприємству уникнути внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечує його тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії [3]. Головна мета економічної безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування в теперішньому часі і високий потенціал розвитку в майбутньому.

До основних цілей економічної безпеки належать:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- забезпечення технічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу підприємства;
- вивчення партнерів, клієнтів, конкурентів, кандидатів на роботу на підприємстві;
- недопущення проникнення на підприємство структур економічної розвідки конкурентів, окремих осіб з протиправними намірами;
- виявлення, попередження і припинення протиправної та іншої негативної діяльності співробітників підприємства на шкоду його безпеці;
- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів.
- забезпечення збереження інформації, що становить комерційну таємницю для підприємства;
- пошук необхідної інформації для прийняття найбільш оптимальних управлінських рішень;
- формування серед населення та ділових партнерів позитивної думки про підприємство, що сприяє реалізації основної стратегії та цілей підприємства;
- відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої в результаті неправомірних дій організацій і окремих осіб;

Щодо економічної безпеки, потрібно постійно здійснювати аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища, для виявлення ризиків і загроз, які впливають на економічну безпеку. Ризик – це непередбачувана загроза, яка перешкоджає ефективному функціонуванню та стійкості підприємства. Завдання системи забезпечення економічної безпеки підприємства полягає в аналізі ризиків економічної безпеки підприємства, а також в оцінці ступеня їх впливу на діяльність підприємства та недопущення переходу за допустимі межі.

Ризик, як економічна категорія, має безліч визначень. Його розглядають як дію, подію, ситуацію, невизначеність та вірогідність [8].

Ми погоджуємось з визначенням науковця Л.Г. Мельник: ризик – це загроза втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів, або виявлення додаткових витрат в результаті здійснення конкретних видів виробничої і фінансової діяльності [7].

Ризики, які впливають на економічну безпеку, класифікуються за різними ознаками: за джерелом виникнення (зовнішні та внутрішні загрози); за відношенням до людської діяльності (об'єктивні та суб'єктивні); за можливістю нейтралізації (такі, що частково піддаються нейтралізації й такі, що не піддаються нейтралізації); за впливом на складові економічної безпеки підприємства

(ті, що впливають на усі її складові, на декілька складових і одну складову); за моментом виникнення (актуальні та потенційні); за сферою виникнення (правові; економічні; політичні; екологічні; соціальні; науково-технічні; технологічні; демографічні); за характером прояву (закономірні та випадкові) [7]. Найбільш поширені ризики залежно від сфери виникнення – зовнішні і внутрішні (рис.1).

Рис. 1. Фактори впливу на економічну безпеку підприємства*

*Джерело: розробка автора.

Кожне підприємство виходячи з конкретної ситуації повинно визначити найбільш небезпечні фактори зовнішнього та внутрішнього впливу і виробити систему заходів щодо їх своєчасного виявлення, попередження і послаблення. Для досягнення цієї мети на підприємстві має реалізовуватись комплекс заходів по забезпеченню максимальної безпеки основних функціональних складових власної діяльності.

Функціональна складова економічної безпеки підприємства – це сукупність основних напрямів його економічної безпеки, що значно відрізняються один від одного за своїм змістом. Більшість науковців виділяють такі основні складові економічної безпеки підприємства: інтелектуальну, кадрову, фінансову, політико-правову, технологічну, інформаційну, екологічну та силову (табл. 1).

На послаблення фінансової складової вказують: зниження ліквідності підприємства; підвищення кредиторської та дебіторської заборгованості; зниження фінансової стійкості, фінансової незалежності, рентабельності, обіговості господарських засобів, формування та розподілу прибутку і т. д. Для діагностики фінансової складової використовуються показники фінансової звітності [1].

Кадрова складова залежить від кваліфікації та складу персоналу. Основними ризиками є: слабка організація системи управління персоналом; недостатня кваліфікація працівників; плинність кадрів; праця за сумісництвом, що пов'язана з низькою віддачею працівника і можливим виходом конфіденційної інформації за межі підприємства; неефективна система мотивації; неякісна перевірка кандидатів при прийомі на роботу.

Таблиця 1

Основні складові економічної безпеки підприємства*

№ з/п	Складові економічної безпеки	Зміст складової економічної безпеки
1.	Фінансова складова	Основна складова, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи.
2.	Інтелектуальна складова	Відповідає за збереження і розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, тобто сукупність прав на інтелектуальну власність або на її використання, та на поповнення знань і професійного досвіду працівників підприємства.
3.	Кадрова складова	Комплекс дій та відношення персоналу, при якому відбувається ефективне економічне функціонування підприємства, забезпечується його здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім впливам і загрозам, пов'язаним з персоналом, діагностика та прогнозування впливу персоналу на показники роботи підприємства, його інтелектуальний потенціал і трудові відносини загалом.
4.	Технологічна складова	Полягає у ступені відповідності застосовуваних на підприємстві технологій в порівнянні з конкурентами та підприємствами, які ведуть ефективну діяльність в певному сегменті на ринку.
5.	Правова складова	Характеризує ефективне і всебічне правове забезпечення діяльності даного підприємства, чітке дотримання підприємством і його співробітниками всіх аспектів діючого законодавства.
6.	Інформаційна складова	Здійснення ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення господарської діяльності підприємства.
7.	Силова складова	Полягає у фізичній безпеці персоналу підприємства, збереженні майна працівників, повинна забезпечувати сприятливе середовище для бізнесу.
8.	Екологічна складова	Полягає у дотриманні норм мінімально допустимого вмісту шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє середовище і екологічних параметрів продукції, що виробляється, мінімізації витрат внаслідок адміністративних санкцій за забруднення навколишнього середовища.

*Джерело: складено автором на підставі [3; 4; 5].

Для забезпечення технічної складової здійснюється аналіз аналогічної продукції іншого підприємства, аналізується інформація щодо особливостей технологічних процесів, вивчається інформація про нові розробки в певній галузі, також здійснюється аналіз конкретних технологічних процесів і пошук внутрішніх резервів покращення використовуваних технологій. До негативних впливів на цю складову відносять: дії, спрямовані на підрив технологічного потенціалу підприємства; порушення технологічної дисципліни; моральне старіння технологічної бази.

Інформаційна складова має дуже важливу роль, так як від достовірності інформації залежить прийняття правильного рішення в умовах ризикової ситуації [4].

Елементами економічної безпеки підприємства є управління ризиками. Вони включають в себе методи, які зображені на рис. 2.

Одним із найефективніших і найбільш розповсюджених способів зниження ризику є створення забезпечень майбутніх витрат і платежів. Забезпечення – зобов'язання з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу [6].

До числа забезпечень, що безпосередньо впливають на рівень економічної безпеки підприємства відносяться такі їх види:

1.Забезпечення, що стосуються зобов'язань, пов'язаних із активами (на виведення основних засобів з експлуатації і відновлення навколишнього середовища тощо).

2.Забезпечення, які не пов'язані з активами, але пов'язані із запобіганням значних витрат ресурсів у майбутньому (на оплату відпусток, на гарантійне обслуговування, на реструктуризацію тощо).

3.Забезпечення, що стосуються страхування від небезпеки здійснення неефективних витрат (під обтяжливими контрактами, у зв'язку із зобов'язаннями щодо штрафних санкцій за судовими позовами контрагентів і державних податкових органів тощо).

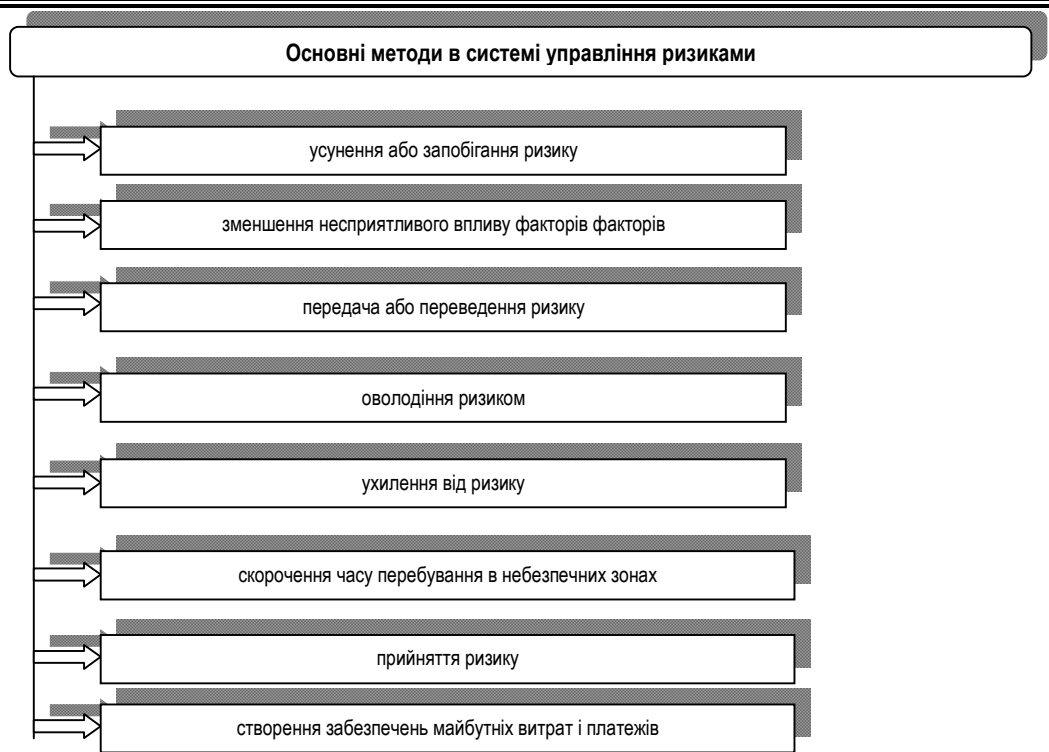

Рис. 2. Основні методи в системі управління ризиками*

**Джерело: розробка автора.*

Основні завдання, що мають вирішуватися в процесі створення забезпечень наведено на рис. 3.

Рис. 3 Вирішення завдань в процесі створення забезпечень*

**Джерело: розробка автора.*

Основною проблемою під час створення таких забезпечень на покриття витрат є оцінка потенційних наслідків від ризиків при визначенні суми забезпечення на покриття непередбачуваних витрат. Для цього необхідно враховувати точність початкової оцінки вартості проекту та його елементів залежно від етапу виконання проекту. Ця точність впливає на обсяг забезпечення для покриття витрат. Забезпечення, зокрема, можуть використовуватися для:

- асигнування виявленої додаткової роботи по проекту;

- збільшення асигнувань на роботу, для виконання якої було виділено недостатньо засобів;
- компенсація непередбачуваних змін трудовитрат, накладних витрат тощо, які можуть виникнути в процесі виконання проекту.

Забезпечення не повинні використовуватися для компенсації збитків, понесених внаслідок незадовільної роботи. Вони використовуються для відшкодування лише тих витрат, для покриття яких були створені. Рішення про створення забезпечень підприємства повинні відобразити у наказі про облікову політику.

Висновки і перспективи.

Система економічної безпеки кожного підприємства залежить від наявної в державі законодавчої бази, матеріально-технічних і фінансових ресурсів, розуміння кожним працівником важливості забезпечення безпеки бізнесу. Всі складові економічної безпеки підприємства взаємопов'язані і є основою ефективної економічної безпеки будь-якого підприємства. Одним з них є створення забезпечень майбутніх витрат і платежів, що є одним з найбільш розповсюджених і ефективних способів зниження ризику. Подальші дослідження цих питань дозволять покращити фінансовий стан підприємства, зробити значний крок щодо підвищення можливостей підприємства та забезпечити ефективність його діяльності в поточному та майбутніх періодах.

Список використаних джерел

1. Гапак Н.М., Дочинець І.В. Суть та еволюція поняття "економічна безпека підприємства". *Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка*. 2014. Вип. 43, Ч. 2. С. 68-73.
2. Корнієнко Т.О. Економічна безпека підприємства як категорія економічної науки. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2012. Грудень. С. 68-75.
3. Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємств в умовах ринкової економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : (08.06.01) / Європейський ун-ту фін., інформ. систем, менедж. і бізнесу. Київ. 2004. 18 с.
4. Некрасенко Л.А., Рибалка Ю.М. Складові управління фінансовою безпекою підприємств. Режим доступу : www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa.
5. Орлик О.В. Економічна безпека підприємства: властивості, стратегія та методи забезпечення. *Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки : колективна монографія у 2 т. Дніпропетровськ : «ФОП Дробязко С.І.»*, 2014. Т. 2. С. 176-182.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 "Зобов'язання": наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. №20. Режим досту- пу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00.
7. Пожуєва Т.О. Виробничий ризик як складова сучасного підприємництва. *Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва*. Харків : НТУ "ХПІ", 2011. № 8. С. 68-74.
8. Чуприна І. В. Поняття та класифікація ризиків в підприємницькій діяльності. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія : Економічні науки*. 2012. № 4. С. 187–193.

Статтю отримано: 19.10.2017 / Рецензування 24.11.2017 / Прийнято до друку: 02.12.2017

Anastasia Kurak
Postgraduate Student
Lviv University of Trade and Economics
Lviv, Ukraine
E-mail: nastya-kurak@ukr.net

PROVIDING RISKS OF ACTIVITY IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SAFETY OF THE ENTERPRISE

Abstract

Introduction. Today, Ukrainian enterprises operate in conditions of uncertainty, unpredictability and risk, which leads to negative consequences, such as reduction of production, material losses, possible bankruptcy. Therefore, there was an urgent need to find mechanisms for the formation and maintenance of economic security, because timely detection of these problems, threats and risks is the main task for ensuring the stable operation of the enterprise.

Methods. The following methods are used in the course of the study: abstract and logical, dialectical (for theoretical generalizations and formation of the conclusions), monographic (to highlight the views of scientists on the problems studied in the article), historical and logical (to determine the problems and ways of further development of the enterprise).

Results. The issues of business risks, their impact on the economic security of enterprises and the main directions of their reduction are studied in the article.

Discussion. Further research in this area should focus on identifying the most common risks for the enterprise and a reasonable choice of methods for reducing them to ensure the economic security of the enterprise.

Keywords: economic security, risk, provision of future costs and payments, functional component of economic security of the enterprise.

References

1. Hapak, N.M., & Dochynets, I.V. (2014). Sut ta evolyutsiya ponyattya «ekonomichna bezpeka pidpryyemstva» [The essence and evolution of the concept of "economic security of the enterprise"]. *Scientific herald of Uzhgorod University. Economy*, 43, 2, 68-73.
2. Korniyenko, T.O. (2012). Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva yak katehoriya ekonomichnoyi nauky [Economic security of the enterprise as a category of economic science]. *Bulletin of the Chernihiv State Technological University. Series "Economic Sciences"*, December, 68-75.
3. Kuzenko, T.B. (2004). *Planuvannya ekonomichnoi bezpeky pidpryyemstv v umovakh rynkovoyi ekonomiky* [Planning of economic security of enterprises in a market economy] (Unpublished candidate dissertation). European University of Finance, Information Systems, Management. and Business. Kyiv.
4. Nekrasenko, L.A., & Rybalka, Yu.M. *Skladovi upravlinnya finansovoyu bezpekoyu pidpryyemstv* [Components of financial security management of enterprises]. Retrieved from www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa.
5. Orlyk, O.V. (2014). Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: vlastyosti, stratehiya ta metody zabezpechennya. *Ekonomichna bezpeka v umovakh hlobalizatsiyi svitovoyi ekonomiky [kolektyvna monohrafiya u 2t.]*. [Economic security in the conditions of globalization of the world economy: collective monograph in 2 t.]. (pp 176-182). Dnipropetrovsk: «FOP Drobyazko S.I.».
6. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 11 "Zobov'yazannya": nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 31.01.2000 r. №20. [Regulation (standard) of accounting 11 "Obligations": Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated January 31, 2000 №20]. Retrieved from zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00.
7. Pozhuyeva, T.O. (2011). Vyrobnychyy ryzyk yak skladova suchasnoho pidpryyemnytstva [Production risk as part of modern business]. *Herald of the National Technical Unitary Enterprise "KhPI": a collection of scientific works. Thematic issue: Technical progress and production efficiency*, 8, 68-74.
8. Chupryna, I.V. (2012). Ponyattya ta klasyfikatsiya ryzykiv v pidpryyemnytskiy diyalnosti [Concept and classification of risks in entrepreneurial activity]. *Collection of scientific works of VNAU. Series: Economic Sciences*, 4, 187-193.

Received: 10.19.2017 / Review 11.24.2017 / Accepted 12.02.2017

УДК 334.716
JEL Classification L200

Максимюк Мирослав
аспірант кафедри обліку і аудиту⁵
ДВНЗ Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна
E-mail: miroslavmm@ukr.net

МЕХАНІЗМ ПРОЯВУ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Анотація

Вступ. Сільське господарство є важливою складовою національної економіки, що посилює увагу до економічної безпеки підприємств галузі. Крім важливості галузі як частини реальної економіки країни, підприємства галузі є споживачем і партнером для ряду інших галузей та основою продовольчої безпеки країни. В цьому полягає актуальність та необхідність виявлення, об'єктивної класифікації та подальшої оцінки загроз їх економічній безпеці.

Методи. За допомогою абстрактно-логічного методу проаналізовано економічні фактори впливу на економічну безпеку підприємництва. На основі порівняльного аналізу вдосконалено теоретичні підходи та сформульовано відповідну класифікацію загроз економічній безпеці. Використовуючи аналіз та синтез, запропоновано механізм оцінки потенційних загроз економічній безпеці.

Результати. Існування і виокремлення категорії економічної безпеки підприємств зумовлює необхідність визначення загроз їй як економічному показнику. Їх об'єктивне існування та необхідність оцінки є фактами, що, попри своє визнання, відносно простої та системності, досить широко досліджені, проте відрізняються і рядом розбіжностей у працях різних дослідників. Широко розповсюдженим є використання таких критеріїв поділу загроз, як: за джерелом походження, за етапом життєвого циклу продукції, за терміном прояву та часом дії, за сферами життєдіяльності та циклом управління, за можливістю страхування і за ступенем керованості, за можливістю виявлення (прогнозованістю) та за ступенем імовірності тощо. Формування результатів такої багаторівневої класифікації в єдину систему дає можливість цілісної оцінки таких загроз та формування єдиного механізму їх оцінки.

Перспективи. Запропоновано механізм оцінки та подальшого регулювання впливу загроз на стан економічної безпеки підприємств за функціональним підходом, що є перспективним напрямом подальших досліджень. Перевагою запропонованої методики є можливість її практичного використання та система оцінювання, що ґрунтується на реальних даних, що піддаються кількісному вираженню та порівнянню.

Ключові слова: економічна безпека, безпека підприємництва, економічні фактори, загрози, сільськогосподарські підприємства, оцінка загроз, комплексна оцінка.

Вступ.

В умовах інтеграції до європейського економічного простору і мінливого зовнішнього середовища, розвиток аграрного сектора економіки є дуже важливим, адже перед ним постають нові проблеми, питання та перспективи розвитку.

Значення підприємств сільськогосподарського сектору важко переоцінити. Варто зважити на відрахування в бюджеті та значення галузі для соціальної та пенсійної сфери – кожен новий безробітний це додаткове навантаження на них, що послаблює економіку країни в цілому. Аналогічний механізм взаємовпливу стосуватиметься і інших суміжних галузей – переробної (сюди відносимо всіх суб'єктів що здійснюють подальшу переробку продукції сільськогосподарських підприємств), хімічної (виробництво добрив, переробка сировини, постачання тари і упаковки та ін.), машинобудування (збірка, ремонт і обслуговування техніки, деталей та крупних агрегатів), транспорту (забезпечення товарообігу всередині країни, наявність експорту, що суттєво впливає на

⁵Науковий керівник: Баланюк І.Ф., д.е.н., професор

вартість міжнародних перевезень та ін.).

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

В сучасних умовах поняття «загроза економічній безпеці підприємства» не має єдиного конкретного загальноприйнятого трактування. Деякі науковці [1, с. 251] визначають загрози як сукупність наявних і можливих явищ і факторів, які створюють небезпеку для реалізації інтересів підприємства в економічній сфері, інші [2, с.85] трактують загрози економічній безпеці як «будь-який конфлікт цілей функціонування і розвитку підприємства із зовнішнім або внутрішнім середовищем, а якщо цілі співпадають – як розбіжність шляхів їх досягнення та як сукупність умов і чинників, які створюють небезпеку його життєво важливим інтересам».

Мета. Метою даного дослідження є формування механізму визначення та класифікації загроз економічній безпеці у сільському господарстві.

Методологія дослідження. Методологічну основу наукового дослідження складають закони України, праці вітчизняних і закордонних вчених та власні дослідження. Для досягнення поставленої мети використано абстрактно-логічний метод (при визначенні та узагальненні поняття загрози економічній безпеці у сільському господарстві), порівняльного аналізу (для характеристики і класифікації загроз згідно ряду критеріїв), аналізу і синтезу (при формуванні пропозицій щодо оцінки та врахування впливу можливих негативних наслідків на економічну безпеку підприємства).

Результати. Окрім поняття продовольчої безпеки, що сьогодні є особливо гострим (окреме виділення і розвиток органічного рослинництва є суттєвим проявом – при чому як в Україні, так і в розвинутих країнах Європи), варто наголосити, що за рахунок внутрішнього ринку та виробництва сільськогосподарської продукції країна забезпечує власні потреби у цукрі, картоплі, зерні, олії та ряду інших продуктів харчування [3]. Це має суттєве значення для економічної безпеки країни та її платіжного балансу, зокрема. Так, при умові гострої нестачі продуктів харчування вона погашається за рахунок імпорту. В умовах, коли населення володіє значною частиною готівкової валюти та існує певний рівень недовіри до національної грошової одиниці, формуються чіткі передумови для значного погіршення платіжного балансу та переорієнтації логістичних ланцюгів.

Конкретним прикладом таких загроз у вигляді описаних змін може бути механізм масового проникнення товарів європейського виробництва на ринки міст Західної України. Крім продукції іноземного виробництва що не має «національних» замінників, представлена і інша продукція, що є прямим конкурентом українським товарам (наприклад, олія, шоколад, бакалія та навіть м'ясо-молочні вироби). Особливості ввезення таких товарів дають можливість встановлювати досить конкурентні ціни за європейську продукцію, що в результаті є прямою загрозою економічній безпеці сільськогосподарських підприємств. Тому значним чинником, що впливає на рівень економічної безпеки з точки зору загроз, є рівень конкурентоздатності продукції, цінова політика та наявність ефективних каналів збуту.

Подібна ситуація спостерігається навіть в оптовій торгівлі та заготівлі сільськогосподарської продукції, адже в кінцевому результаті вирішальним чинником є вибір реального споживача – останньої ланки обігу будь-якого товару сільськогосподарського сектору. Такі загрози мають чітко виражений зовнішній характер. Так, до зовнішніх загроз також відносять несприятливу зміну політичної ситуації; різного роду макроекономічні потрясіння (економічні кризи, інфляція, втрата ринків сировини і т.д.); використання недобросовісної конкуренції та інші [4, с. 40-41]. Не менш реальний характер мають і внутрішні загрози (аварії; низька компетентність і професійний рівень персоналу та керівництва підприємства; вибір ненадійних партнерів й інвесторів; порушення трудової дисципліни; відтік кваліфікованих кадрів тощо) [5]. Такий поділ загроз на зовнішні й внутрішні умовний, особливо в глобалізаційних умовах для всіх економічних процесів.

При аналізі сучасного стану аграрного сектору економіки вченими [6] констатується наявність ряду проблем, які можна назвати потенційними загрозами економічній безпеці як самому сектору, так і значній частині підприємств, зокрема, а саме: неповна адаптованість вітчизняної

продукції до умов міжнародного ринку; недосконалість логістики зберігання, інфраструктури аграрного ринку і, як наслідок, значні втрати продукції; використання застарілого обладнання, техніки, що призводить до ризику збільшення виробничих витрат та ін. Навіть, виготовивши конкурентоспроможну продукцію, не беручи до уваги необхідність її транспортування, зберігання та фасування, потрібно її продати та отримати оплату вчасно і в повному обсязі, що є прикладом загроз ліквідності та платоспроможності підприємств.

Загрози економічній безпеці можуть виникати на різних етапах життєвого циклу продукції сільського господарства (див. п. 2 табл. 1). У сільськогосподарських підприємствах ризик має місце на всіх стадіях господарського процесу: планування, залучення інвестицій, посів та догляд за культурами, найм сезонних працівників, збирання врожаю, транспортування [7] та у багатьох інших випадках.

Класифікація загроз за часом і терміном прояву стосується диференціації загроз згідно періоду та часу їх виникнення (див. п. 3, 4 табл. 1). В той же час подібна класифікація за терміном прояву (періодичністю) не має такого суттєвого практичного значення.

Практичний механізм класифікації загроз економічній безпеці за сферою дії з точки зору системного погляду запропоновано Мойсеєнком І.П., який виділяє як найбільш значущі для українських підприємств фінансові, соціальні, і техніко-технологічні [8, с. 13] загрози. (див. п. 5 табл. 1).

З точки зору управління економічною безпекою важливим є поділ загроз за можливістю страхування (п. 6 табл. 1), що є практичним проявом диференціації за можливістю нейтралізації (на загрози, що частково піддаються нейтралізації та не піддаються нейтралізації) та теоретичної керованості (п. 7 табл. 1).

Сучасними вченими [9, с. 99; 10, с. 438] виокремлено три цикли управління: стратегічне, поточне та оперативне. Тому варто розрізняти і три види відповідних загроз (п. 8 табл. 1), подібною по своїй суті є і класифікація за тривалістю впливу (п. 9 табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація загроз економічній безпеці підприємств*

№ з/п	Тип класифікації	Види загроз
1	За джерелом походження	Внутрішні, зовнішні
2	За етапом життєвого циклу продукції (загрози що виникають на стадії)	Планування, виробництва, зберігання, транспортування, збуту, розрахунків
3	За терміном прояву (періодом)	Постійні, регулярні, одноразові, виняткові
4	За часом дії	Минулі, реальні, потенційні
5	За сферами життєдіяльності	Фінансові, логістичні, соціальні, виробничі, кадрові, інформаційні, техніко-технологічні
6	За можливістю страхування	Не страхуються, страхуються частково, страхуються
7	За ступенем керованості	Керовані та некеровані
8	За циклом управління	Стратегічні, поточні, оперативні
9	За тривалістю впливу	Довготермінові; середньотермінові; короткострокові
10	За можливістю виявлення (прогнозованістю)	Явні та приховані (прогнозовані та непрогнозовані)
11	За ступенем імовірності	Реальні та маловірогідні

*Джерело: систематизовано та доповнено автором на основі [6, с. 25; 11, с. 124].

Потреба в нових працюючих класифікаціях загроз зацікавлює сучасних авторів, адже дає можливість структурувати емпіричний масив інформації і у такий спосіб визначити з певної точки зору місце будь-якого об'єкта в системі загроз економічній безпеці. Це призводить до створення низки авторських класифікацій загроз економічній безпеці підприємства, загальною основною рисою котрих є виділення нових ознак. Разом з цим спроби систематизувати ознаки загроз майже не здійснюються, що є недоречним у перспективі своєчасного виявлення, оцінювання та ліквідування джерел небезпеки [11, с. 122]. Так, М. В. Фоміна пропонує класифікацію за можливістю виявлення

[12, с. 43], а В. А. Гадишев та О. Г. Поскочинова [13] – за ступенем очевидності (п. 10 табл. 1).

Подібною є класифікація за ознакою передбачуваності. Існує класифікація загроз за природою виникнення (наприклад, техногенні загрози), за масштабами дії (не актуальна на рівні підприємства), за правомірністю (правомірні та неправомірні, відповідно), за ступенем небезпеки (прийнятні та неприйнятні) – така максимально розширена класифікація охоплює всі можливі елементи економічної безпеки, проте не дозволяє зосередити увагу на детальному практичному вивченні специфічних особливостей конкретного підприємства й формувати основу для управлінських рішень що стосуються економічної безпеки.

Хоча класифікація за джерелом походження є найбільш поширеною, не можна дати чітку оцінку певній загрозі з огляду на відношення її до внутрішніх чи зовнішніх чинників, і навіть з огляду на потенційну можливість її ліквідації чи нівелювання – адже така класифікація стосується тільки відношення до конкретного підприємства і не може бути основою для порівняння чи оцінки оскільки не має чітко визначеного чинника і стосується опосередковано тільки об'єкта загрози. В той же час конкретні чинники і фактори загроз розкривають функціональні класифікації, що мають більш практичний характер. Порівняння результатів таких класифікацій до сутності категорії економічної безпеки можна схематично зобразити у вигляді багаторівневої проекції 3 основних складових економічної безпеки – ефективності функціонування, стану підприємства як системи та потенційної стійкості у майбутньому (рис. 1).

Рис. 1. Співвідношення складових економічної безпеки підприємств та результатів класифікації загроз*

*Джерело: власна розробка.

Загрози потребують їх попередження чи подолання, і тому визначення їх складу має здійснюватись під час формування системи показників економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Опираючись на рис. 1., де загрози згідно окремих класифікаційних ознак згруповані відносно складових економічної безпеки, можемо припустити, що їх оцінку можна проводити як і

оцінку основних складових факторів – згідно ідентичних параметрів на основі вірогідності втілення і можливого економічного ефекту. Тобто показником оцінки впливу потенційної загрози повинна виступати величина втрат підприємства чи витрат на нейтралізацію і подолання наслідків.

Співвідношення та оцінка впливу негативних наслідків може відбуватись з врахуванням ймовірності настання таких наслідків чи можливості їх попередження, страхування та запобігання, проте повинна в кінцевому результаті зводитись до результату конкретного відносного показника діяльності підприємства, що буде відображати максимально можливий негативний вплив від потенційної загрози економічної безпеки. В залежності від співвідношення до поточних показників можна використати і їх подальшу класифікацію на несуттєві, істотні, значні та катастрофічні.

Неадекватне та невчасне реагування на зазначені загрози призводить до банкрутства, а джерелом виникнення загроз економічній безпеці підприємства є чинники, що здійснюють свій вплив на стан безпеки конкретного підприємства. Тому, керівництво підприємств повинно створювати системи спостереження за ними, обов'язково враховувати у своїй діяльності і намагатися запобігати їх наслідкам.

За дослідженнями Рябенка Г. М. [14, с. 359] співвідношення витрат, що були здійснені з метою попередження загрози чи негативної події та витрат, яких потребує ліквідація її результатів та наслідків, ресурсів чи майна оцінюють як 1/15.

Окремо варто розглянути більш масштабні загрози, які не можуть бути об'єктивно оцінені згідно поданої вище пропозиції. До них відносять загрози галузевого і національного рівня. Одним з таких прикладів є проблема охорони і підвищення родючості сільськогосподарських земель в Україні. При зростанні інтенсифікації виробництва стратегічно необхідним є комплексний та довгостроковий підхід до управління використанням земельних ресурсів в сільському господарстві. Невмілі і недалекоглядне використання землі є не меншою загрозою для землі ніж її «простій» та запущення, що також не є позитивним. Використання земельних ресурсів повинне бути планованим, стратегічно і тактично виваженим та ефективним. Саме земельні ресурси є основою сільськогосподарського виробництва і джерелом його розвитку та економічної безпеки.

Суттєвою загрозою і бар'єром для розвитку всього аграрного сектору в Україні є недостатня дієвість нормативно-правових актів щодо аграрної політики держави, зокрема. Для функціонування механізму стимулювання розвитку сільськогосподарського сектора в Україні є неповне фінансове забезпечення [15] і невиконання вже прийнятих законів та інших нормативно-правових актів.

Висновки і перспективи.

Реальний характер та можливість суттєвих негативних наслідків потенційних загроз економічній безпеці вимагають побудови чіткої і ефективної системи їх моніторингу, прогнозування та, в першу чергу, оцінки. Здійснення вказаних заходів потребує чіткої регламентації та класифікації загроз економічній безпеці в залежності від їх характеру та специфічних ознак.

Використання систематизованої класифікації та узгодження з уже визначеними складовими економічної безпеки підприємств має суттєві переваги за рахунок можливості об'єктивно і конкретно визначити вплив можливих негативних результатів загроз та у співвідношенні до показників діяльності підприємства дати їм чітку оцінку. Запропонований теоретичний підхід є перспективним для використання на практиці та внесення подальших вдосконалень з метою підвищення ефективності та об'єктивності функціонування системи економічної безпеки підприємств.

Список використаних джерел

1. Орлик О. В. Система загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*. 2014. Вип. 1. № 52. С. 250-257.
2. Гусев В. С., Кузин Б. И., Медников М. Д. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов. СПб.: Очарованный странник. 2001. 256 с.
3. Климах Н. И., Бляшук С. Г. Стан та особливості розвитку аграрного сектора економіки в сучасних умовах. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2014. Вип. 1. С. 71-79. Режим

доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vanp_2014_1_12.

4. Іванків О. Діагностика загроз економічної безпеці підприємства й напрями їх нівелювання в умовах євроінтеграційних процесів. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 1. С. 40-45.

5. Закон України «Про основи національної безпеки України». Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

6. Яремova М. І. Формування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Житомир, 2012. 198 с.

7. Мосійчук І. В. Особливості розвитку аграрного сектора економіки України в сучасних умовах. Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/24661/1/Тези_Мосійчук_КІБІТ_2016.PDF.

8. Мойсєєнко І. П. Механізми регулювання економічної безпеки підприємництва. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Економічні науки*. 2013. Вип. 8. С. 12-14. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnue_2013_8_4

9. Мельник О. О. Система загроз економічної безпеки підприємства. *Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ» : зб. наук. праць. – Темат. вип.: Технічний прогрес і ефективність виробництва*. Харків: НТУ «ХПІ», 2011. № 25. С. 97-103.

10. Гичева Н. Ю. Диагностика экономической безопасности как составляющая анти кризисного управления предприятием. *Коммунальное хозяйство городов: науч.-техн. сб.* 2009. № 89. С. 435-440.

11. Кузнецова І. О., Кюне О. О. Класифікація загроз економічній безпеці підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць*. 2015. Вип. 3. № 58. С. 120-128.

12. Фоміна М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика: монографія. Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. 140 с.

13. Гадышев В. А. Классификация угроз экономической безопасности предприятия. Режим доступу: <http://vestnik.igps.ru/wp-content/uploads/V32/6.pdf>.

14. Рябенко Г. М., Сарафін О. В. Загрози та шляхи зміцнення економічної безпеки аграрних підприємств в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. №13. С. 356-363. Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/72.pdf>.

15. Саблук П. Т., Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення). *Економіка АПК*. 2013. № 12. С. 3-13.

Статтю отримано: 03.11.2017 / Рецензування 06.12.2017 / Прийнято до друку: 17.12.2017

Myroslav Maksymiuk
Postgraduate Student
Department of Accounting and Auditing
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Ivano-Frankivsk, Ukraine
E-mail: miroslavmm@ukr.net

MECHANISM OF DISPLAY AND CLASSIFICATION OF THE THREATS TO ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES IN AGRICULTURE

Abstract

Introduction. Agriculture is the important constituent of national economy that strengthens attention to economic security of enterprises of industry. Enterprises of industry are an important consumer and partner for the row of other industries and basis of food safety of country except importance of industry as part of the real economy of country. Actuality and necessity of exposure, objective classification and further estimation of threats to economic security consist the article.

Methods. The economic factors of influence to economic safety of enterprise are analysed by means of abstract and logical method. The theoretical approaches are improved on the basis of comparative analysis and corresponding classification of threats to economic security is formulated. In the article offered using an analysis and synthesis mechanism of estimation of potential threats to economic security of enterprises.

Results. Existence and selection of category of economic security of enterprises predetermine the necessity of determination of threats to its as to the economic indicator. Their objective existence and necessity of estimation are facts,

that without regard to the confession, relative simplicity and system it is enough widely investigational, however differ and by the row of divergences in labours of different researchers. The use of such criteria of division of threats are widespread, as after the source of origin, after the stage of life cycle, after the term of display and sometimes actions, by the spheres of vital functions and management cycle, by possibility of insurance and by the degree of dirigibility, by possibility of exposure (forecast) and by the degree of probability, and others like that. Forming of results of such multilevel classification in the single system gives an opportunity of integral estimation of such threats and possibility of forming the only mechanism of their estimation.

Discussion. The mechanism of estimation and further adjusting of influence of threats is offered on the state of economic security of enterprises by functional approach that is perspective direction of further researches. Advantage of the offered methodology is possibility of its practical use and system of evaluation, that is base on the real data that quantitative expression and comparison.

Keywords: economic security, safety of enterprise, economic factors, threat, threat to economic security, agricultural enterprises, estimation of threats, complex estimation.

References

1. Gusev, V. S., Kuzin, B. Y., & Mednikov, M. D. (2001). *Ekonomika i organizatsiya bezopasnosti khozyaystvuyushchikh subektov* [Economic organization and security of business entities]. SPb, Russia: Charmed wanderer.
2. Klymash, N. I., & Bliashuk, S. H. (2014). Stan ta osoblyvosti rozvytku ahrranoho sektora ekonomiky v suchasnykh umovakh [Status and peculiarities of the agrarian sector development in modern conditions]. *Bulletin of the Agrarian Science of the Black Sea Region* 1, 71-79.
3. Oryk, O. V. (2014). Systema zahroz ekonomichnoi bezpetsi subiektiv hospodariuvannia [The system of security threats to economic entities]. *Socio-economic research bulletin*, 1, 52, 250-257.
4. Ivankiv, O. Y. (2016). Diahnostyka zahroz ekonomichny bezpetsi pidpryyemstva y napryamy yikh nivelyuvannya v umovakh yevrointehratsiynykh protsesiv [Diagnostics of threats to economic safety of the enterprise and directions of their leveling in the conditions of European integration processes]. *Economic Journal of the East-European National University named after Lesia Ukrainka*, 1, 40-45.
5. Law of Ukraine «On the Fundamentals of National Security of Ukraine» [Pro osnovy natsionalnoyi bezpeky Ukrainy]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
6. Yareмова, M. I. (2012). Formuvannya ekonomichnoyi bezpeky sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv [Formation of economic security of agricultural enterprises]. Zhytomyr, 198.
7. Mosiychuk, I. V. (2016). Osoblyvosti rozvytku ahrranoho sektora ekonomiky Ukrainy v suchasnykh umovakh [Features of the development of the agrarian sector of Ukraine's economy in modern conditions]. Retrieved from http://eprints.zu.edu.ua/24661/1/Tezzi_Mosichiuk_KIBIT_2016.PDF.
8. Moyseenko, I. P. (2013). Mekhanizmy rehulyuvannya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemnytstva [Mechanisms of regulation of economic security of entrepreneurship]. *Bulletin of the Kamyanets-Podilsky National University*, 8, 12-14.
9. Melnyk, O. O. (2011). Systema zahroz ekonomichnoi bezpeky pidpryyemstva [The system of threats of economic security of the enterprise]. *Herald of the National Technical University "KhPI": a collection of sciences. works. – Thematic issue: Technical progress and production efficiency*, 25, 97-103.
10. Gicheva, N. Yu. (2009). Diagnostika ekonomicheskoy bezopasnosti kak sostavlyayushchaya antikrizisnogo upravleniya predpriyatiem [Diagnosis of economic security as a component of crisis management]. *Tech-science digest «Communal services of cities»*, 89, 435-440.
11. Kuznetsova, I. O., & Kiune, O. O. (2015). Klasyfikatsiya zahroz ekonomichny bezpetsi pidpryyemstva [Classification of Threats to the Economic Security of the Enterprise]. *Bulletin of Social and Economic Research: sciences works*, 3, 58, 120-128.
12. Fomina, M. V. (2005). *Problemy ekonomichno bezpechnoho rozvytku pidpryyemstv: teoriia i praktyka: monohrafiia* [Problems of Economically Safe Development of Enterprises: Theory and Practice: Monograph]. Donetsk, Ukraine: DonDUET.
13. Gadyshchev, V. A. (2016). *Klasyfikatsiya uhroz ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya* [Classification of threats to enterprise economic security]. Retrieved from <http://vestnik.igps.ru/wp-content/uploads/V32/6.pdf>.
14. Ryabenko, G. M., & Sarafin, O. V. (2016). Zahrozy ta shlyakhy zmitsnennya ekonomichnoyi bezpeky ahrranykh pidpryyemstv v Ukraini [Threats and ways to strengthen the economic security of agrarian enterprises in Ukraine]. *Global and national problems of the economy*, 13, 356-363. Retrieved from [{ 97 }](http://global-</div><div data-bbox=)

national.in.ua/archive/13-2016/72.pdf.

15. Sabluk, P. T. Mesel-Veseliak, V.Ya., & Fedorov, M.M. (2013). Ahrama reforma v Ukrayini (zdobutky, problemy i shlyakhy yikh vyrishennya) [Agrarian reform in Ukraine (achievements, problems and ways of their solution)]. *Economy of the agroindustrial complex*, 12, 3-13.

Received: 11.03.2017 / Review 12.06.2017 / Accepted 12.17.2017

УДК 658.114
JEL Classification Q1

Шеленко Діана

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”
м. Івано-Франківськ, Україна
E-mail: diantsya@ukr.net

Сас Людмила

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”
м. Івано-Франківськ, Україна
E-mail: sas_lyudmyla@ukr.net

Матковський Петро

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”
м. Івано-Франківськ, Україна
E-mail: vasylykmm@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ОНОВЛЕННЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ РІЗНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ В УМОВАХ РІЗНОУКЛАДНОСТІ ВИРОБНИЦТВА НА СЕЛІ

Анотація

Вступ. У новостворених аграрних підприємствах виникають труднощі з адаптацією до ринкових вимог. Тому важливого значення набувають дослідження особливостей технології оновлення та модернізації підприємств різних організаційно-правових форм в умовах різноукладності виробництва на селі.

Методи. Дослідження проводилось на основі принципів системного підходу, згідно яких розглядалися особливості організаційно-правових форм господарювання в умовах різноукладності виробництва на селі. В статті використовувалися такі методи дослідження, як: історико-логічний та системно-структурний підходи, діалектичний метод наукового пізнання, порівняльний та структурно-функціональний методи.

Результати. Досліджуючи умови різноукладності виробництва на селі, у роботі виділено їх найважливіші особливості. Доведено доцільність здійснення класифікації напрямків державної підтримки у відповідності з вимогами СОТ. Визначено, що ефективний рівень господарювання можна буде досягти тоді, коли буде проводитись прогнозування і планування інноваційної діяльності на різних рівнях управління. Розкрито сутнісний зміст поняття “інституція”. Виокремлено, організаційні принципи системності по яких повинні діяти організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств.

Обґрунтовано, що планування рівня господарювання на основі інноваційної діяльності має носити системний та безперервний характер, направлений на досягнення визначеної стратегії кожного з укладів.

У статті відображено, що на сільській території для сприяння соціальному відродженню села та вирішення соціальних проблем селян, потрібно підвищувати роль розвитку різноукладності, забезпечувати оновлення технологій та модернізувати підприємства різних організаційно-правових форм.

Перспективи. Сприяння соціальному розвитку села в перспективі повинно полягати в тому, щоб організаційно-правові форми впливали на розвиток села, а не тільки працювали на самозбагачення.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, різноукладність виробництва, технології оновлення, модернізація, системний підхід, інституція, організаційно-правові форми.

Вступ.

Масштабні перетворення, які відбулися в Україні стосовно реформування земельних та майнових відносин в аграрному секторі, забезпечили реорганізацію колективних сільськогосподарських підприємств в різні організаційно-правові структури. Такі зміни мали започаткувати сприятливі умови для ефективного розвитку новостворених підприємств. Однак

конкурентне середовище, у яких функціонують ці підприємства, відсутність належного досвіду роботи управлінського персоналу в таких умовах, не забезпечило прискореного розвитку новостворених сільськогосподарських підприємств, низькою залишається їх платоспроможність. Виникає необхідність технологічного оновлення підприємств їх структуризації та модернізації, а також впровадження нових інноваційних методів управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Актуальність назрілих проблем технології оновлення, різноукладності та модернізації організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств підкреслювали у своїх працях П. С. Березівський, В. Х. Брус, О. М. Ємельянов, М. Й. Малік, Л. А. Панкратова, А. В. Петриков, В. М. Скупий, О. Ф. Стасів, Л. М. Шевченко, В. В. Юрчишин та ін. Враховуючи та критично оцінюючи різні думки вчених, вважаємо, що технологічне оновлення та модернізація організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств в умовах різноукладності потребує більш детального дослідження.

Мета.

Дослідження має на меті визначення особливостей технології оновлення сільськогосподарських підприємств і модернізації в умовах різноукладності та обґрунтування завдань щодо забезпечення їх ефективної діяльності.

Методологія дослідження.

Методологічною основою дослідження виступають, насамперед, принципи системного підходу, на основі яких розглядалися особливості організаційно-правових форм господарювання в умовах різноукладності виробництва на селі.

Методологічну основу дослідження становлять історико-логічний та системно-структурний підходи до аналізу економічних явищ та процесів. Для вирішення поставлених у роботі завдань застосовано: діалектичний метод наукового пізнання (при обґрунтуванні сутності інституційної системи та у визначенні концептуальних підходів до формування особливостей сільськогосподарських підприємств в умовах різноукладності виробництва на селі; порівняльний, структурно-функціональний, метод порівняння (при зіставленні показників частки експорту первинної продукції у структурі вирощеної між Україною та США).

Результати.

Одним з факторів, що впливають на результативність сільськогосподарського виробництва на думку В. Х. Бруса є розвиток різноукладності на селі. Ним пропонується розглядати виробничий сільськогосподарський уклад як складну, багатоаспектну соціально-економічну категорію, яка уособлює пріоритети, інтереси і відповідні їм типи поведінки селян, що реалізуються через конкретні виробничі відносини і форми господарювання. Новим у становленні різноукладності є розвиток процесів диверсифікації аграрного виробництва, що проявляється у збільшенні в селах чисельності підприємців без статусу юридичної особи, які зареєстровані у податкових службах і надають різноманітні послуги іншим сільським жителям, здійснюють вирощування на присадибних ділянках сільськогосподарської продукції, розвивають зелений туризм тощо. Як вважається, прискоренню та підвищенню результативності розвитку різноукладності сприятиме її цілеспрямоване регулювання на державному, регіональному і місцевому рівнях [1, с. 30].

Виходячи з цього, досліджуючи умови різноукладності виробництва на селі, доцільно розглянути такі їх особливості:

- забезпечення ефективного рівня господарювання;
- дотримання принципів системного підходу в організаційній побудові сільськогосподарських підприємств;

- інституційні особливості, які включають формування нормативно-правової бази, розвиток діяльності сільськогосподарських формувань в умовах різноукладності;
- сприяння соціальному відродженню села, підвищення ролі укладів у розвитку сільських територій та у вирішенні соціальних проблем селян;
- вплив природно-кліматичних умов, що певною мірою визначає рівень і характер розвитку організаційно-правових форм підприємницької діяльності;
- дослідження механізму впливу розвитку галузей на сталість економічного розвитку сільськогосподарського виробництва;
- кредитне забезпечення укладів;
- удосконалення орендних відносин;
- необхідність технологічного оновлення підприємств;
- інноваційний напрям функціонування сільськогосподарських підприємств;
- матеріально-технічна база.

Забезпечення ефективного рівня господарювання. Створені та діючі уклади з теоретичної і практичної точки зору є ефективними. Їх потрібно удосконалювати в напрямку поєднання інтересів власника та господаря землі, за яких мають бути створені однакові умови реалізації виробленої продукції або надання послуг з врахуванням науково-обґрунтованих цін.

Сталість економічного зростання в різних організаційно-правових формах сільськогосподарських підприємств обумовлена їх меншою залежністю від кон'юнктури ринку й орієнтованістю на задоволення внутрішніх потреб, яка залежить також від обсягу державної підтримки аграрного сектора, адже сільське господарство має сезонний характер виробництва. Держава не повинна відмежовуватись від формування цінової політики, а має задекларувати формулу ціни на продукцію, роботи і послуги. Доцільно здійснити класифікацію напрямків державної підтримки у відповідності з вимогами СОТ наступним чином: розподіл бюджетного фінансування соціальної сфери села і виробничої діяльності підприємницьких структур на селі з наданням пріоритетів підтримці соціального спрямування, оптимізації кількості бюджетних програм з одночасним покращенням рівня їх економічного обґрунтування.

Різним підприємницьким структурам доцільно вживати заходи щодо підвищення ефективності виробництва на основі раціональної концентрації, спеціалізації і диверсифікації виробництва, впровадження альтернативних видів енергії та прогресивних форм організації виробництва. Новітні технології, які запроваджені вже в багатьох країнах світу, дозволяють виробляти біоенергію не тільки з відходів виробництва, а з будь-яких рослин і деревини, це дозволить впливати на збереження родючості земель. Цим і буде забезпечений успішний результат господарювання.

Ефективний рівень господарювання можна також досягти тоді, коли буде проводитись прогнозування і планування інноваційної діяльності на різних рівнях управління в державі.

Процес планування в підприємницьких структурах на даний час знаходиться в незадовільному стані. Існують підприємства, де взагалі не проводиться планування показників виробничої та фінансової діяльності.

Планування рівня господарювання на основі інноваційної діяльності має носити системний та безперервний характер, що дозволить визначити його не як одноразову дію, а, як серію безперервних дій, направлених на досягнення визначеної стратегії кожного з укладів. Цьому сприятиме:

- процес реактивного та інтерактивного планування, яке повинно проводитись у різних формах цілеспрямовано та активно;
- орієнтація на інактивне планування тобто на поточний стан підприємства і намагання зберегти існуючі традиції та підходи, тенденції розвитку укладів, яке досі не стало предметом постійного, безперервного вивчення, внаслідок чого повільно втілюються у практику його здобутки і долаються допущені помилки і втрати;

– застосування реактивного планування, тобто орієнтації на майбутні події та на різноманітні зміни у всіх напрямках діяльності на інноваційній основі;

– отримані раніше здобутки мають не перекреслюватись, а вдосконалюватись в контексті нових подій за рахунок встановлення певних способів господарювання, традицій.

Подібні стадії планування можуть бути здійснені лише з використанням найновіших методичних підходів, у тому числі досягнень математики та економіки. З огляду на вищезгадані обставини, в даному дослідженні доцільніше зосередитись на пошуку методики визначення найближчих і середньострокових етапів планування ефективного рівня господарювання укладів.

Дотримання принципів системного підходу в організаційній побудові сільськогосподарських підприємств. Як показує досвід, для того, щоб будь-яка системність, у тому числі така, що стосується розвитку підприємницьких структур, виправдала своє цільове призначення, вона повинна діяти на наступних організаційних принципах:

– дія всіх складових системи повинна проявлятися у визначеному напрямку і забезпечувати на цій основі формування єдиного, злагодженого механізму функціонування системи та її підсистем;

– виконання кожним із цих елементів певної цільової функції: ступінь їх єдності і обґрунтованої співвідносності визначає характер, повноту і глибину науково-методологічного забезпечення розвитку АПК [2, с. 272].

Система проявлятиме чутливість до зовнішніх та внутрішніх впливів тому необхідно досліджувати їх вплив на структуризацію сільського господарства. Нерівновага або невідповідність заданим параметрам може призвести до несподіваних змін як до негативних, так і до позитивних.

Найважливішим напрямом в процесі досягнення цієї мети повинно стати системне проведення організаційних, соціальних та інших заходів, покликаних забезпечити ефективне функціонування всіх господарюючих суб'єктів і створення реальних передумов відродження села і поліпшення умов життя у ньому.

Інституційні особливості які включають формування нормативно-правової бази, розвиток діяльності сільськогосподарських в умовах різноукладності. На думку Ю. Є. Губені, інституції – це сукупність діючих правових норм, звичаїв, традицій, стійких уявлень і оформлених або неформалізованих організаційних утворень та механізмів їх функціонування, співпраці та взаємовідносин [3, с. 129].

За твердженням Дж. Команса інституція – це “колективна дія з контролю, лібералізації і розширення індивідуальної дії”, а головне місце в інституційному середовищі посідають правові норми [4, с. 650].

Нобелівський лауреат Д. Норт, вивчаючи процеси формування та змін інституційної системи, приходять до висновку, що критерієм суспільної необхідності конкретних інститутів є їхня роль у зменшенні трансакційних витрат. Поняття “трансакційних витрат” він розглядав як ціну, яку економічна система сплачує за недосконалість своїх ринків. Вони пов'язані з пошуком інформації, веденням переговорів, вимірюванням, специфікацією та захистом прав власності, опортуністичною поведінкою. Відображення вагомості та важливості трансакційних витрат в економіці зумовлене зростанням в розвинених економіках обсягу сектору, що надає ділове обслуговування [5, с. 12]. Інституційні фактори мають бути спрямовані на те, щоб підприємницькі структури відчували себе потрібними державі. Саме через недосконалість інституцій досліджувані структури втрачають інвестиційну складову їх розвитку.

Особливістю сучасного інституціонального складу сільського господарства є ринкова самоорганізація суб'єктів аграрних відносин, яка ефективно функціонує за умови конкретного доповнення її дії механізмом державного регулювання та поширюється на всі аграрні підприємства різних форм власності [6, с. 172].

Альтернативною моделлю для вдосконалення інституційних умов функціонування відтворювальної системи агробізнесу є робота інтегральних об'єднань поєднана з суб'єктами

господарювання трансакційного сектору [7, с. 191].

Згідно інституційного аспекту уклад можна трактувати як тип взаємовідносин та поведінку людей, в рамках якої співпрацюють різні підприємства. Дана співпраця може проявлятися в організації виробничого процесу, виконанні управлінських функцій та впровадженні нових видів діяльності.

Сприяння соціальному відродженню села, підвищення ролі укладів у розвитку сільських територій та у вирішенні соціальних проблем селян. Сприяння соціальному розвитку села повинно полягати в тому, щоб уклади працювали на розвиток села, а не тільки на самозбагачення.

На сільській території для сприяння соціальному відродженню села, та вирішення соціальних проблем селян потрібно: створити таку інфраструктуру села яка б забезпечувала створення нових робочих місць; облаштувати благоустрій сільської території; забезпечити якісною медициною і освітою жителів даної території; модернізувати транспортні і комунікативні мережі; поліпшити побутове обслуговування жителів; пошук ініціативних організаторів, які б хотіли мали можливість розвивати уклади на даних сільських територіях; запозичення знання та досвіду зарубіжних країн в т.ч. участі в міжнародних проектах.

Перспектива буде проглядатися тоді, коли будуть задіяні в розвитку села і всі уклади, які функціонують на даній сільській території, і сільські органи влади, і самі селяни. Поєднання цих факторів сприятиме створенню робочих місць на сільській території.

Вирішення проблеми збереження сільських населених пунктів і трудових ресурсів у них потрібно здійснювати шляхом створення соціальної та виробничої інфраструктури з використанням соціально-економічних факторів та їх діалектичного поєднання і взаємозв'язку з врахуванням системного підходу.

Важливий вплив на соціальний розвиток має мотивація, яка може змінюватись з покоління в покоління, задовольняти потреби населення і повинна бути направлена на отримання достойної плати за працю. Кожен уклад повинен враховувати реакцію оточуючих, норми поведінки та відповідні кадрові забезпечення персоналу. Завдяки вдало підбраному кадровому потенціалу буде змога забезпечити інноваційну активність для економіки, в основу якої повинні бути покладені знання. Цьому сприятиме: модернізація освіти з урахуванням потреб сучасної ринкової та інноваційної економіки; стимулювання розвитку районних центрів зайнятості в напрямку професійного навчання безробітних, які проживають у сільській місцевості; модернізація кадрової політики шляхом створення механізму залучення молодих спеціалістів.

Павлюк А. П. вказує на важливість наявності висококваліфікованих трудових ресурсів, які можуть створювати інновації та їх розповсюджувати для подальшої активації інноваційних процесів [8, с. 94].

Незадовільний матеріальний стан жителів області Карпатського регіону та їх соціальна незахищеність створюють проблеми для відтворення сільського населення, яке є запорукою ефективного формування людського капіталу в умовах різноукладної економіки.

Прискорення соціально-економічних перетворень, необхідність посилення позитивних тенденцій розвитку різноукладності обумовлюють потребу по-новому осмислити роль і місце кожного укладу у формуванні бази стійкого і довготривалого зростання економіки держави.

Вплив природно-кліматичних умов, що певною мірою визначає рівень і характер різноукладності. Карпатський регіон знаходиться в досить вигідному географічному положенні і його площа складає 56,6 тис км² або 9,4 % території України. Структура господарства регіону – індустріально-аграрна, а основою господарського комплексу є промисловість, сільське господарство, транспорт та будівництво.

Земельний фонд має невеликий природно-ресурсний потенціал, горбистий і хвилястий передгірський рельєф місцевості призводить до підтоплення сільськогосподарських посівів та селевих явищ. Велика частина ріллі характеризується природно та антропогенно погіршеними різновидами ґрунтів, значні території зайняті під гірничими валами [9].

Умови зони сприяють вирощуванню пшениці, кукурудзи, цукрових буряків, льону, картоплі та овочів. Із тваринницьких галузей розвинуто скотарство, а в гірських районах є умови для розвитку вівчарства. Підвищення родючості гумусу, збільшення виробництва сільськогосподарської продукції має слугувати перетворенню традиційних галузей аграрного виробництва в передові еколого-економічні системи.

Характерною рисою Карпатського регіону є вертикальна поясисть обумовлена зміною температур залежно від розміщення місцевості над рівнем моря.

Вплив природно-кліматичних умов, доцільно розглядати системно як в національних, так і в інтересах окремої території. Зокрема, уклади повинні дбати про раціональне використання природних ресурсів на конкретній території, де вони розміщені як складові цілісної системи, а також повинні орієнтуватися на виробництво натуральної екологічно чистої органічної продукції рослинництва і тваринництва на приватній основі господарювання. Доцільним також буде приділити більшу увагу поліпшенню культури землеробства, зокрема раціональному застосуванню мінеральних та органічних добрив, застосуванню засобів захисту рослин, якісному обробітку ґрунту та дотриманню сівозмін.

Отже, природно-кліматичні умови справляють вагомий вплив на розвиток укладів.

Дослідження механізму впливу розвитку галузей на сталість економічного розвитку сільськогосподарського виробництва. Важливою проблемою укладів у цілому є нинішня однобічна спеціалізація. Так, частка виробництва продукції рослинництва у січні–жовтні 2017 р. склала 56,4 %, її вироблено на 8,1 % більше, ніж у відповідному періоді попереднього року. Більше у 1,5 раза, ніж на початок листопада 2016 р., зібрано соняшнику (у початково оприбуткованій вазі), ріпаку озимого та кользи – у 1,8 раза, сої – у 2 рази, картоплі – на 2,6 %, культур овочевих – на 1,7 %, культур плодових та ягідних – на 6,9 %. Вищою, ніж у попередньому році, є урожайність більшості сільськогосподарських культур [10].

Оптимізація галузевої структури укладів повинна бути спрямована на розвиток тваринництва за рахунок розширення виробництва, зменшення імпорту даного виду продукції, регулювання цін, формування цільових субсидій та субвенцій, пільгового кредитування. Низька рентабельність продукції тваринництва, а також відсутність коштів для інвестицій у побудову сучасних виробничих приміщень та на придбання племінних тварин справляють вплив на зниження виробництва продукції тваринництва і ріст виробництва продукції рослинництва. Спостерігається відсутність власних фінансових ресурсів в різних укладах, а також недостатня підтримка державою розвитку галузей тваринництва.

У загальних обсягах продукції сільського господарства у січні–жовтні 2017 р. на продукцію тваринництва припадало 43,6 %. Виробництво м'яса (реалізація на забій худоби та птиці в живій масі) у січні–жовтні поточного року становило 91,1 тис. т або 97,9 % до рівня відповідного періоду 2016 р., молока – 394,2 тис. т (99,2 %), яєць – 314,2 млн. шт (84 %) [10].

Для розвитку галузі тваринництва в Карпатському регіоні присутні всі сприятливі природно-кліматичні умови, а також наявні природні кормові угіддя – сіножаті та пасовища. Не менш позитивний вплив справляє і ріст ціни на продукцію тваринництва, що дозволить забезпечити рентабельне її виробництво.

Щодо механізму державного регулювання, він на сьогодні в основному спрямований на підтримання життєдіяльності галузі, а не на її розвиток. Все це призвело до послаблення уваги до цієї галузі і тваринництвом стало не вигідно займатись.

В рослинництві доцільно оптимізувати структуру посівних площ з впровадженням сівозмін, посилення ролі держави на ринку сільськогосподарської продукції, формування належної інфраструктури планування виробництва основних видів даної продукції та забезпечення ринку її збуту.

Карпатський регіон має значний потенціал щодо нарощення виробництва аграрної продукції. Це, в свою чергу, залежить від площі, відведеної для вирощування сільськогосподарських

культур, технічної оснащеності галузі, кваліфікації працівників та ступеня вирішення соціально-економічних проблем села.

Забезпечення сталого розвитку галузі за умови конкуренції можливе за рахунок:

- налагодження прозорого аграрного ринку;
- створення умов для фінансової незалежності укладів;
- державної підтримки сільського господарства;
- забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції високої якості (або надання послуг) відповідно до вимог міжнародних стандартів;
- створення довготермінового фінансового плану підтримки укладів;
- забезпечення фінансових потреб укладів;
- запровадження інноваційної моделі розвитку укладів;
- перебудови соціальної сфери за умови активного стимулювання та забезпечення соціального захисту населення;
- макроекономічної стабілізації та економічного зростання.

Кредитне забезпечення укладів. Стабільне економічне зростання виступає найважливішим стимулюючим фактором для успішної діяльності різних організаційно-правових форм господарювання в умовах різноукладності в регіоні. На сьогодні кредитний формат підтримки укладів потребує прогнозованих підходів:

- залучення коштів інвесторів сприятиме ефективному здійсненню відтворювального процесу;
- вкладення інвестиційних коштів в аграрну сферу можна і потрібно збільшувати;
- реструктуризація кредиторської заборгованості;
- реформування системи кредитного забезпечення сільськогосподарського виробництва;
- забезпечення низьких темпів інфляції та зменшення реальної банківської ставки до рівня, який стимулює масові інвестиції в економіку укладів.

Власники укладів повинні добре навчитись аналізувати причини невдач та прорахунків, приймати конкретні заходи щодо їх подолання, впроваджувати новітні технології, переймати зарубіжний досвід і, головне, мати план на перспективу.

Незважаючи на наявність певних позитивних зрушень в напрямку здійснення фінансової підтримки укладів, є також і внутрішні обставини, які стримують ефективність даного фінансового механізму, а саме недостатнє правове регулювання.

Удосконалення орендних відносин. На думку академіка М. Я. Дем'янка орендні відносини виявились недосконалими – як за організаційною, так і за економічною суттю. За організаційною – власник має “моральну” відповідальність та його економічні інтереси не співпадають з інтересами орендодавців. За економічною суттю – не врегульована орендна плата не задовольняє власників землі і за питомою вагою у структурі собівартості наближається до заробітної плати працівників аграрного сектору [11, с. 135].

Застосовуючи інноваційні технології, орендарі займаються вирощуванням прибуткових сільськогосподарських культур із застосуванням мінеральних добрив, що призводить до зниження родючості ґрунтів. Маючи у своєму розпорядженні високопродуктивні машини, орендарі менше використовують працю робітників, провокуючи тим самим безробіття на селі.

Для удосконалення орендних відносин доцільно забезпечити і науково-правовий супровід при укладанні договорів оренди, а також активізувати роль і значення в даному процесі сільських рад, які також можуть надавати різних видів допомогу.

Необхідність технологічного оновлення підприємств. Функціонування аграрних підприємств у конкурентному середовищі, змушує їх шукати нові, вдосконалені шляхи і способи досягнення конкурентних переваг. А це, у свою чергу, вимагає технологічного оновлення їх діяльності щодо організації управління, виробництва продукції та її реалізації. Налагодження зазначених процесів зумовить наявність у підприємств конкурентних переваг вищого порядку, і, як

наслідок, більшу ймовірність отримання ними прибутку. Крім цього, ефективне господарювання сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах вимагає раціонального планування, залучення й використання виробничих ресурсів з урахуванням новітніх технологій.

Наявність на ринку великої кількості підприємств, зумовлює і посилює конкурентну боротьбу між ними. Таким чином, на сучасному етапі проблема технологічного оновлення підприємств актуальна і потребує наукового підходу при розробці рекомендацій щодо її вирішення, адже забезпечення необхідності технологічного оновлення відповідно до вимог часу та ринкових умов господарювання є запорукою ефективної діяльності підприємств.

Інноваційний напрям функціонування сільськогосподарських підприємств. В часи постреволюційних трансформацій економіка знаходиться під впливом низки чинників. Їх ослаблені взаємозв'язки нездатні приносити бажаного синергетичного ефекту, який би повністю задовольняв потреби населення. Не винятком в даному випадку є і Україна. З однієї сторони частка аграрного сектору економіки у валовому внутрішньому продукті за 2016 р. перевищила позначку 10 % і становила 10,43 %, що робить аграрний сектор ключовою статтею наповнення бюджету держави [12]. З іншого – у нашій країні занепадають науково-технологічні галузі. Як повідомляв УНІАН, за даними Мінагропроду, експорт української аграрної продукції за підсумками 2016 року зріс на 4,5% порівняно з 2015 роком і склав 15,5 млрд дол. (42,5% всього експорту України) [13]. Все більше культур експортується, а не переробляється в Україні. Як підтвердження, у 2016 р. третину вирощеної сільськогосподарської продукції експортовано у вигляді сировини, а не готової продукції, чи хоча б напівфабрикатів [14].

Для порівняння: у США, які теж є крупним експортером аграрної продукції, частка експорту первинної продукції становить близько 5% від вирощеної.

Ми декларуємо інтеграцію в Європейський союз, хоча де-факто стали для них сировинним придатком. Тому, слід розвивати науковисті галузі, в тому числі, модернізувати сільськогосподарські підприємства, здійснювати глибинну переробку аграрної продукції, використовувати інноваційний потенціал агроформувань у різних проявах.

Матеріально-технічна база. Незадовільний стан матеріально-технічної бази негативно позначився на розвитку укладів, де техніко-технологічна оснащеність сільського господарства не відповідає сучасним світовим стандартам. Значна частина техніки в укладах не використовується через зношеність та відсутність запасних частин, а решта фізично зносилась за рахунок збільшення терміну експлуатації сільськогосподарських машин, які використовуються у виробництві.

Вирішення даної проблеми можливо за рахунок впливання інвестицій, пільгового кредитування на купівлю сільськогосподарської техніки, безвідсоткового державного кредитування, впровадження інноваційних технологій, податкового стимулювання, лізингу та відтворення основних засобів через амортизаційну політику.

Підтримка інноваційної стратегії та втілення трансформацій відкриватимуть перспективу укладам в забезпеченні їх стійкості до кризових явищ. Покращенню ефективності трансформацій в укладах покликані сприяти використання біоустановок, експлуатація вітряків та водних млинів.

За розрахунками вчених ННЦ "Інститут аграрної економіки" для оновлення МШП на рівні технологічної потреби, необхідно аграрним підприємствам щорічно купувати машини і обладнання на суму понад 15 млрд. грн. [15, с. 157].

Застосування більш продуктивних матеріальних ресурсів забезпечить зниження їх затрат у вартісному виразі та виконання робіт у зазначені терміни і якісно. Технічна оснащеність сільськогосподарського виробництва забезпечить виконання техніко-технологічних операцій в оптимальні строки та скоротить втрати врожаю, а також дозволить модернізувати машини та обладнання як це є в зарубіжній практиці.

Зазначені особливості різноукладності виробництва впливають на ефективність функціонування різних сільськогосподарських підприємств у конкурентному середовищі.

Висновки і перспективи.

Особливості різноукладності впливають на розвиток організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. Врахування цих особливостей дозволить підприємствам в умовах конкурентного середовища підвищити результативність фінансово-господарської діяльності.

Умови різноукладності виробництва характеризуються трьома групами особливостей. Перша група характеризує розвиток сільськогосподарських підприємств. Друга – сприяє розвитку сільських територій та вирішенню соціальних проблем села. Третя група – визначає складові різноукладності: кредитне забезпечення, вдосконалення орендних відносин, матеріально-технічна база суб'єктів господарювання.

У цих умовах повинні бути задіяні і співпрацювати різні органи державної влади, наукові установи, регіональні управління агропромислового розвитку, а також самі суб'єкти укладів.

Список використаних джерел

1. Брус В. Х. Про науково-методологічні та організаційні аспекти розвитку різноукладності на селі. *Економіка АПК*. 2002. № 8. С. 29-34.
2. Шеленко Д. І. Деякі аспекти науково-методологічного забезпечення пореформеного розвитку сільського господарства. *Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць*. Вип. 197: У 5 т. Т. II. 2004. С. 269 – 273.
3. Губені Ю. Є. Інституціональне середовище трансформаційних процесів у сільському господарстві. Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві: Збірник матеріалів Дванадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. Економістів-аграрників, Київ, 25-26 лют. 2010. редкол. П. Т. Саблук та ін. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2010. С. 128-135.
4. Commons J. Institutional Economics. *American Economic Review*. 1931. Vol. 21. P. 648-657. Режим доступу: <http://www.efm.bris.ac.uk/het/commons/institutional.txt>.
5. Институциональные проблемы эффективного государства. под ред. В. В. Дементьева, Р. М. Нуреева. Донецк: ДонНТУ, 2011. 372 с.
6. Могильний О. М. Інституційна трансформація суб'єктності аграрних відносин. Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві: Зб. мат. Дванадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вч. економістів-аграрників, Київ, 25-26 лют. редкол. : П. Т. Саблук та ін. ННЦ "ІАЕ", 2010. С. 167-173.
7. Корецький М. Х. Інституційно-правові основи взаємопов'язувального розвитку галузей сільського господарства. Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві: Зб. мат. Дванадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вч. економістів-аграрників, Київ, 25-26 лют. редкол. : П. Т. Саблук та ін. ННЦ "ІАЕ", 2010. С. 189-192.
8. Павлюк А. П. Передумови та перспективи інноваційного розвитку українських регіонів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 5. С. 93-97.
9. Регіональна економіка. навчальний посіб. Режим доступу: http://pidruchniki.com/1545041938847/rps/ekonomika_karpatskogo_regionu.
10. Прес-випуск "До Дня працівників сільського господарства" 16.11.2017 р. № 10.1/10–382-428. Режим доступу: <http://tumascka-gromada.gov.ua/news/15-49-43-03-11-2017>.
11. Дем'янко М. Я. Фінансова криза та її наслідки для аграрної економіки. Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві: Зб. мат. Дванадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вч. економістів-аграрників, Київ, 25-26 лют. редкол. : П. Т. Саблук та ін. ННЦ "ІАЕ", 2010. С. 131-135.
12. Україна на 8 місці у рейтингу найрозвинутіших аграрних країн. Режим доступу: <https://agropolit.com/news/172-ukrayina-na-8-misti-u-reytingu-nayrozvinutishih-agrarnih-krayin>.
13. Частка аграрної продукції в українському експорті становила 43% - Мінагропрод. Режим доступу: <https://economics.unian.ua/agro/2050146-chastka-agrarnoji-produktsiji-v-ukrajinskomu-eksporti-stanovila-43-minagroprod.html>.
14. Аграрна супер-країна чи ілюзія зростання. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/07/31/627430>.
15. Макаренко П. М. Розвиток українського фермерства в трансформаційній економіці. Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві: Зб. мат. Дванадцятих річних зборів Всеукраїнського конгр. вч. економістів-аграрників, Київ, 25-26 лют. редкол. : П. Т. Саблук та ін. ННЦ "ІАЕ", 2010. С. 155-160.

Статтю отримано: 21.10.2017 / Рецензування 26.11.2017 / Прийнято до друку: 07.12.2017

Diana Shelenko

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Accounting and Auditing
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Ivano-Frankovsk, Ukraine
E-mail: diantsya@ukr.net

Liudmyla Sas

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Accounting and Auditing
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Ivano-Frankovsk, Ukraine
E-mail: sas_lyudmyla@ukr.net

Petro Matkovskyi

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Accounting and Auditing
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Ivano-Frankovsk, Ukraine
E-mail: vasylykmm@gmail.com

THE PECULIARITIES OF UPDATING TECHNOLOGY AND MODERNIZING ENTERPRISES OF VARIOUS ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS IN THE CONDITIONS OF HETEROGENEITY OF PRODUCTION IN THE COUNTRYSIDE

Abstract

Introduction. Newly created agrarian enterprises are having difficulty adapting to market requirements. Issues of studying the peculiarities of the technology of updating and modernizing enterprises of various organizational and legal forms in the conditions of heterogeneity of production in the countryside are of great importance.

Methods. The research was carried out on the basis of the principles of a systematic approach on the basis of which the features of organizational and legal forms were considered in conditions of heterogeneity of production in the countryside. The following research methods are used in the article: historical and logical, system and structural approaches, dialectical method of scientific knowledge, comparative, structural and functional methods.

Results. Investigating the conditions of heterogeneity production in the village its most important features have been highlighted in the work. The expediency of carrying out the classification of the directions of state support in accordance with the requirements of the WTO has been proved. It has been determined that an effective level of management can be achieved when forecasting and planning of innovation activity at different levels of management will be carried out. The essence of the concept of "institution" has been revealed. It is emphasized that the organizational principles of systematic functioning of the organizational and legal forms of agricultural enterprises should be implemented.

It has been substantiated that planning of the economies level on the basis of innovation activity should be systematic and continuous in character which is aimed at the achieving a definite strategy of each of the orders.

The article shows that, it is necessary to increase the role of development of heterogeneity in rural areas to promote the social rebirth of the village, and solving the social problems of the peasants, provide technology upgrades and modernize enterprises of various organizational and legal forms.

Discussion. Promoting the social development of the village in the future should be that organizational and legal forms have an impact on the development of the village, and not only worked on self-enrichment.

Keywords: agricultural enterprises, heterogeneity of production, updating, technology, modernization, system approach, institution, organizational and legal forms.

References

1. Brus, V. Kh. (2002). Pro naukovo-metodolohichni ta orhanizatsiini aspekty rozvytku riznoukladnosti na seli [On the scientific-methodological and organizational aspects of the development of heterogeneity in the

countryside]. *Economy of the agroindustrial complex*, 8, 29 – 34.

2. Shelenko, D. I. (2004). *Deiaki aspekty naukovo-metodolohichnoho zabezpechennia poreformenoho rozvytku silskoho hospodarstva* [Some aspects of scientific and methodological support for post-reform agricultural development]. *Economics: problems of theory and practice*, 197, II. Dnipropetrovsk, Ukraine: SNU, 269–273.

3. Hubeni, Iu. Ie. *Instytutsionalne seredovyshche transformatsiinykh protsesiv u silskomu hospodarstvi* [Institutional environment of transformation processes in agriculture] Organizational and economic transformations in agrarian production: Collection of materials of the Twelve Annual Meeting of the All-Ukrainian Cong. scientist Agrarian economists, (2010) Kyiv, Ukraine: NNTs "IAE", 128-135.

4. Commons, J. (1931). *Institutional Economics* American Economic Review, 21, 648-657. Retrieved from <http://www.efm.bris.ac.uk/het/commons/institutional.txt>

5. Dementev, V. V., Nureev, R. M. (Ed.). (2011). *Instytutsionalnyie problemyi effektivnogo gosudarstva* [Institutional problems of an effective state]. Donetsk: DonNTU, 372

6. Mohylnyi, O. M. (2010). *Instytutsiina transformatsiia sub'iektnosti ahrarnykh vidnosyn* [Institutional transformation of subjectivity of agrarian relations]. Organizational and economic transformations in agrarian production. Twelfth Annual Meeting of All-Ukrainian Cong. the academic year economists-agrarians, Kiev, Ukraine: NSC "IAE", 167-173.

7. Koretskyi, M. Kh. (2010). *Instytutsiino-pravovi osnovy vzaiemopov'iazuvannoho rozvytku haluzei silskoho hospodarstva* [The institutional and legal foundations of interconnected development of agricultural branches]. Organizational-economic transformations in agrarian production. Twelfth Annual Meeting of All-Ukrainian Cong. the academic year economists-agrarians, Kiev, Ukraine: NSC "IAE", 189-192.

8. Pavliuk, A. P. (2009). *Peredumovy ta perspektyvy innovatsiinoho rozvytku ukrainskykh rehioniv* [Prerequisites and Prospects for Innovative Development of Ukrainian Regions]. *Visnyk Khmelniitskyi National University*, 5, 93-97.

9. *Rehionalna ekonomika*. [Regional economy]. Retrieved from http://pidruchniki.com/1545041938847/rps/ekonomika_karpatskogo_regionu

10. *Pres-vypusk "Do Dnia pratsivnykiv silskoho hospodarstva"* (2017). [Press release "To the Day of Agricultural Workers"]. Retrieved from: <http://tlumacka-gromada.gov.ua/news/15-49-43-03-11-2017/>

11. Dem'ianko, M. Ia. (2010). *Finanova kryza ta yii naslidky dlia ahranoi ekonomiky* [The financial crisis and its consequences for the agrarian economy]. Organizational-economic transformations in agrarian production. Twelfth Annual Meeting of All-Ukrainian Cong. the academic year economists-agrarians, Kiev, Ukraine: NSC "IAE", 131-135.

12. Ukraine is ranked on the 8th place of the most developed agrarian countries. Retrieved from: <https://agropolit.com/news/172-ukrayina-na-8-mists-i-u-reytingu-nayrozvinutishih-agrarnih-krayin>

13. The share of agrarian products in Ukrainian exports was 43% - Minagroprod. Retrieved from: <https://economics.unian.ua/agro/2050146-chastka-agrarnoji-produktsiji-v-ukrajinskomu-eksporti-stanovila-43-minagroprod.html>

14. An agrarian super-country or an illusion of growth. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/07/31/627430/>

15. Makarenko, P. M. (2010). *Rozvytok ukrainskoho fermerstva v transformatsiinii ekonomiky* [Development of Ukrainian farming in a transformed economy]. Organizational-economic transformations in agrarian production. Twelfth Annual Meeting of All-Ukrainian Cong. the academic year economists-agrarians, Kiev, Ukraine: NSC "IAE", 155-160.

Received: 11.21.2017 / Review 11.26.2017 / Accepted 12.07.2017

УДК 330.131
JEL Classification Q12, D13

Шепель Тетяна
к.е.н., докторант
Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна
E-mail: tanya.ruda@gmail.com

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТВАРИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

Анотація

Вступ. Підвищення ролі ОСГ вимагає пошуку нових підходів до оцінки ефективності цієї важливої у сучасних умовах форми господарювання.

Методи. У процесі дослідження використовувалися методи: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формування висновків); монографічний; статистико-економічний (вивчення й аналіз соціально-економічного стану особистих селянських господарств); соціологічний (анкетування власників особистих селянських господарств); розрахунково-конструктивний, порівняльний та інші.

Результати. Високі затрати праці в ОСГ пояснюються застосуванням переважно ручної праці та низьким рівнем механізації виробничих процесів. Однак ці господарства, працюючи на принципах самофінансування і без значних капітальних вкладень, не знижують виробництво сільськогосподарської продукції. Застосовуючи переважно ручну працю, вони менш залежні від подорожчання енергоносіїв та інших матеріально-технічних ресурсів.

У цілому рівень витрат на виробництво основних видів тваринницької продукції в ОСГ досить високий, що ставить під сумнів конкурентоспроможність цієї форми господарювання як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Однак, слід зазначити, що виробництво сільськогосподарської продукції в господарствах населення має споживче спрямування, тобто його основна мета – задоволення потреб своїх членів, за низького рівня грошових доходів сільських жителів. Водночас ОСГ варто розглядати як своєрідний буфер, що стримує загальний спад виробництва сільськогосподарської продукції, чим підтримує певний рівень продовольчої безпеки держави.

Перспективи. При розгляді методичних підходів аналізу діяльності особистих селянських господарств слід зазначити, що під час аналізу їх діяльності домінуватимуть показники соціальної ефективності: рівень споживання продукції, яка отримана з особистого селянського господарства, частка доходів тощо. Показники, які характеризують економічну ефективність будуть лише підтверджувати наші припущення про основні засади функціонування ОСГ – самоексплуатація, збитковість виробництва, високі затрати праці та ін.

Ключові слова: ефективність, тваринництво, особисте селянське господарство, виробництво, збут.

Вступ.

Із моменту введення в науковий і практичний обіг поняття «особисте підсобне (селянське) господарство» (ОСГ), вивченню його природи і сутності приділялася значна увага. За радянських часів вчені розглядали ефективність виробництва в господарствах населення з точки зору сільськогосподарських підприємств. Основою дослідження було питання: якого рівня розвитку повинно досягти суспільне виробництво, щоб потреба від ОСГ відпала. Ні в кого не викликало сумніву, що розвиток суспільного виробництва в недалекому майбутньому зведе роль господарств населення нанівець.

Підвищення ролі ОСГ вимагає пошуку нових підходів до оцінки ефективності цієї важливої у сучасних умовах форми господарювання. Слід зазначити, що більшість дослідників оцінюють їхню діяльність через економічний аспект. Разом із тим економічна ефективність ОСГ – лише частина їхньої загальної ефективності. З огляду на цілі та функції, які вони виконують, ефективність цієї форми господарювання є сукупністю соціальної, економічної й екологічної ефективності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вивченням питань формування та розподілу витрат в ОСГ поглиблено займалися В.Я. Месель-Веселяк [1] та О.М. Шпичак, [2], спираючись на результати анкетування представників особистих селянських господарств, яке здійснювалося співробітниками наукових установ і студентами аграрних вузів. Проте їхні результати були репрезентативного характеру і відображали лише загальні закономірності в розвитку особистих селянських господарств.

Мета.

Метою дослідження є розробка практичних рекомендації щодо оцінки ефективності виробництва та реалізації продукції тваринництва в особистих селянських господарствах.

Методологія дослідження.

У процесі дослідження використовувалися методи: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формування висновків); монографічний; статистико-економічний (вивчення й аналіз соціально-економічного стану особистих селянських господарств); соціологічний (анкетування власників особистих селянських господарств); розрахунково-конструктивний, порівняльний та інші.

Результати. Відомо, що з питань оцінки ефективності функціонування ОСГ в економічній літературі автори висловлювали неоднозначні думки. Дискусія з цього питання є малопродуктивною, адже використання різноманітних методичних підходів призводить до непорівнянності показників. Однак необхідність таких досліджень залишається актуальною, що останнім часом набувають не тільки наукового, а й практичного значення щодо оцінки ефективності виробництва сільськогосподарської продукції ОСГ, як явища багатофакторного й суперечливого, з урахуванням основних умов функціонування сільських домогосподарств [3].

Одним із перших в Україні запропонував методику визначення вартісних показників ефективності колективів учених під керівництвом академіка НААН О.М. Шпичака на основі визначення витрат, зважаючи на ринкові ціни покупних матеріально-технічних та собівартість власних ресурсів, що використовуються в процесі виробництва певного виду продукції [4]. На думку автора, такий методичний підхід дозволяє із високою вірогідністю визначити показники економічної ефективності діяльності особистого селянського господарства та дає можливість порівняти їх з аналогічними показниками реформованих сільськогосподарських підприємств.

На основі результатів вибіркового обстеження діяльності домогосподарств органами статистики та анкетування було визначено розмір і структуру їх витрат на виробництво тваринницької продукції в цілому (в розрахунку на 100 домогосподарств) та розраховано собівартість окремо по кожному виду тваринницької продукції.

Проведемо оцінку використання кожної складової витратної частини домогосподарства на ведення тваринництва в ОСГ. У даному випадку постає завдання аналізу формування витрат по двох вище перерахованих статтях витрат.

Корми для сільськогосподарської худоби, утримуваної в сільських домогосподарствах, надходять за такими каналами: від сільськогосподарських підприємств у вигляді орендної плати за користування земельними та майновими паями, а також у вигляді заробітної плати; вирощені на власних земельних ділянках; самозаготівля на сільськогосподарських угіддях, які не використовуються сільськогосподарськими підприємствами; придбання в роздрібній та оптовій торговельній мережі.

Нині надходження кормів від господарств корпоративного сектору аграрної економіки мінімальні, в основному у вигляді орендної плати за користування земельними та майновими паями. У досліджуваному періоді спостерігається тенденція до зниження витрат кормів на 1 ц молока, при зростанні на 1 ц приросту свиней та ВРХ.

Так, витрати корму в розрахунку на 1 ц молока знизилися у 2016 р. проти 1990 р. на 0,28 ц корм. од. з певних причин, а саме: зростання рівня продуктивності корів, які знаходяться у власності сільських домогосподарств; випасання худоби на пасовищах, які утворилися на необроблюваних сільськогосподарських угіддях, що призводить до суттєвого здешевлення вартості кормів.

Протягом досліджуваного періоду відбувається суттєве зростання витрат кормів у розрахунку на 1 ц приросту свиней. Цей показник певною мірою свідчить про об'єктивність статистичного відображення реальних витрат кормів в особистих селянських господарствах. Як свідчать дослідження О.М. Шпичака, ОСГ на 30–40% забезпечувались кормами для годівлі свиней за рахунок сільськогосподарських підприємств, які не враховувалися при статистичному спостереженні за діяльністю сільських домогосподарств.

Незважаючи на відсутність даних органів статистики про рівень продуктивності у свинарстві, на основі анкетного обстеження було визначено середньодобові прирости свиней в ОСГ, які суттєво коливалися залежно від концентрації. Так, в ОСГ, що утримували 1–2 голови, середньодобові прирости становлять 300–350 г; 3–4 гол. – 350–450 г; 5 і більше свиней – до 600 г.

Така ситуація виникла з наступних причин: погіршення стану племінної роботи в сільськогосподарських підприємствах, які спеціалізуються на вирощуванні та реалізації молодняку, повна її відсутність в ОСГ; нестача пристосованих приміщень для утримання свиней, перебування яких у тимчасових приміщеннях, особливо в осінньо-зимовий період, призводить до перевитрат корму та зниження продуктивності тварин; сезонність надходження кормів, які згодують у господарствах населення [5].

Подібна ситуація спостерігається при витраті кормів на 1 ц приросту великої рогатої худоби. У досліджуваному періоді сталися суттєві зрушення в структурі витрат кормів, які згодовували сільськогосподарським тваринам, утримуваним у сільських домогосподарствах. Як можна переконатися, наявне поступове скорочення обсягів спожитих кормів, здебільшого комбікормів та інших видів кормів, що певною мірою можна пояснити тим, що вищезазнані групи кормів є покупними.

Проте відсутність їх у раціонах годівлі сільськогосподарських тварин призводить до незбалансованості раціону годівлі та зниження конверсії спожитого корму. У структурі спожитого корму найбільшу частку займають концентровані та соковиті. Соковиті корми вирощують на земельних ділянках, виділених для ведення ОСГ, що також забезпечують випас тварин. Вирощування зернових культур в ОСГ, в основному кукурудзи на зерно, є базовим каналом їх надходження.

Збільшення частки грубих кормів свідчить про деякий суб'єктивізм в оцінці спожитого корму органами статистики. Так, соломі та подрібнені стебла кукурудзи, що використовуються на підстилку тваринами, відносять до спожитих сільськогосподарськими тваринами кормів.

Забезпечення грубими кормами є вирішальним чинником. У приміських сільських поселеннях дану проблему вирішують в основному за рахунок покупних кормів та інших джерел їх надходження. Тому вони є одним з найважливіших і визначальних факторів для можливості утримувати худобу і забезпечувати її кормами за рахунок самозаготівлі на непридатних землях, забезпечуючи тим самим близько 15% потреби ОСГ в грубих кормах.

У віддалених господарствах потреба в грубих кормах забезпечується рівною мірою за рахунок присадибної ділянки та земель, які знаходяться у власності органів місцевої влади, що надає можливість сім'ям із коровою мати постійну ділянку для сінокошіння. Наявність 0,3–0,35 га посівів трав на присадибній ділянці і півгектара природних сінокошних угідь, що перебувають у тривалому користуванні, розглядається як чинник, що гарантує необхідний обсяг грубих кормів для збереження і відтворення поголів'я ВРХ. Частка інших джерел тут майже в 3,5 раза нижча, ніж у приміських господарствах.

Науковці, характеризуючи функціонування тваринництва в ОСГ, вказують на суттєву залежність обсягу виробництва даної продукції від надходження зернових у вигляді плати за

використання паїв, як основи кормової бази ОСГ, в частині забезпечення концентрованими кормами [6].

Проте, у 2009-2016 рр. виявлено перевищення власного виробництва зернових культур порівняно із споживанням на корм. Ця обставина свідчить про наявність резервів щодо розвитку виробництва тваринницької продукції в особистих селянських господарствах.

У частині покупних кормів протягом 2009–2016 рр. найбільшу частку займає придбання кормів на ринках, що можна пояснити існуючою системою оподаткування діяльності сільськогосподарських підприємств у частині справляння ПДВ за реалізовану продукцію. На реалізацію кормів через ринок суттєво впливає відсутність реєстраторів розрахункових операцій (РРО).

У цьому разі відбувається звичайна товарообмінна операція, особливість якої полягає у вартісному наповненні того чи іншого товару. Вартість молока і корму визначають з урахуванням ціни корму і молока на момент укладання угоди. Проте сторони не мають права коригувати суму угоди внаслідок зміни ціни на товари обміну – в даному випадку молоко і корм, так само, як і у бізнесовій практиці укладену угоду не можна змінити.

Значну кількість кормів, в основному зернових, населення купує у фізичних осіб, які отримали їх у вигляді орендної плати за використання паїв. Вартісний еквівалент формується на договірній основі.

Основними продавцями для власників ОСГ є фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності. Ціна на корми, передусім на комбікорм, є дещо вищою, ніж у переробних і сільськогосподарських підприємствах. Наявність цієї категорії продавців зумовлена особливостями існуючої системи оподаткування діяльності юридичних осіб – виробників кормів.

Незначну частку займають корми, куплені в підприємствах. Ця обставина викликана особливостями оподаткування діяльності сільськогосподарських підприємств. Так, на основі нормативно-правових актів визначено, що роздрібна торгівля сільськогосподарською продукцією має здійснюватися з обладнаного відповідним чином приміщення, які має РРО.

Результати проведених досліджень свідчать про суттєву залежність між рівнем витрат на корми та рівнем доходів від продажу худоби, птиці та продуктів тваринництва. Так, при збільшенні витрат на придбання кормів зростає значення сукупного доходу від ведення тваринництва в сільських домогосподарствах, що свідчить про товарне спрямування категорії приватних товаровиробників, які здійснюють суттєві витрати на купівлю кормів.

Ширші можливості для розвитку присадибного тваринництва є у віддалених господарств, де більше сінокосів і нижчий рівень розораності сільгоспугідь. Значною мірою саме тому, незважаючи на виділення громадських сіножатей, близько 70% площ присадибних ділянок зайнято багаторічними травами. Тому, відповідаючи на питання анкети експерта про можливості збільшення забезпечення худоби ОСГ кормами, керівники та спеціалісти сільськогосподарських підприємств вказали на доцільність натуральних виплат кормами, зерном тощо (34,9%) та залучення власників худоби до збирання врожаю в господарствах корпоративного сектору з певною часткою виплат натурою (57,4%).

Основним конкурентом господарств аграрного сектору є ОСГ, які утримують свиноматок з метою реалізації отриманого приплоду. Основна перевага молодняку ВРХ і свиней, який реалізують сільськогосподарські підприємства, – це високі продуктивні якості тварин. Дані вибіркового статистичного обстеження діяльності домогосподарств свідчать про тенденцію до зниження витрат на придбання сільськогосподарських тварин. На нашу думку, причинами є складна демографічна ситуація на селі; зростання рівня сукупних доходів; високі затрати ручної праці; збитковість виробництва; непрестижність сільської праці.

Основними каналами надходження дрібних тварин є магазини та сільськогосподарські підприємства, переважно господарства корпоративного сектору за умови купівлі свиней, ВРХ, птиці. Очевидно, що при купівлі тварин за рівності цін власники ОСГ надають перевагу

сільськогосподарським підприємствам, які пропонують худобу з високими продуктивними ознаками,.

Проте, протягом досліджуваного періоду спостерігається зниження обсягів реалізації тварин сільськогосподарськими підприємствами за запитами особистих селянських господарств.

Як свідчать результати дослідження, протягом 2007–2016 рр. на 13,9% знизились обсяги реалізації свиней господарствам населення, що зумовлено негативними тенденціями у веденні галузі свинарства в сільськогосподарських підприємствах (зменшення поголів'я основного стада свиней, погіршення якості молодняку), а це призводить до зниження обсягів надходження молодняку свиней до господарств населення.

Питанням реалізації молодняку свиней населенню не приділяється належної уваги, оскільки, як вважає більшість дослідників, господарства суспільного повною мірою задовольняють потреби приватного сектору, хоча це не відповідає дійсності. Основним каналом надходження поросят є ринки живої худоби, що виникли на місці колишніх ярмарків, які спеціалізувалися на реалізації сільськогосподарських тварин [7].

Так, за даними Держслужби статистики України, які базувалися на основі ф.2 – СГН власники ОСГ у 2016 р. реалізували поросят віком 0–4 міс. на ринках 214,9 тис. гол., за іншими каналами – 55,7 тис. голів.

Як свідчить діяльність ОСГ, в переважній більшості вони надають перевагу придбанню молодняку в сільськогосподарських підприємствах і фермерських господарствах. У зв'язку з причинами, що вплинули на зниження поголів'я великої рогатої худоби, спостерігається низька активність сільських домогосподарств щодо придбання тварин. Так, у 2016 р. за офіційними статистичними даними лише 2,2% сільських домогосподарств здійснили такі витрати.

Значна частина коштів спрямовується на придбання коней як робочої худоби, переважно це сільські домогосподарства з площею землекористування понад 1,01 га.

Нині спостерігається зниження обсягів придбання коней ОСГ, оскільки їхня вартість дорівнює вартості міні-техніки за значно вищих витрат на їх утримання.

Як свідчить діяльність ОСГ, велика частина ВРХ для відтворення поголів'я дійного стада в господарства населення надходить від фізичних осіб. Це припущення підтверджують результати вибіркового статистичного обстеження діяльності сільських домогосподарств за ф. 2 – СГН. Так, за 2016 р. через мережу ринку ОСГ було реалізовано телиць віком 1–2 роки – 13,5 тис. гол., корів – 44,7 тис., за іншими каналами: телиць віком 1–2 роки – 46,6 тис. гол., корів – 23,3 тис. голів.

Досить актуальним залишається питання надання послуг безпосередньо у тваринницькій галузі особистим селянським господарствам. Нині послуги з ветеринарного обслуговування ОСГ забезпечують колишні працівники ветеринарної служби або колишні працівники тваринницьких ферм, які мають певну фахову підготовку в сфері лікування тварин. У більшості випадків потужним є вплив неформальних зв'язків, які існують на селі.

Підприємець, який розраховує на прибуток від ведення підприємницької діяльності, повинен ізолюватися від негативного впливу неформальних сільських зв'язків, насамперед має бути локалізована діяльність «тіньових» ветеринарних спеціалістів. Чинне законодавство захищає інтереси ліцензованих підприємців – ветеринарних спеціалістів, що виявляється передусім у штрафних санкціях, які досягають суми 1800 грн.

Нині для розкриття особливостей функціонування тваринництва в ОСГ актуальною є проблема оцінки собівартості даної продукції. У зв'язку з відсутністю даних органів Державної служби статистики було проведено анкетне обстеження діяльності ОСГ у різних областях України. Методичний підхід, запропонований для обчислення показників економічної ефективності виробництва тваринницької продукції в ОСГ, передбачає визначення витрат виробництва, виходячи з ринкової ціни купованих матеріально-технічних ресурсів і собівартості власних ресурсів, що використовуються у процесі виробництва [8].

Такий підхід дає можливість визначити та проаналізувати собівартість й економічну ефективність виробництва конкретних видів тваринницької продукції з достатньою вірогідністю, а

також порівняти її з сільськогосподарськими підприємствами.

Відтак, методика обчислення витрат і дохідності окремих видів продукції в ОСГ максимально наближена до методики визначення аналогічних економічних показників у господарствах корпоративного сектору аграрної економіки.

На основі узагальнення інформації було визначено рівень трудомісткості виробничих процесів і розраховано собівартість виробництва молока, свинини та яловичини.

Дослідженням встановлено, що найвищий рівень рентабельності мають ті господарства, які реалізують свою продукцію на ринках. Аналіз собівартості виробництва молока в ОСГ за 2016 р. показав, що у структурі витрат найбільшу частку займає оплата праці (61,0%), далі витрати на корми (21,8), енергоресурси та паливо (6,7), поточний ремонт (2,0), засоби захисту тварин (1,4%), вартість послуг (3,7% від усіх витрат). Затрати праці становлять 17,6 люд.-год на 1 ц молока, собівартість 1 ц молока – 237,52 грн.

Виконуючи майже всі роботи по догляду та здійснюючи годівлю худоби вручну, власники ОСГ витрачають на утримання однієї голови молодняка великої рогатої худоби 371,9 люд.-год, що майже в 4 рази більше, ніж у сільськогосподарських підприємствах (100 люд.-год), які за продуктивністю праці в скотарстві значно поступаються економічно розвинутим країнам. Так, у США затрати живої праці на утримання 1 голови великої рогатої худоби на підприємствах із загальною кількістю 100 тварин становили 39,6 люд.-год, 1000 голів – 16,2 люд.-год, що в 2,5–6,2 рази менше, ніж у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах колективних форм господарювання та в 9,4–33 рази менше, ніж у господарствах населення.

Окремі ОСГ населення, де присадибним господарюванням займаються люди літнього віку, які випасають худобу самостійно, витрачають на утримання 1 голови великої рогатої худоби на вирощуванні та відгодівлі 500–700 люд.-год. Тоді в сукупній структурі витрат на виробництво продукції частка витрат на оплату праці сягає 50%. Так, у господарстві із мінімальним рівнем дохідності частка оплати праці становить 41,02%.

Відомо, що ефективнішим є випас худоби, особливо молодняка на вирощуванні та відгодівлі у стаді з оптимальною кількістю 20–40 голів. У цьому випадку худобу випасають наймані пастухи за відповідну плату (4–6 грн за одну голову худоби у місяць) або почергово самі господарі (один день у 1–2 місяці). Власники ОСГ, які цінують свій час, а таких більшість, обирають саме такий спосіб випасу худоби. Так, 41% опитаних наймає для випасу пастуха, 32% – випасає худобу почергово з іншими власниками ОСГ і 27% – випасає худобу самостійно.

Разом із тим всі технологічні процеси годівлі та догляду за коровами в ОСГ не механізовані. Така фізична напруга в процесі ведення особистого господарства не приваблює до проживання в селі в молодому віці, а селяни похилого віку фізично не здатні виконувати цей обсяг роботи. Дана обставина є однією із визначальних, що вплинула на зниження поголів'я корів в особистих господарствах населення [9].

Аналізуючи структуру витрат на виробництво тваринницької продукції, можна стверджувати, що для ОСГ характерним є значний відсоток витрат на оплату праці, а в сільськогосподарських підприємствах найбільша частка припадає на корми. Це пояснюється тим, що в ОСГ немає чіткого розмежування трудових процесів по галузях, особливо щодо виробництва і заготівлі кормів. Відсутній облік як продуктивності тварин, так і виробництва й використання кормів, тому неможливо точно встановити кількість заготовлених і використаних для годівлі кормів.

Позитивна динаміка показників розвитку ОСГ не означає, що виробництво в них більш ефективне порівняно з іншими учасниками ринку. Анкетне опитування 189 господарств населення показало, що основні проблеми функціонування ОСГ зумовлені кількома причинами: кормозабезпечення (для 49,1% опитаних); відсутність засобів виробництва, висока вартість сільськогосподарської техніки, запчастин, паливно-мастильних матеріалів (39,2%); слабка матеріально-технічна база (16,7%).

Високі затрати праці в ОСГ пояснюються застосуванням переважно ручної праці та низьким

рівнем механізації виробничих процесів. Однак ці господарства, працюючи на принципах самофінансування і без значних капітальних вкладень, не знижують виробництво сільськогосподарської продукції. Застосовуючи переважно ручну працю, вони менш залежні від подорожчання енергоносіїв та інших матеріально-технічних ресурсів.

Чинником, що впливає на ефективність виробничої діяльності особистого господарства, є наявність техніки у сільських жителів, необхідної для транспортування кормів, продукції, обробітку землі за рослинницької спрямованості господарства та ін. На запитання «Чи є механізованою Ваша праця?», 14,5% відповіли ствердно, у 85,5% немає будь-якої техніки. При цьому 48,5% опитаних відповіли, що мають потребу в придбанні тракторів, мотоблоків, вантажних автомобілів, доїльних установок тощо.

Висновки і перспективи.

У цілому рівень витрат на виробництво основних видів тваринницької продукції в ОСГ досить високий, що ставить під сумнів конкурентоспроможність цієї форми господарювання як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Однак, слід зазначити, що виробництво сільськогосподарської продукції в господарствах населення має споживче спрямування, тобто його основна мета – задоволення потреб своїх членів, за низького рівня грошових доходів сільських жителів. Водночас ОСГ варто розглядати як своєрідний буфер, що стримує загальний спад виробництва сільськогосподарської продукції, чим підтримує певний рівень продовольчої безпеки держави.

При розгляді методичних підходів до аналізу діяльності особистих селянських господарств слід зазначити, що під час аналізу їх діяльності домінуватимуть показники соціальної ефективності: рівень споживання продукції, яка отримана з особистого селянського господарства, частка доходів тощо. Показники, які характеризують економічну ефективність будуть лише підтверджувати наші припущення про основні засади функціонування ОСГ – самоексплуатація, збитковість виробництва, високі затрати праці та ін.

Список використаних джерел

1. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток особистих селянських господарств в Україні. *Економіка АПК*. 2005. № 2. С. 7–15.
2. Шпичак О.М., Свиноус І.В. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність. Київ: ІАЕ, 2008. 320 с.
3. Варченко О.М., Свиноус І. В., Демчак І. М. Сучасний стан та проблеми розвитку особистих селянських господарств в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2013. № 11. С. 55-59.
4. Шпичак О. М. Особисті підсобні господарства України – аналіз витрат та ефективності виробництва сільськогосподарської продукції. Київ: ДОД УААН, 2001. 236 с.
5. Свиноус І. В., Микитюк Д. М. Концептуальні засади функціонування особистих селянських господарств. *Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки*. 2013. Вип. 23. С. 37-41.
6. Тенденції розвитку галузі тваринництва та ринків м'ясо–молочної продукції України / І. М. Демчак, Д. М. Микитюк, В. О. Завалевська та ін. Київ: НДІ "Укراгропромпродуктивність", 2016. 63 с.
7. Копитець Н. Г. Функціонування системи збуту продукції скотарства: теоретико-практичний аспект: монографія. Київ: Інститут аграрної економіки, 2012. 210 с.
8. Збарський В. К., Липов'як-Мелкозьорова А. І. Особисті селянські господарства – основа формування малого підприємництва на селі : наукова доповідь / За ред. професора В.К. Збарського. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 106 с.
9. Кальченко С. В. Розвиток особистих селянських господарств в умовах системних трансформацій аграрного сектора: монографія. Мелітополь, Видавничо – поліграфічний центр «Люкс», 2015. 425 с.

Статтю отримано: 17.09.2017 / Рецензування 22.10.2017 / Прийнято до друку: 06.11.2017

Tetiana Shepel

Ph.D. (in Economics), Doctoral Candidate
Bila Tserkva National Agrarian University
Bila Tserkva, Ukraine
E-mail: boyarko@ukr.net

METHODICAL APPROACHES TO THE ESTIMATION OF THE EFFICIENCY OF PRODUCTION OF LIVESTOCK PRODUCTS IN PERSONAL PEASANT FARMS

Abstract

Introduction. Increasing the role of PPFs requires the search for new approaches to assess the effectiveness of this important in modern forms of management.

The purpose of the study is to develop practical recommendations for assessing the efficiency of production and sales of livestock products in private peasant farms.

Methods. The following methods are used in the process of research: abstract and logical (theoretical generalizations and formation of conclusions); monographic; statistical and economic (studying and analyzing the social and economic status of private peasant farms); sociological (questionnaire of owners of personal peasant farms); calculation and constructive, comparative and others.

Results. High labor costs in PPFs are due mainly to manual labor and low levels of mechanization of production processes. However, these farms, working on the principles of self-financing and without significant capital investments, do not reduce the production of agricultural products. Utilizing predominantly manual labor, they are less dependent on the rising cost of energy resources and other logistical resources.

In general, the cost level of production of the main types of livestock products in the PPF is quite high, which calls into question the competitiveness of this form of management both on the domestic and foreign markets. However, it should be noted that the production of agricultural products in households has a consumer orientation, that is, its main goal – to meet the needs of its members, for the low level of cash incomes of rural residents. At the same time, PPF should be considered as a kind of buffer that holds back the overall decline in agricultural production, which maintains a certain level of food security of the state.

Discussion. It should be noted in considering the methodological approaches to the analysis of the activities of private peasant farms that the indicators of social efficiency will dominate in the analysis of their activities: the level of consumption of products derived from personal peasant farms, the share of income, etc. Indicators that characterize economic efficiency will only confirm our assumptions about the basic principles of the functioning of PPF – self-operation, loss-making production, high labor costs, etc.

Keywords: efficiency, animal husbandry, personal peasant farms, production, sale.

References

1. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2005). Rozvytok osobystykh selianskykh hospodarstv v Ukraini [The development of personal peasant farms in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 2, 7–15.
2. Shpychak, O.M., & Svynous, I.V. (2008). *Realizatsiia produktsii osobystykh selianskykh hospodarstvamy – vytraty, tsyny, efektyvnist* [Realization of products of personal peasant farms – costs, prices, efficiency]. Kyiv, Ukraine: IAE.
3. Varchenko, O.M., Svynous, I.V., & Demchak, I.M. (2013). Suchasnyi stan ta problemy rozvytku osobystykh selianskykh hospodarstv v Ukraini [The current state and problems of the development of private peasant farms in Ukraine]. *Visnyk ahromoi nauky*, 11, 55–59.
4. Shpychak, O.M. (2001). *Osobysti pidsobni hospodarstva Ukrainy – analiz vytrat ta efektyvnosti vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii* [Personal subsidiary farms of Ukraine – cost analysis and production efficiency agricultural products]. Kyiv, Ukraine: DOD UAN.
5. Svynous, I.V., & Mykytiuk, D.M. (2013). Kontseptualni zasady funktsionuvannia osobystykh selianskykh hospodarstv [Conceptual principles of private farming operation]. *Produktyvnist ahropromyslovoho vyrobnytstva. Ekonomichni nauky*, 23, 37–41.
6. Demchak, I.M., Mykytiuk, D.M., Zavalevska, V.O. et al. (2016). *Tendentsii rozvytku haluzi tvarynnytstva ta rynkiv miaso–molochnoi produktsii Ukrainy* [Trends of development of the livestock industry and the markets of meat and dairy products of Ukraine]. Kyiv, Ukraine: NDI "Ukrahropromproduktyvnist".
7. Kopytets, N.H. (2012). *Funktsionuvannia systemy zbutu produktsii skotarstva: teoretyko-praktychnyi aspekt*

[The functioning of the system of marketing of livestock products: theoretical and practical aspect], monograph. Kyiv, Ukraine: Instytut aharnoї ekonomiky.

8. Zbarskyi, V.K., & Lypoviyak-Melkozorova, A.I. (2011). *Osobysti selianski hospodarstva – osnovna formuvannia maloho pidpriemnytstva na seli : naukova dopovid* [Personal peasant farms – the basis for the formation of small business in the countryside: a scientific report]. Kyiv, Ukraine: NNTs IAE.

9. Kalchenko, S.V. (2015). *Rozvytok osobystykh selianskykh hospodarstv v umovakh systemnykh transformatsii ahramoho sektora* [The development of personal peasant farms in the context of systemic transformations of the agrarian sector]. Monograph. Melitopol, Ukraine: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Liuks».

Received: 09.17.2017 / Review 10.22.2017 / Accepted 11.06.2017

УДК 338.43; 330.15; 631.95
JEL Classification Q11, Q42

Уніят Людмила

к.е.н., доцент, докторант кафедри обліку
та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу
Тернопільський національний економічний університет
м. Тернопіль, Україна
E-mail: luda@uniyat.in.ua

МОТИВАЦІЙНІ АСПЕКТИ АКТИВІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГІЇ У АГРОПРОМИСЛОВОМУ БІЗНЕСІ

Анотація

Вступ. Нагальні потреби підвищення економічної ефективності агропромислового бізнесу та конкурентоспроможності його продукції обумовлюють об'єктивну необхідність пошуку шляхів зменшення її собівартості, інноваційних методів використання ресурсів відновлюваних джерел енергії, виявлення потенційних резервів підвищення доходності та прибутковості суб'єктів бізнесу.

Теоретичною і методичною основою даного дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних вчених, нормативно-правові документи з питань агропромислового бізнесу.

Методи. У дослідженні використано монографічний, економіко-статистичний, метод порівняльного аналізу, узагальнення, абстрактно-логічний та інші методи.

Результати. У статті проведено аналіз динаміки повної собівартості та цін реалізації продукції рослинництва і тваринництва, визначено тенденції у аграрному виробництві за останні 16 років; розкрито теоретичні аспекти мотивації інноваційного розвитку агропромислового бізнесу, використання відновлювальних джерел енергії (ВДЕ), зокрема сонячної; охарактеризовано світові тенденції з використання сонячної енергії.

Перспективи. Покращення економічно-фінансових результатів агропромислового бізнесу має здійснюватися на основі інноваційних методів використання відновлюваних джерел енергії (сонячної), що сприятиме поліпшенню конкурентоспроможності галузей і підприємств, збереженню природного та покращенню техногенного середовища життя людей.

Ключові слова: повні витрати, ефективність, інноваційний розвиток, конкурентоспроможність, агропромисловий бізнес, відновлювані джерела енергії, сонячна енергія, кліматичні умови, природне середовище, навколишнє середовище.

Вступ.

Ринкове середовище стимулює підприємців виробляти високоякісну і конкурентоспроможну агропромислову продукцію, запроваджувати енерго- та ресурсоощадні технології, раціонально використовувати наявні ресурси, зберігати в належному стані навколишнє природне середовище. Домогтися цього можна в значній мірі за рахунок запровадження інноваційних методів з використання відновлювальних джерел енергії (ВДЕ), зокрема сонячної енергії, що дасть змогу знизити рівень собівартості та здійснювати беззбиткове виробництво агропромислової продукції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми зниження рівня собівартості продукції, підвищення економічної ефективності агропромислового виробництва, використання відновлюваних джерел енергії та поліпшення умов навколишнього середовища висвітлено у наукових працях: Андрійчука В.Г. [1], Антонюка Л.Л. [2], Бридуна Є.В. [3], Волкова О. [5], Гуржія А.М. [6], Дація О.І. [7], Носенко Ю. [11], Садченка Є.В. [14], Скрипка Т.О. [15], Туниці Ю.Ю. [17], Шпикуляка О.Г. [19] та багатьох інших [8; 9; 10; 18]. Ці наукові розробки дуже вагомі, однак їх недостатньо для розв'язання проблем підвищення економічної ефективності агропромислового бізнесу, активізації використання сонячної енергії, поліпшення навколишнього середовища в регіонах та в Україні загалом.

Мета.

Метою досліджень є аналіз тенденцій агропромислового бізнесу в динаміці, виділення чинників економічної ефективності та конкурентоспроможності продукції, окреслення аспектів мотивації до активізації використання сонячної енергії.

Методологія дослідження.

Теоретичною і методичною основою дослідження стали наукові праці зарубіжних й вітчизняних вчених, нормативно-правові та інші директивні документи з питань розвитку економіки агропромислового бізнесу, використання ВДЕ, необхідності покращення навколишнього середовища.

Результати.

Результати дослідження показали, що у практичній діяльності підприємств як окремих регіонів, так і України загалом за останні роки виявлено чітку тенденцію до зростання повної собівартості 1 ц реалізованої сільськогосподарської продукції, яка є сировиною для виготовлення продуктів харчування в підприємствах переробної промисловості. Стрімке зростання повної собівартості 1 ц реалізованої аграрної продукції упродовж 2000-2016 рр. в підприємствах Тернопільської області наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка повної собівартості 1 ц основних видів реалізованої продукції в аграрних підприємствах Тернопільської області, грн.*

Види продукції	Роки					2016 р. в % до 2010 р.
	2000	2005	2010	2015	2016	
Продукція рослинництва						
Зернові та зернобобові культури	30,3	43,9	99,5	190,74	218,0	719,5
Цукрові буряки	12,1	15,2	66,8	57,1	62,8	519,0
Картопля	40,3	53,9	140,5	145,9	186,5	462,8
Овочі відкритого ґрунту	30,8	53,2	121,8	101,05	222,5	722,4
Продукція тваринництва						
Велика рогата худоба на м'ясо	363,4	741,5	1142,9	2292,6	2354,6	647,9
Свині на м'ясо	778,2	979,4	1278,2	1713,6	2158,5	277,4
Птиця на м'ясо	425,3	961,2	793,8	1678,2	2200,4	517,4
Молоко	59,7	91,4	209,5	376,22	435,3	729,1
Яйця, 1 тис. шт.	211,6	213,8	415,8	779,9	848,7	401,1

*Джерело: [4].

Як видно з таблиці, повна собівартість 1 ц реалізованої продукції упродовж 2000-2016 рр. за всіма видами збільшилась: зернових і зернобобових культур – у 7,2 рази; цукрових буряків – 5,2; картоплі – 4,6; овочів відкритого ґрунту – 7,2; великої рогатої худоби на м'ясо – 6,5; свиней на м'ясо – 2,8; птиці на м'ясо 5,2; молока – 7,3 та яєць – у 4,0 рази. Таке стрімке підвищення повної

собівартості сільськогосподарської продукції обумовило відповідне зростання цін на сировину для переробних підприємств та кінцеву продукцію для споживачів.

Все це призвело до значного подорожчання продуктів харчування, зменшення купівельної спроможності нашого населення, погіршення рівня його життя та соціальної напруги в суспільстві України.

Варто зазначити, що зростання повної собівартості усіх видів сільськогосподарської продукції відбувалось під дією комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників. Водночас зовнішні чинники (вартість нафтопродуктів і матеріально-технічних засобів, мінеральних добрив і засобів захисту рослин, природно-кліматичні умови, державна підтримка та сприяння розвитку агропромислового бізнесу, ціноутворення та ін.) здійснюють значно більший вплив на економічні результати діяльності підприємств, рівень їх конкурентоспроможності. Зростання рівня собівартості аграрної продукції зумовило зростання цін реалізації, що призвело до суттєвого підвищення цін у роздрібній торгівлі, інфляції, обезцінення національної валюти (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка середніх цін реалізації основних видів сільськогосподарської продукції в підприємствах Тернопільської області, грн/ц.

Види продукції	Роки				
	2000	2005	2010	2015	2016
Продукція рослинництва					
Зернові та зернобобові культури	50,7	45,3	112,0	266,6	317,8
Цукрові буряки	11,6	18,7	80,1	84,1	89,0
Картопля	43,9	65,4	187,6	184,5	120,1
Овочі відкритого ґрунту	38,8	68,4	205,6	1227,9	2150,1
Продукція тваринництва					
Велика рогата худоба на м'ясо	198,1	564,3	883,0	2293,5	2098,4
Свині на м'ясо	321,4	984,3	1190,8	1715,0	2400,3
Птиця на м'ясо	276,0	595,9	874,3	1541,6	1392,6
Молоко	54,1	113,5	280,0	472,3	569,2
Яйця, 1 тис. шт.	220,2	248,2	423,4	1069,6	1087,9

*Джерело: [4].

Як свідчать дані таблиці 2, ціна реалізації за основними видами сільськогосподарської продукції упродовж 2000-2016 рр. збільшилась: зернових і зернобобових культур – у 6,3 рази; цукрових буряків – 7,7; картоплі – 2,7; овочів – 55,4; великої рогатої худоби на м'ясо – 10,6; свиней – 7,5; птиці на м'ясо – 5; молока – 10,5; яєць – у 4,9 рази. Слід підкреслити, що навіть при такому стрімкому зростанні цін, окремі види продукції, види діяльності в багатьох підприємствах України та її регіонах були збиткові, розвиток їх економіки гальмувався застосуванням відсталої технології виробництва сільськогосподарської продукції та її переробки, кінцева продукція харчування за трудомісткістю та конкурентоспроможністю поступалася імпортній.

Слід зазначити, що сучасні ринкові вимоги та практика діяльності агропромислових підприємств обумовлюють нагальну потребу запровадження інноваційних, ресурсощадних технологій виробництва аграрної продукції, її переробки та реалізації конкурентоспроможних продуктів харчування на внутрішніх і зовнішніх ринках. Допомогти у вирішенні цієї надзвичайно важливої проблеми АПК України в значній мірі можна шляхом активізації використання в даній галузі відновлювальних джерел енергії (ВДЕ), зокрема сонячної енергії.

Варто зазначити, що активізація використання сонячної енергії, як на рівні підприємства, регіону, так і країни загалом обумовлена багатьма мотиваційними аспектами розвитку економіки агропромислового бізнесу, зокрема: економічним; екологічним; соціальним; природно-кліматичним; державним (політичним); зарубіжним досвідом та ін.

Економічний аспект мотивації інноваційного розвитку складових агропромислового бізнесу

має полягати у поліпшенні виробничих, економічних і фінансових результатів на рівні підприємств, адміністративних районів, областей і регіонів та України загалом.

Діяльність підприємств в сучасних умовах має спрямовуватись за принципом – «виробляти продукцію не на склад, а таку якісну продукцію, яка користується попитом і можна її продати». Досягти цього можна шляхом використання інноваційно-інвестиційних та ресурсощадних технологій: при виробництві сільськогосподарської продукції (рослинництва, тваринництва) та наданні послуг; на переробці аграрної сировини і випуску високоякісної та конкурентоспроможної продукції на внутрішній та зовнішній ринки.

Досягнення поставлених завдань в значній мірі обумовлено необхідністю встановлення справедливих економічних взаємовідносин між виробниками аграрної продукції й переробними підприємствами, які б змогли забезпечити виробничі потужності останніх.

Слід зауважити, що в тих регіонах, де є сприятливі кліматично-виробничі умови (природні, трудові ресурси тощо) доцільно створювати нові робочі місця з виготовлення готових для споживання продуктів харчування, особливо для військових потреб та експортних цілей.

Потребує поліпшення діяльності в рамках агропромислового бізнесу маркетингова служба.

Екологічний аспект мотивації інноваційного розвитку агропромислового бізнесу має спрямовуватись на приведення технології агропромислового виробництва у відповідність з екологічними вимогами та заходами природоохоронного менеджменту в системі виробничо-господарської діяльності кожного підприємства.

На даний час, як твердить член-кореспондент НАН України Ю.Ю. Туниця [17, с. 104], потрібно поки що йти двома магістральними шляхами: вирішення проблеми охорони навколишнього середовища та сталого розвитку.

Варто зауважити, що в сучасних умовах аграрні та промислові підприємства (свинокомплекси, птахофабрики, м'ясокомбінати, молокозаводи, цукрові заводи та ін.) часто-густо у своїй діяльності допускають порушення вимог екології і довкілля, а саме: здійснюють викиди своїх відходів у річки, чагарники, лісосмуги та ін. На жаль, в Україні поки що немає високотехнологічних заводів з переробки сміття, що призводить до забруднення значних територій, водних ресурсів, розповсюдження хвороб тощо. Це підтверджується негативним досвідом експлуатації ЧАЕС, діяльності промислово-гірничих комбінатів, досвідом з переробки відходів у певних регіонах тощо.

За офіційними даними, як повідомляє проф. Є.В. Бريدун [3, с. 106], останнім часом в Україні, внаслідок погіршення екологічного стану, мають місце втрати ВВП в розмірі 10-15% щороку. Через погіршення якості природного середовища ускладнюються проблеми соціально-економічного розвитку. Подолання цих негативних явищ вчений вбачає через формування еколого-безпечної та економічно-доцільної системи господарювання, спрямованої на зменшення негативного впливу суб'єктів господарювання на природне життєве середовище [3, с. 106].

Суспільна практика засвідчила, що високоіндустріальне промислове і аграрне виробництво в регіонах України функціонує одночасно із інтенсивним використанням обмежених природних ресурсів, виділяються відходи, забруднюється довкілля та істотно змінюються умови зовнішнього середовища. Такі реалії життя обумовлюють необхідність виділення значних коштів на відтворення, раціональне використання і охорону навколишнього середовища.

Значна роль у вирішенні цієї проблеми належить активізації використання відновлюваних джерел енергії, необхідної для виробничих потреб в агропромисловому бізнесі.

Соціальний аспект мотивації до активізації використання сонячної енергії у агропромисловому бізнесі полягає у розвитку ресурсозбереження, становленні та зміні стилю життя в напрямі розвитку нового еколого-економічного мислення, ощадливого використання природних ресурсів, поліпшення навколишнього середовища, пошуку нових ВДЕ.

Варто зазначити, що подолання наявних у світовій практиці негативних тенденцій у використанні природних ресурсів, створенні належного життєвого середовища можливе лише за умови докорінної зміни пріоритетів еколого-економічного розвитку країн, які розвиваються, переходу

до інноваційної стратегії зростання на основі ресурсозберігаючих технологій.

Відомий вчений Ю.Ю. Туниця пише: «Якщо людство дійсно прагне досягти сталого розвитку, як це передбачено «Порядком денним на XXI століття» («Ріо – 92»), то воно повинно відмовитися від традиційного економічного мислення XX століття і перейти на вищий рівень нового еколого-економічного мислення. Для цього потрібно здійснити радикальні економічні реформи, а також започаткувати підготовку спеціалістів нової ери, спроможних поєднувати вирішення проблем задоволення економічних потреб з екологічними вимогами» [17, с. 146].

Державний (політичний) аспект мотивації полягає в активізації застосування інновацій в усіх сферах національної економіки, зокрема використання сонячної енергії у агропромисловому бізнесі має спрямовуватися на забезпечення збалансованої взаємодії наукового, технічного і природно-виробничого потенціалів. Враховуючи те, що екстенсивний шлях економічного зростання в Україні вичерпав свої можливості, державний аспект подальшого розвитку економіки має здійснюватися у напрямі формування інвестиційно-інноваційної моделі її розвитку, як об'єктивної необхідності розвитку бізнесу. При цьому об'єктом інноваційної політики мають стати як окремі наукові, виробничі підприємства, так і налагодженість та стабільність їхнього взаємозв'язку, системність взаємодії у процесі створення інновацій.

Державна мотивація активізації інноваційної політики має спрямовуватися на підтримку і сприяння інноваційному процесу в напрямі компенсації інвесторам необхідних витрат шляхом надання фінансових ресурсів через систему пільгового кредитування, оподаткування, оренди матеріально-технічних засобів на пільгових умовах, лізингу, послуг в правовій, інформаційній та інших сферах.

В Україні з 2002 р. діє закон «Про інноваційну діяльність», яким визначено мету і принципи державної інноваційної політики – створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції.

Державна стратегія щодо забезпечення інноваційного розвитку агропромислового бізнесу має спрямовуватись на виконання наступних першочергових завдань:

- розроблення рекомендацій національного і регіонального рівнів, спрямованих на підвищення якісних характеристик вітчизняного науково-технологічного потенціалу в АПК, створення умов для освоєння інноваційних, ресурсощадних технологій, всебічного розвитку та підготовки відповідних кадрів для умов інноваційного середовища;
- мотивація суб'єктів агропромислового бізнесу до активізації інноваційної діяльності, використання інвестицій на збільшення виробництва інноваційної продукції;
- сприяння збільшенню попиту суб'єктів агропромислового бізнесу на інноваційні продукти, ресурсощадні технології, висококваліфіковані кадри тощо;
- активізація використання у подальшому розвитку національної (агропромислової) економіки відновлюваних джерел енергії (ВДЕ), що дасть змогу зменшити навантаження на природне середовище, поліпшити стан навколишнього середовища та, що дуже важливо, зменшити загрозу енергетичної небезпеки, подолати залежність від імпорту традиційних ресурсів (вугілля, газу, ядерного палива).

Варто відзначити, що Україна репрезентувала на кліматичній конференції ООН у Бонні (ФРН 2017 р.) план майже повного переходу на відновлювану енергетику до 2050 р. Згідно з ним, остаточне споживання енергії в країні до 2050 р. може знизитися на 27%, при цьому 91% енергії отримуватиметься з ВДЕ. Серед них найперспективнішими для України стануть вітрова та сонячна енергетика, а біоенергетичні технології слугуватимуть для виробництва тепла. Розвиток енергетичного сектору України передбачає, що: частка енергії вітру в структурі виробництва електрики сягатиме 45%; сонячної – 36%; біомаси та відходів у структурі виробництва теплової енергії становитиме 73% [16].

Світовий досвід – вагомий аспект мотивації прискореного використання ВДЕ (сонячної) у агропромисловому бізнесі, що дає змогу країнам домогтися високих результатів ефективності, ресурсозбереження, конкурентоспроможності у галузях національної економіки.

Опрацювання літературних джерел [7; 8; 9; 10; 11; 12] показує, що у передових країнах світу в державних програмах розвитку економіки важливе місце відводиться стимулюванню інноваційної діяльності, заохоченню дрібних і середніх дослідницьких фірм та незалежних винахідників, надається державна допомога в організації і проведенні науково-дослідних робіт, розробці інноваційних проектів.

Повчальний досвід підтримки і сприяння інноваційної діяльності варто запозичити у передових країнах світу. У США, як свідчить література [10, с. 227], програми із стимулювання інноваційної діяльності реалізуються, насамперед, через ефективну кредитну політику фінансування науки і техніки. Державна допомога на розвиток науки і техніки ґрунтується на належно відпрацьованій системі договорів.

Франція, Велика Британія, Німеччина та Японія проводять субсидіювання з державного бюджету цільових державних інноваційних програм в основних галузях економіки. Там належним чином проводиться підтримка та відбувається сприяння розробленню інноваційних проектів із використання ВДЕ.

Варто підкреслити, що погіршення умов природно-кліматичного середовища, життєвих умов в регіоні, зміна клімату, внаслідок прискорення глобалізації світової економіки, обумовлюють нагальну проблему – активізації використання ВДЕ.

Проблеми погіршення природно-кліматичних умов, життєвого середовища, зміни клімату з негативними наслідками обговорювалися на міжнародних кліматичних конференціях: в Бразилії («Ріо - 92», 1992 р.); «Ріо + 5» (Нью – Йорк, 1997 р.); «Ріо + 10» (Йоганнесбург, 2002 р.); у ФРН (Бонн, 2017 р.) [16].

На кліматичній конференції у Бонні названо основну причину глобального потепління – збільшення викидів вуглекислого газу в атмосферу, що призвело до погіршення кліматичних умов життєвого середовища, природних катаклізмів із великими негативними та руйнівними наслідками в світі [16]. Там було розглянуто комплекс питань щодо поліпшення природно-кліматичного і життєвого середовища в світі, раціонального використання природних ресурсів, активізації використання ВДЕ тощо.

Літературні джерела [11; 13; 16] засвідчують, що метод прямого перетворення сонячного випромінювання в електричну енергію є найбільш зручним для споживача. Такий метод вважається екологічно чистим засобом для одержання електроенергії на відміну інших (тепло-, гідро-, ядерні електростанції).

Висновки і перспективи.

Таким чином, виявлено чітку тенденцію в динаміці до суттєвого підвищення рівня повної собівартості 1 ц реалізованої сільськогосподарської продукції та її ціни. Це призвело до подорожчання продуктів харчування у роздрібній торгівлі, зменшення споживчого попиту та інфляційних процесів у агропромисловому бізнесі, що негативно вплинуло на економічно-фінансові результати діяльності підприємств.

Зменшити собівартість продукції та підвищити економіко-соціальну та екологічну ефективність у агропромисловому бізнесі можна шляхом активізації використання відновлюваних джерел енергії, зокрема сонячної. Прискорення використання сонячної енергії у агропромисловому бізнесі обумовлене такими мотиваційними аспектами розвитку економіки: економічний, екологічний, соціальний, державний (політичний), світовий досвід, які мають спрямовуватися на поліпшення умов життя населення.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. Київ : КНЕУ, 2005. 292 с.
2. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації, теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія. Київ : КНЕУ, 2003. 394 с.
3. Бридун Є.В. Моделювання страхового механізму компенсації еколого-економічних збитків: монографія. Харків : Форт, 2004. 256 с.
4. Витрати на виробництво продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2016 рік. Статистичний бюлетень. 2017. Тернопіль : ГУС у Тернопільській області. 25 с.
5. Волков О., Денисенко М., Гречан А. Економіка та організація інноваційної діяльності. Київ : ЦУЛ, 2007. 662 с.
6. Гуржій А.М., Карахай Ю.В., Петренко З.О. Інноваційна діяльність в Україні: монографія. Київ : УкрІНТЕІ, 2006. 152 с.
7. Дацій О.І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України. Київ : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2004. 428 с.
8. Дзякевич Ю.В. та ін. Економіка довкілля і природних ресурсів: монографія. Тернопіль : Астон, 2016. 392 с.
9. Дудар В.Т., Шумський А.В. та ін. Ефективність інноваційного розвитку агропромислового виробництва: монографія. Тернопіль : Астон, 2013. 260 с.
10. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика. за ред. Л.І. Федулової. Київ : Основа, 2005. 552 с.
11. Носенко Ю. Сучасні сонячні технології. Режим доступу: www.agro-business.com.ua.
12. Прахов Б. Стимулювання винахідницької діяльності. *Інтелектуальний капітал*. 2004. № 2. С. 22-30.
13. Проект Дорожня карта розвитку відновлюваної енергетики України на період до 2020 року. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. Режим доступу: <http://saee.gov.ua/uk/pressroom/1133>.
14. Садченко Е.В. Принципы и концепции экологического маркетинга: монография. Одеса : Астропринт, 2002. 400 с.
15. Скрипко Т.О. Інноваційний менеджмент: підручник. Київ : Знання, 2011. 423 с.
16. *Сільські Вісті*. 21.11.2017. № 91.
17. Туниця Ю.Ю. Економіка і ринок: подолання суперечностей: монографія. Київ : Знання, 2006. 314 с.
18. Фінанси агропромислового виробництва. Навчальний посібник. за ред. Пархомця М.К. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 404 с.
19. Шпикуляк О.Г. Етапність інноваційного процесу та оцінка ефективності інноваційної діяльності. *Економіка АПК*. 2011. № 12. С. 109-116.

Статтю отримано: 08.10.2017 / Рецензування 13.11.2017 / Прийнято до друку: 25.11.2017

Lyudmila Uniāt

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Doctoral Student
Department of Accounting and Economics-Legal Providing of Agroindustrial Business
Ternopil National Economic University
Ternopil, Ukraine
E-mail: luda@uniyat.in.ua

**THE MOTIVATIONAL ASPECTS OF SOLAR ENERGY USE ACTIVATION
IN AGROINDUSTRIAL BUSINESS**

Abstract

Introduction. The urgent needs to increase the economic efficiency of agribusiness and the competitiveness of its products impose an objective need to find a reduction of its cost, innovative methods to use a renewable energy resources, identifying potential reserves to increase an income and profitability of business entities.

The works of national and foreign scientists, normative and legal documents on question of agroindustrial business are the theoretical and methodological basis of this study.

Methods. Monographic, economical and statistical, comparative analysis, generalization, abstract and logical, and others methods are used in the research.

Results. The analysis of the dynamics of full cost price and prices for the sale of crop and livestock products is conducted in the article, the trends in agrarian production for the past 16 years have been determined; the theoretical aspects of innovative development motivation in agroindustrial business, of renewable energy sources use, in particular solar are exposed; the world trends in the solar energy use are described.

Discussion. The increase of economic and financial results of agro-business should be based on innovative methods of using renewable energy sources (solar), which will improve the competitiveness of industries and enterprises, and preserve the natural also improve the technological environment of people's life.

Keywords: full costs, efficiency, innovation development, competitiveness, agroindustrial business, renewable energy sources, solar energy, climatic conditions, natural environment, environment.

References

1. Andriychuk, V.H. (2005). *Efektivnist diyalnosti ahrarykh pidpryyemstv: teoriya, metodyka, analiz: [monohrafiya]* [The efficiency of agrarian enterprises activity: theory, methodology, analysis: [monograph]]. Kyiv, Ukraine: KNEU.
2. Antonyuk, L.L., Poruchnyk, A.M., & Savchuk, V.S. (2003). *Innovatsiyi, teoriya, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsiyi: monohrafiya* [Innovation, theory, mechanism of development and commercialization: monograph]. Kyiv, Ukraine: KNEU.
3. Brydun, Ye.V. (2004). *Modelyuvannya strakhovoho mekhanizmu kompensatsiyi ekoloho-ekonomichnykh zbytkiv: monohrafiya* [Modeling of the insurance mechanism of compensation for environmental and economic losses: monograph]. Kharkiv, Ukraine: Fort.
4. Volkov, O., Denysenko, M., & Hrechan, A. (2007). *Ekonomika ta orhanizatsiya innovatsiynoyi diyalnosti* [Economics and organization of innovation activity]. Kyiv, Ukraine: TsUL.
5. Gurzhiy, A.M., Karakhay, Yu.V., & Petrenko, Z.O. (2006). *Innovatsiyna diyalnist v Ukrayini: Monohrafiya* [Innovation activity in Ukraine: Monograph]. Kyiv, Ukraine: UkrINTEI.
6. Datsiy, O.I. (2004). *Rozvytok innovatsiynoyi diyalnosti v ahropromyslovomu vyrobnytsvi Ukrayiny* [The development of innovative activity in agroindustrial production of Ukraine]. Kyiv, Ukraine: NNTs «Instytut ahramoi ekonomiky».
7. Dzyadykevych, Yu.V. (Eds.) (2016). *Ekonomika dovkillya i pryrodnykh resursiv: monohrafiya* [Economics of the environment and natural resources: monograph]. Ternopil, Ukraine: Aston.
8. Dudar, V.T., Shumskyy, A.V. (Eds.). (2013). *Efektivnist innovatsiynoho rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytsva: monohrafiya* [The efficiency of innovative development of agro-industrial production: monograph]. Ternopil, Ukraine: Aston.
9. Fedulova, L.I. (Ed.).(2005). *Innovatsiynyy rozvytok ekonomiky: model, systema upravlinnya, derzhavna polityka* [Innovative economic development: model, management system, state policy]. Kyiv, Ukraine: Osnova.
10. State Statistics Committee of Ukraine. (2007). *Naukova ta innovatsiyna diyalnist v Ukrayini* [Scientific and innovative activity in Ukraine]. Kyiv, Ukraine.
11. Nosenko, Yu. (2012). *Suchasni sonyachni tekhnolohiyi* [Modern Solar Technologies]. Retrieved from <http://www.agrobusiness.com.ua/2013-02-25-13-32-43/1268-2012-10-19-10-26-14.html>.
12. Prakhov, B. (2004). *Stymulyuvannya vynakhidnytskoyi diyalnosti* [Stimulation of inventive activity]. *Intelektualnyy kapital*, 2, 22-30.
13. Derzhavne ahenstvo z enerhoefektivnosti ta enerhozberezhennya Ukrayiny. *Proekt Dorozhnya karta rozvytku vidnovlyuvanoyi enerhetyky Ukrayiny na period do 2020 roku* [Project Road map for the Development of Renewable Energy of Ukraine for the period up to 2020]. Retrieved from <http://saee.gov.ua/uk/pressroom/1133>.
14. Sadchenko, E.V. (2002). *Printsipy i kontseptsii ekologicheskogo marketinga: monografiya* [Principles and concepts of environmental marketing: monograph]. Odesa, Ukraine: Astroprint.
15. Skrypko, T.O. (2011). *Innovatsiynyy menedzhment: pidruchnyk* [Innovation Management: Textbook]. Kyiv, Ukraine: Znannia.

16. Silski Visti. Hazeta. (2017). [Village News .Newspaper]. 91.
17. Tynytsya, Yu.Yu. (2006). *Ekonomika i rynek: podolannya superechnostey: monohrafiya* [Economics and market: overcoming contradictions: monograph] Kyiv, Ukraine: Znannia.
18. Parkhomets, M.K. (Ed.). (2015). *Finansy agropromyslovogo vyrobnytstva. Navchalnyi posibnyk* [The finance of agroindustrial production]. Ternopil, Ukraine: TNEU.
19. Shpykulyak, O.H. (2011). Etapnist innovatsiynoho protsesu ta otsinka efektyvnosti innovatsiynoyi diyalnosti [Stage of innovation process and evaluation of the innovation activity efficiency]. *Ekonomika APK*, 12, 109-116.

Received: 10.08.2017 / Review 11.13.2017 / Accepted 11.25.2017

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ

INNOVATION AND
INVESTMENT PROVIDING OF
ECONOMIC DEVELOPMENT

УДК 338.242:338.012
JEL Classification O11

Васильців Тарас

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів, кредиту та страхування
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна

E-mail: tgvas77@ukr.net

Шехлович Андріана

старший науковий співробітник РФ НІСД у м. Львові
м. Львів, Україна

E-mail: a.shehlovych@gmail.com

Васильців Василь

аспірант

Національний інститут стратегічних досліджень
м. Київ, Україна

E-mail: vasylyvasyltsiv@icloud.com

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІТ-СФЕРИ УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. На сучасному етапі розвитку економіки України вагомий резерв прискорення економічного зростання та зміцнення конкурентоспроможності національної економіки зберігається в активізації розвитку інформаційного суспільства загалом та ІТ-сфери зокрема. Розвиток вітчизняної ІТ-сфери забезпечує досягнення низки макроекономічних ефектів, які вже зараз здійснюють позитивний вплив на соціально-економічний розвиток держави та, у разі підсилення, у середньостроковій перспективі можуть зумовити якісні структурні зміни та модернізацію національного господарства, перетворення ІТ-сфери на потужну «точку зростання» національної економіки. Але це потребує належної фінансово-економічної підтримки подальшого розвитку ІТ-сфери держави.

Методи. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: системного аналізу та теоретичного узагальнення, економічного аналізу і економіко-статистичний метод, метод структурно-логічного аналізу.

Результати. Визначено сучасні тенденції розвитку ІТ-сфери в Україні та обґрунтовані фінансово-економічні інструменти стимулювання її розвитку.

Перспективи. Подальші дослідження в аналізованій сфері доцільно зосередити на розвитку і реалізації потенціалу ІТ-сфери України через належні фінансово-економічні інструменти її підтримки, зокрема за напрямками: бюджетно-податкового стимулювання, що передбачає внесення змін до вітчизняної системи оподаткування, спрямованих на детінізацію фонду оплати праці; фінансово-інвестиційного забезпечення розвитку ІТ-сфери та реалізації ІТ-проектів; розвитку ринкового середовища функціонування ІТ-сфери та її суб'єктів, зорієнтованого на збільшення захищеності ІТ-продуктів та розвиток відносин сфери ІТ і реального сектору економіки; покращення інтелектуально-кадрового забезпечення як ключового ресурсу наступного генезису ІТ-сфери; реалізації інфраструктурно-економічного інструменту підтримки ІТ-сфери.

Ключові слова: фінансово-економічні інструменти, ІТ-сфера, аутсорсинг, фріланс, фахівці ІТ-сфери, об'єкти інтелектуальної власності, виробництво замкнутого циклу ІТ-технологій.

Вступ.

Наявність потенціалу розвитку ІТ-сфери України підтверджується такими тенденціями: нарощуванням експортного потенціалу, збільшенням кількості суб'єктів підприємницької діяльності, зростанням кількості зайнятих у ІТ-сфері, формуванням середнього класу та платоспроможного попиту на внутрішньому ринку, розвитком фінансового сектору.

За період 2011–2016 рр. обсяги експорту вітчизняної ІТ-галузі збільшилися у 3 рази – з 1,1 до 3,2 млрд дол. США, а її внесок у ВВП країни – з 0,6 до 3,3%. Як наслідок, галузь має найвищі темпи зростання експорту, займає 3-тє місце за обсягом надходження валютної виручки в країну, а частка ІТ-послуг становить 26 % від загального експорту послуг України [1].

Зокрема за період 2011-2016 рр. кількість підприємств ІТ-сфери зростала щороку в середньому на 41% і у 2016 р. склала 1650 од. Як наслідок, сума сплачених податків і зборів зросла у 2016 р. порівняно з 2014 р. на 88% і склала 7,1 млрд грн [2].

Впродовж 2011–2016 рр. кількість зайнятих у ІТ-сфері України зросла з 42,4 тис. осіб до 103,4 тис. осіб, тобто щорічно спостерігався ріст в середньому на 20%. ІТ-індустрія щорічно створює до 15 тис. високооплачуваних робочих місць, при цьому створення 1 місця в ІТ-галузі стимулює створення 3-4 додаткових робочих місць в інших галузях економіки [3].

Середньомісячна заробітна плата вітчизняного працівника ІТ-галузі складає близько 1600 дол. США на місяць, що перевищує в п'ять разів середню зарплату по економіці в цілому. При цьому, високий рівень оплати зберігається не лише в м. Києві, але й в регіонах, де працює 56% вітчизняних фахівців у галузі інформаційних технологій, що є чинником забезпечення збалансованого регіонального розвитку [4].

У 2016 р. у фінансовий сектор України у вигляді банківських депозитів ІТ-фахівців залучено 5,8 млрд грн, тоді як доходи банків від пов'язаних операцій з валютою склали 1,7 млрд грн [5].

Проте подальший розвиток і реалізація істотного потенціалу і ролі ІТ-сфери в системі національного господарства України стримується об'єктивними і суб'єктивними чинниками, серед яких одним з найскладніших залишається проблема належного фінансово-інвестиційного забезпечення розвитку сфери та її суб'єктів. Це потребує обґрунтування ефективних фінансово-економічних інструментів стимулювання розвитку ІТ-сфери України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження питань визначення фінансово-економічних інструментів стимулювання розвитку ІТ-сфери України здійснювалися такими вітчизняними науковцями, як: І. Самоходський, О. Шелест, О. Андрієнко-Бентц, М. Іщенко, С. Куліш, В. Власенко, С. Єсімов, В. Плєскач.

Незважаючи на підвищену увагу з боку вітчизняних дослідників до аналізу наявного потенціалу розвитку ІТ-сфери України, ряд питань теоретичного та практичного характеру, пов'язаних з розвитком офшорного аутсорсингу та фрілансу; недостатнім рівнем захисту об'єктів інтелектуальної власності; низьким рівнем використання та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності та активної «патентної міграції» у ІТ-сфері, а також іншими важливими питаннями, які залишаються невирішеними.

Мета.

Метою статті є визначення сучасних тенденцій розвитку ІТ-сфери України та обґрунтування фінансово-економічних інструментів стимулювання її розвитку.

Методологія дослідження.

У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи:

системного аналізу та теоретичного узагальнення; економічного аналізу і економіко-статистичний метод.

Результати.

Незважаючи на наявність потенціалу розвитку ІТ-сфери України, реалізація його стримується такими перешкодами:

1. Розвиток офшорного аутсорсингу та фрілансу. Українські фахівці ІТ-сфери, як правило, є виконавцями у проектах офшорного ІТ-аутсорсингу, що обумовлено нижчим рівнем оплати праці, ніж в країнах-замовниках, та високим рівнем кваліфікації вітчизняних фахівців. Водночас значна частка української ІТ-індустрії знаходиться в тіні, зокрема, за різними підрахунками тіньова частка цієї галузі становить від 60% до 80%. При цьому, тіньові схеми в Україні характерні навіть для великих підприємств, які замість легалізації трудових відносин найманих працівників працюють з ними як з платниками єдиного податку, що забезпечує скорочення податкового тягара підприємства.

Ще більш критичною є ситуація із діяльністю фрілансерів, праця яких взагалі не обліковується, а тіньові валютні доходи отримуються через системи грошових переказів. За даними спільноти «beFreelancer – фріланс для українців», щорічний обсяг експорту послуг вітчизняних фрілансерів становить близько 350 млн дол. США, однак значна його частка знаходиться в тіні. Більше того, переважаюча аутсорсингова орієнтація виконаних робіт обумовлює той факт, що основна частина доданої вальної вартості кінцевого продукту залишається за кордоном.

2. Недостатній рівень захисту об'єктів інтелектуальної власності. Згідно зі Спеціальним звітом 301 (TheSpecial 301 Report), який готується щорічно Офісом торгового представника США (USTR), Україна, починаючи з 2011 р., знаходиться у переліку країн, котрі не забезпечують захисту прав інтелектуальної власності та щодо яких ведеться спостереження. Особливо критичною для України є проблема комп'ютерного піратства. За аналітичними даними міжнародної асоціації BSA, рівень використання неліцензійного програмного забезпечення в Україні у 2016 р. становив 82%, що є одним із найвищих в Європі, а втрати національної економіки від комп'ютерного піратства складають більше ніж 400 млн дол. США на рік.

При цьому, Україна не виділяє коштів на легалізацію піратського програмного забезпечення. У 2013 р. на легалізацію програмного забезпечення було виділено 100 млн грн, тоді як у 2014-2015 рр. в державному бюджеті на ці цілі кошти не передбачалися. Тоді як раніше планувалося закінчити легалізацію програмного забезпечення в державних органах до 2015 р. За оцінками Microsoft, близько 85% програмних продуктів корпорації, що використовуються в українських державних установах, – неліцензійні. Ця цифра розходиться з оцінками Державної служби інтелектуальної власності України, згідно з якими рівень піратства в державних органах влади складає близько 35%.

3. Низький рівень використання та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності та активна «патентна міграція» у ІТ-сфері. Статистичні дані свідчать, що в економіці України використовується майже 4 тис. об'єктів промислової власності, у т. ч. 1,8 тис. винаходів (майже 7 % від загальної кількості чинних патентів), 2,4 тис. корисних моделей (6 %), 393 промислові зразки (4 %). Відтак, більшість захищених охоронними документами об'єктів патентного права у виробництві не використовуються і припиняють свій життєвий цикл одразу після розробки і отримання правової охорони.

Із загальної кількості патентів на винаходи понад 20 % видано на ім'я іноземних власників, з них 76,5 % – за заявками, поданими в Україні за процедурою PCT (Patent Cooperation Treaty), що свідчить про несанкціонований відтік винаходів. Рівень «патентної міграції» становить 10–12% щорічного обсягу патентування, при чому найбільш активним сектором «патентної міграції» залишається ІТ-галузь.

4. Відсутні виробництва замкнутого циклу ІТ-технологій. Україна, незважаючи на значний інтелектуальний та інноваційно-технологічний потенціал, знаходиться «в пастці сировинного ІТ-

аутсорсингу». Вітчизняні фахівці переважно реалізують свій потенціал в закордонних проектах як фрілансери, виробляючи для них інтелектуальну «сировину», при цьому вони не створюють власних ІТ-продуктів під українським брендом.

За різними підрахунками, близько 70% доходів української ІТ-галузі надходить від відносно дешевих аутсорс-проектів на експорт або адаптації зарубіжного програмного забезпечення, в результаті чого всі права на кінцевий продукт, фактично створений вітчизняними фахівцями, належать закордонному замовнику, що посилює загрози інноваційної безпеки держави та реалізації національних економічних інтересів [6].

5. Посилення інтелектуальної міграції. За даними Всесвітнього економічного форуму, у 2016 р. Україна за здатністю утримувати таланти займала лише 127 місце серед 138 країн світу, що підтверджує неефективну політику держави з формування та реалізації кадрового забезпечення, в т.ч. ІТ-сфери. Щорічний відтік за кордон фахівців у галузі комп'ютерних технологій становить від 2,5 до 6 тис. осіб, а матеріальні втрати держави від цього щороку складають від 37,5 до 90 млн грн. Впродовж 2015-2016 рр. з України виїхали працювати за кордон близько 10 тис. фахівців ІТ-сфери, що становить 10% від загальної кількості зайнятих працівників у досліджуваній сфері. При цьому, виїжджають переважно сертифіковані висококваліфіковані фахівці з ІТ. Як наслідок, у вітчизняній ІТ-сфері існує значна кількість відкритих вакансій.

Так, станом на червень 2017 р. ІТ-компанії шукали більше 3 тис. нових працівників, тобто ринок відчуває «кадровий дефіцит» у розмірі біля 3% від загальної кількості зайнятих у ІТ-сфері. Така ситуація зумовлена не лише «відтоком мізків», але й відірваністю спеціальностей, за якими здійснюється підготовка ІТ-фахівців, та відповідних навчально-методичних програм від реальних потреб ІТ-сфери.

6. Обмежена купівельна спроможність та низький попит на ІТ-продукцію на внутрішньому ринку [7, с. 25]. У зв'язку з низьким рівнем конкуренції на внутрішньому ринку, що зумовлено монополізацією більшості галузей промисловості та обмеженими фінансовими можливостями учасників на внутрішньому ринку, вітчизняні суб'єкти бізнесу не зацікавлені у впровадженні вітчизняних ІТ-розробок та сучасних інформаційних технологій у виробничу діяльність. Йде мова передусім про галузі паливно-енергетичного комплексу, галузі транспорту та зв'язку, хімічної та фармацевтичної промисловості. Така ситуація узалежнює галузь від діяльності підприємства-монополіста, зокрема, у сфері інноваційної політики та знижує рівень впровадження інформаційних технологій у монополізованих галузях національної економіки.

7. Посилення інституційного «розриву» в системі суб'єктів від генерування до комерціалізації ІТ-технологій. В Україні зберігається глибокий розрив між освітньо-науковою сферою та підприємництвом, функціонують лише окремі елементи інноваційної інфраструктури, які здатні налагодити замкнутий цикл виробництва інформаційних технологій – від генерування ідей до їх комерціалізації. Ключовими партнерами вітчизняних підприємств залишаються насамперед постачальники обладнання, матеріалів та компонентів, частка яких становить 19,6%, а також клієнти або споживачі підприємницького сектору (9,3%), тоді як співробітництво з науково-дослідними інститутами та освітніми установами залишається нерозвинутим – партнерські відносини з ними підтримують лише 4,7 % та 2,6% підприємств, відповідно. Це значним чином уповільнює процеси впровадження вітчизняних ІТ-розробок у затребувані економікою технології, забезпечує невідповідність національної економіки особливостям конкурентних викликів сучасного світу [8, с. 12-13].

На нашу думку, розвиток і реалізація потенціалу ІТ-сфери України потребують належних фінансово-економічних інструментів їх підтримки за напрямками:

1. Бюджетно-податкове стимулювання, що передбачає внесення змін до вітчизняної системи оподаткування, спрямованих на детінізацію фонду оплати праці. Для цього Верховній Раді України необхідно:

- розробити механізми надання бюджетно-грантової підтримки суб'єктам господарювання в

ІТ-сфері щодо виробництва замкнутого циклу ІТ-продукції, що передбачає збільшення кількості ланок створення доданої вартості, популяризації та поширення практики виробництва власного кінцевого ІТ-продукту «Made in Ukraine», ініціювання реалізації показових пілотних проектів в ІТ-сфері, а також державного замовлення на розроблення і впровадження вітчизняного програмного забезпечення;

- впровадити мотиваційні та соціально-психологічні механізми детінізації фонду оплати праці ІТ-компаній шляхом надання програмної та інформаційно-консультаційної підтримки суб'єктам господарювання щодо необхідності посилення соціальної відповідальності бізнесу та підвищення рівня податкової культури працівників ІТ-сфери в умовах соціальної незахищеності та неможливості реалізації соціальних гарантій нелегально працюючими або тими, хто частково отримує тіньову заробітну плату;

- внести зміни до Митного кодексу України щодо звільнення від сплати ввізного мита та ПДВ при ввезенні в Україну устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів, які не виробляються в Україні, але необхідні для виробництва ІТ-продукції, одночасно передбачивши штрафні санкції за нецільове використання такого імпорту.

2. Фінансово-інвестиційне забезпечення розвитку ІТ-сфери та реалізації ІТ-проектів. Для цього Міністерству економічного розвитку та торгівлі України і Верховній Раді України необхідно:

- стимулювати розвиток венчурного фінансування інноваційної діяльності шляхом розроблення та прийняття Закону України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері», в якому визначити схеми залучення приватного капіталу до фінансування прикладних НДДКР у ІТ-сфері із забезпеченням відповідних прав на інтелектуальну власність і подальшу комерціалізацію, отриманих в ході таких прикладних досліджень, результатів; передбачити штрафні санкції щодо інституцій венчурного фінансування, які не вкладають кошти у високотехнологічні галузі, а обмежуються традиційними; впровадити механізми державної підтримки та страхування венчурних інвестицій.

Доцільним є створення проміжної ланки між міжнародними інвесторами, вітчизняними венчурними фондами та ІТ-стартапами, що інституціалізує умови залучення іноземних інвестиційних ресурсів з їх подальшим перерозподілом в локальні стартапи через вітчизняні венчурні фонди. При цьому, доречно передбачити умову, за якої венчурні фонди отримують 30-50% фінансових ресурсів з Фонду на фінансування локальних проектів, а решта вкладають власні кошти;

- розробити Програму розвитку банківського кредитування діяльності ІТ-компаній, в межах якої необхідно передбачити преференції (зниження ставки податку на прибуток комерційних банків у разі спрямування ресурсів на довгострокове кредитування ІТ-проектів, створення системи гарантування кредитів комерційних банків, які надаються для реалізації інвестиційних проектів з розробки та впровадження інформаційних технологій, зниження норми резервування для банків, які здійснюють кредитування ІТ-проектів) та гарантійні механізми на зразок державного страхування кредитів для банків, які вкладають кошти в ІТ-сферу;

- сприяти розвитку нетрадиційних інструментів фінансової підтримки розвитку ІТ-сфери, таких, як: лізинг, форфейтинг, франчайзинг, факторинг, краудфандинг, які мають суттєві переваги адресності, прозорості та гнучкості над традиційними формами залучення фінансових ресурсів.

Доцільним є реформування нормативно-правової бази для розвитку лізингових відносин шляхом усунення суперечностей в нормативних актах, що регулюють лізингову діяльність щодо встановлення сум, які зараховуються до валового доходу лізингодавця, та валових витрат лізингоодержувача при сплаті лізингових платежів, що включають частину вартості майна, переданого у фінансовий лізинг, а також запровадження механізму реєстрації майна, переданого у фінансовий лізинг, із метою запобігання його незаконного продажу або іншого недоцільного використання.

3. Розвиток ринкового середовища функціонування ІТ-сфери та її суб'єктів, зорієнтованого

на посилення захищеності ІТ-продуктів та розвиток відносин сфери ІТ і реального сектору економіки. Для цього Міністерству освіти і науки України, Міністерству економічного розвитку та торгівлі України та Верховній Раді України необхідно:

- допрацювати й винести на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет» (реєстр. №4629 від 10.05.2016 р.), а також проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань авторського права і суміжних прав» (реєстр. №6523 від 15.06.2010 р.);

- розробити механізми посилення майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності суб'єктів реального сектору економіки шляхом запровадження ефективних механізмів обліку та впровадження у виробництво результатів інтелектуальної діяльності, спрощення процедур розгляду заявок на отримання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності, розширення методичного апарату визначення розміру шкоди, завданої порушенням прав на об'єкти права інтелектуальної власності, розробки програми захисту патентних прав і ноу-хау через звернення до спеціалізованих («патентних») судів;

- посилити поінформованість суб'єктів реального сектору економіки про можливості вітчизняної ІТ-індустрії шляхом створення інформаційної платформи для забезпечення комунікації між представниками ІТ-сфери, суб'єктами підприємницької діяльності, інвесторами та державним сектором в цілях сприяння залученню інвестицій та реалізації креативних ідей щодо створення вітчизняних ІТ-брендів з подальшими їх впровадженням у національній економіці. Доцільним у межах інформаційної платформи є формування комплексної бази даних вітчизняних ІТ-стартапів, потреб суб'єктів підприємницької діяльності та державних структур у ІТ-розробках;

- внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України щодо неправомірних дій правоохоронних органів й спроб вилучення обладнання у суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність у ІТ-сфері, шляхом запровадження мораторію на вилучення електронних інформаційних систем або їх частин та запам'ятовувальних пристроїв – жорстких дисків, серверів, системних блоків, тоді як тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем має здійснюватися виключно шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких системах, без їх вилучення, відповідно до ч. 2 ст. 159 КПК України.

Крім того, необхідними є запровадження обов'язкової відеофіксації проведення такої слідчої дії як обшук, а також під час розгляду клопотань слідчим суддею за виключенням вирішення питання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій. При цьому, відеозапис, забезпечений слідчим, прокурором є невід'ємним додатком до протоколу обшуку.

4. Покращення інтелектуально-кадрового забезпечення як ключового ресурсу для подальшого розвитку ІТ-сфери. Для цього Міністерству освіти і науки України необхідно:

- удосконалити фінансове забезпечення пріоритетних напрямів вищої освіти, які відповідають сучасним вимогам ринку, шляхом збільшення витрат на освіту за напрямками точних наук, збільшення державного замовлення на фахівців ІТ-сфери, зокрема у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, з орієнтацією на реалізацію потенціалу талановитої молоді в регіонах України;

- модернізувати навчальні програми вищих навчальних закладів шляхом залучення консультативної допомоги співробітників ІТ-компаній викладачам ВНЗ у питаннях наповнення та зміни навчальних курсів на ІТ-спеціальностях відповідно до сучасних вимог ІТ-галузі, запровадження у навчальному процесі вивчення реальних кейсів та сучасних технологій програмування, які використовуються в ІТ-галузі;

- забезпечити дієвий механізм взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці шляхом забезпечення стажування студентів ІТ-спеціальностей в провідних ІТ-компаніях України, проведення літніх студентських та шкільних ІТ-таборів, забезпечення участі працівників ІТ-компаній у навчальному процесі при підготовці ІТ-спеціальностей;

- розробити програму, спрямовану на заохочення вітчизняних ІТ-фахівців після отримання диплому або кількарічної кваліфікованої роботи за кордоном до повернення в Україну шляхом надання грантової допомоги для реалізації ІТ-проекту чи стипендії на період від одного до двох років (позитивний досвід Туреччини). Розмір стипендії залежить від заробітної плати, яку фахівець отримував за кордоном, від рівня кваліфікації та суспільної значимості діяльності, яку фахівець планує реалізовувати по поверненні в державу.

5. Реалізація інфраструктурно-економічного інструменту підтримки ІТ-сфери. Для цього Міністерству економічного розвитку та торгівлі України й місцевим органам самоврядування необхідно:

- забезпечити розвиток регіональної інноваційної інфраструктури щодо інтеграції науково-дослідної та виробничої діяльності (технопарків, індустріальних парків, високотехнологічних інноваційних підприємств, венчурних фондів, центрів трансферу технологій та ін.), яка включає весь інноваційний ланцюг від розвитку фундаментальної наукової ідеї до виробництва та дистрибуції готової ІТ-продукції на зовнішніх та внутрішніх ринках. При цьому, доцільно передбачити для суб'єктів інноваційної інфраструктури звільнення від сплати податків на нерухомість та землю впродовж кількох перших років або всього терміну функціонування суб'єктів інноваційної інфраструктури;

- сприяти популяризації кластерної моделі розвитку ІТ-галузі шляхом запровадження пакету фінансових стимулів (з паралельним внесенням змін до Податкового кодексу України) для учасників ІТ-кластерів. При цьому рівень державної допомоги має бути обернено пропорційним до відношення показника ВВП на душу населення в регіоні розміщення ІТ-кластеру до середнього значення ВВП на душу населення в Україні.

Висновки і пропозиції.

Отже, ми можемо зробити висновок, що подальший розвиток і реалізація потенціалу ІТ-сфери України потребує належних фінансово-економічних інструментів їх підтримки, на нашу думку, за напрямками: бюджетно-податкового стимулювання, що передбачає внесення змін до вітчизняної системи оподаткування, спрямованих на детінізацію фонду оплати праці; фінансово-інвестиційного забезпечення розвитку ІТ-сфери та реалізації ІТ-проектів; розвитку ринкового середовища функціонування ІТ-сфери та її суб'єктів, зорієнтованого на посилення захищеності ІТ-продуктів та розвиток відносин сфери ІТ та реального сектору економіки; покращення інтелектуально-кадрового забезпечення як ключового ресурсу подальшого розвитку ІТ-сфери; реалізація інфраструктурно-економічного інструменту підтримки ІТ-сфери.

Подальші дослідження в цій сфері потрібно сфокусувати над ефективним стратегуванням державної політики розвитку ІТ-сфери.

Список використаних джерел

1. PwC, Design of IT program curriculum. Режим доступу: http://publications.chamber.ua/2017/IT/Education/Ukrainian_IT_Curriculum_studies.pdf.
2. Зелена книга «Регулювання ринку розробки програмного забезпечення». Режим доступу: https://cdn.regulation.gov.ua/af/2a/db/8b/regulation.gov.ua_Green%20Book_Software%20Development%20Market_B_RDO.pdf.
3. Export-oriented segment of Ukraine's IT services market: Status quo and prospects. Режим доступу: http://www.eba.com.ua/static/export_it_industryfinal_29092016.
4. Обзор рынка труда: компании растут, зарплаты стоят, программисты едут. Режим доступу: <https://dou.ua/lenta/columns/jobs-and-trends-2015/>.
5. Украинская IT-отрасль в цифрах и фактах. Режим доступу: <http://itc.ua/news/ukrainskaya-it-otrasl-v-tsifrah-i-faktah/>.
6. Выходи з пике: украинский IT-рынок начнет «просыпаться» в следующем году. Режим доступу: <https://daily.rbc.ua/rus/show/vyuhod-pike-ukrainskiy-it-rynok-nachnet-prosyypatsya-1448612953.html>.
7. Єсімов С.С. Використання інформаційних технологій як предмет адміністративно-правового

регулювання. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. 2015. № 827. С. 24-29.

8. Плєскач В.Л. Формування ринку інформаційних послуг в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / Н.-д. фін. ін-т при М-ві фінансів України. Київ. 2006. 36 с.

Статтю отримано: 16.11.2017 / Рецензування 21.12.2017 / Прийнято до друку: 25.12.2017

Taras Vasylytsiv

Doctor of Economics, Professor
Department of Finance Professor, Credit and Insurance
Lviv University of Trade and Economics
Lviv, Ukraine

E-mail: tgvas77@ukr.net

Andriana Shehlovych

Senior research fellow
RF NISS in Lviv
Lviv, Ukraine

E-mail: a.shehlovych@gmail.com

Vasyl Vasylytsiv

Postgraduate Student
Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine
Kyiv, Ukraine

E-mail: vasylyvasyltsiv@icloud.com

FINANCIAL AND ECONOMIC INSTRUMENTS OF STIMULATION UKRAINE IT-SPHERE DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. At the modern stage of Ukraine's economy development weighty economic growth and strengthening competitiveness acceleration reserve of the national economy is maintaining in the intensification of the information society in general and the IT-sphere in particular development. Domestic IT-sphere development ensures number of macroeconomic effects achievement, which already has a positive impact on the state social and economic development and in the case of strengthening in the medium term prospect, they may cause for qualitative structural changes and modernization of the national economy, IT-sphere transformation on powerful national economy "point of growth". But it needs proper financial and economic support for further state IT-sphere development.

Methods. The general scientific and special methods of system analysis and theoretical generalization, economic analysis, economic and statistical method, method of structural and logical analysis are used during the research.

Results. Modern development trends of IT-sphere in Ukraine was defined, financial and economic stimulation instruments of its development was substantiated.

Discussion. Further research in the analyzed area should be focused on the development and implementation of Ukraine IT-sphere potential through the appropriate financial and economic tools of its support, particularly in the following areas: budget and tax stimulation, which involves making changes to the domestic taxation system, aimed at the legalization of the wage fund; financial and investment securement of the IT-sphere development and the implementation of the IT-projects; market environment development of the IT-sphere functioning and it's entities, orientated on the increment of IT-products protection and relations development between the IT-sphere and the real sector of the economy; intellectual and personnel provision improvement as the key resource for the next IT-sphere genesis; infrastructural and economic instrument implementation of the IT-sphere support.

Keywords: financial and economic instruments, IT-sphere, outsourcing, freelance, IT-sphere specialists, intellectual property objects, closed cycle production of IT-technologies.

References

1. PwC, Design of IT program curriculum. Retrieved from http://publications.chamber.ua/2017/IT/Education/Ukrainian_IT_Curriculum_studies.pdf

2. Green book "Regulation of software development market". Retrieved from https://cdn.regulation.gov.ua/af/2a/db/8b/regulation.gov.ua_Green%20Book_Software%20Development%20Market_BRDO.pdf
3. Export-oriented segment of Ukraine's IT services market: Status quo and prospects. Retrieved from http://www.eba.com.ua/static/export_it_industryfinal_29092016
4. Labor market overview: companies are growing, salaries on hold, programmers are on their way. Retrieved from <https://dou.ua/lenta/columns/jobs-and-trends-2015/>
5. Ukrainian IT-industry in numbers and facts. Retrieved from <http://itc.ua/news/ukrainskaya-it-otrasl-v-tsifrah-i-faktah/>
6. Exit from the nosedive: Ukrainian IT-market will begin to "wake up" next year. Retrieved from <https://daily.rbc.ua/rus/show/vygod-pike-ukrainskiy-it-rynok-nachnet-prosypatsya-1448612953.html>
7. Yesimov, S.S. (2015). *Vykorystannya informatsiynykh tekhnolohiy yak predmet administratyvno-pravovoho rehulyuvannya* [The use of information technology as the subject of administrative and legal regulation]. *Herald of National University "Lviv Polytechnic". Jurisprudence*, 827, 24-29.
8. Pleskach, V.L. (2006). *Formuvannya rynku informatsiynykh posluh v Ukrayini* [Shaping of market information services in Ukraine] (Unpublished doctoral dissertation). Scientific Research Financial Institute under the Ukraine Ministry of Finance, Kiev

Received: 11.16.2017 / Review 12.21.2017 / Accepted 12.25.2017

СТОРІНКА МОЛОДИХ
ВЧЕНИХ

PAGE OF YOUNG
SCIENTISTS

УДК 332.1
JEL Classification Q1

Маслак Ольга

д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського
м. Кременчук, Україна

Якимець Тетяна

студент магістеріуму
Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського
м. Кременчук, Україна

Ященко Інна

студент магістеріуму
Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського
м. Кременчук, Україна

E-mail: innayashchenko96@gmail.com

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АПК УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація

Вступ. В сучасних економічних умовах від розвитку аграрного сектора економіки залежать ключові показники економічного зростання. Широке застосування інновацій є обов'язковим елементом сучасного агропромислового виробництва на шляху вирішення соціально-економічних проблем АПК, пов'язаних з пошуком механізмів підвищення економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств та забезпечення населення високоякісною сільськогосподарською продукцією.

Методи. У статті використано наступні методи дослідження: економічного аналізу і економіко-статистичний метод, метод узагальнення – для формулювання висновків дослідження.

Результати. У статті досліджено сучасний стан аграрного виробництва в Україні та особливості його наукового забезпечення. Проаналізовано динаміку наявної кількості організацій та установ, що виконують наукові та науково-технічні роботи в галузі сільського господарства. Розглянуто структуру фінансування наукової діяльності в розрізі джерел та напрямків. Вивчено результативність функціонування наукових установ та організацій.

Перспективи. Широке застосування інновацій є обов'язковим елементом сучасного агропромислового виробництва на шляху вирішення соціально-економічних проблем АПК. Тому подальші дослідження мають бути зосереджені на розробці підходів до формування й реалізації механізмів збереження та зростання потенціалу аграрної науки, розвитку їх інтелектуального потенціалу та стимулювання високопродуктивної праці науковців.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, інновації, інноваційна активність підприємств, продовольча безпека, державна підтримка сільського господарства.

Вступ.

В сучасних економічних умовах від розвитку аграрного сектора економіки залежать ключові показники економічного зростання, інноваційного потенціалу, продовольчої безпеки та позиції держави на світовому ринку аграрної продукції. На сьогоднішній день в умовах розвитку глобалізаційних та інтеграційних процесів аграрний сектор відіграє провідну роль у розвитку національної економіки. Незважаючи на наявні сприятливі природно-кліматичні умови, потужний ресурсно-виробничий потенціал і сформовані традиції господарювання сільського населення, вітчизняний агропромисловий комплекс (АПК) характеризується недостатньою ефективністю функціонування. З огляду на вище викладене, доцільним стає впровадження інноваційних технологій як джерела ключових факторів підвищення конкурентоспроможності АПК України та економіки країни, загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Процесам наукового забезпечення інноваційного розвитку аграрної науки присвятили свої праці Л.І. Курило [1], П.Т. Саблук [2], О.Г. Шпикуляк [3], С.М. Бортнік [6], К. Васильківська [10] та інші, які зосереджують свою увагу на вивченні ролі та місця наукового забезпечення в розвитку аграрної сфери, на дослідженні зв'язку різних аспектів наукового забезпечення з інноваційною активністю та на визначенні перспектив їх подальшого розвитку.

Мета.

Метою статті є дослідження стану агропромислового комплексу та рівня його інноваційної активності.

Методологія дослідження.

У процесі дослідження проаналізовано стан агропромислового комплексу та рівень його інноваційної активності з урахуванням сучасних макроекономічних тенденцій та впливу кризових (або трансформаційних) явищ в економіці України.

Результати. Ознакою сучасного інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств є така організація виробничих процесів, яка сприяє відновленню еколого-економічного потенціалу агропромисловості, зменшенню його негативного впливу на навколишнє середовище, підвищенню рівня родючості ґрунтів та їх якості, зменшенню забруднювальних викидів у атмосферу та скидів у водні ресурси, впровадженню новітніх технологій перероблення відходів та безвідходних технологій.

Наявний природно-ресурсний потенціал та вигідне транспортно-географічне розташування України в центральній Європі дозволяє перетворити її сільське господарство на високопродуктивну, засновану на новітніх технологіях сферу господарювання [5, с. 127–134].

Вітчизняний агропромисловий комплекс характеризується недостатнім рівнем ефективності функціонування. Зокрема, індекс виробництва валової продукції сільського господарства у 2015 р. (у відсотковому співвідношенні до 1990 р.) склав 88,2 %, а продукції тваринництва – 53,7.

Також спостерігається скорочення обсягів виробництва у короткостроковому періоді: у 2015 р. в постійних цінах 2012 р. було вироблено 239,3 млрд грн валової продукції сільського господарства (95,2% до 2014 р.), у тому числі продукції рослинництва – 168,0 млрд грн. (94,8% до 2014 р.), продукції тваринництва – 71,3 млрд грн. (96,3% до 2014 р.) (табл. 1).

Вітчизняний АПК займає передові позиції з експорту аграрної продукції на світовому ринку (за підсумками 2015 р. 1-ше місце за обсягом експорту соняшникової олії (3,3 млн т), 4-те місце за обсягом експорту кукурудзи (16,7 млн т), 5-те місце за обсягом експорту ячменю (2,3 млн т). Проте, рівень ефективності його функціонування є низьким, а інноваційний потенціал недостатнім [3, с. 34–38; 5, с. 127–134].

Таблиця 1

Валова продукція сільського господарства, млн грн*

Види продукції	Роки				Абсолютне відхилення 2015 до 2012 р.
	2012	2013	2014	2015	
Валова продукція	216,8	246,4	251,2	239,3	22,5
з неї:					
тваринництва	145,6	172,3	177,9	168,0	22,4
рослинництва	70,2	73,2	73,3	71,3	1,1

*Джерело: складено автором на основі [5, с. 23–30].

У 2015 р., порівняно з 2014 р., обсяги виробництва валової продукції сільського господарства в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь зменшилися до 95,2%, у тому числі продукції рослинництва – 94,8%, продукції тваринництва – 96,3%, відповідно. Обсяги виробництва валової продукції сільського господарства в розрахунку на одну особу скоротилися до 95,7% в порівнянні з 2014 р.

Таблиця 2

Індекс виробництва валової продукції сільського господарства, % до попереднього року*

Показники	Роки				Абсолютне відхилення 2015 до 2012 р.
	2012	2013	2014	2015	
Валова продукція	96,1	113,6	102,2	95,2	-0,9
з неї:					
тваринництва	93,6	118,0	103,2	94,8	1,2
рослинництва	104,3	104,6	99,7	96,3	-8
Валова продукція в розрахунку на одну особу	98,4	105,5	99,9	95,7	-2,7

*Джерело: складено автором на основі [5, с. 23–30].

Складність і багаторівневість відносин в АПК викликає необхідність системних досліджень рівня інноваційної активності сільськогосподарських підприємств, ефективності їх функціонування. Для цього було проаналізовано динаміку кількості організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи в сільськогосподарській галузі, та чисельності їх наукових кадрів (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка кількості організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи в сільськогосподарській галузі, та чисельності їх наукових кадрів

Показники	Роки				Абсолютне відхилення 2015 до 2012 р.
	2012	2013	2014	2015	
Чисельність організацій, од.	151	135	127	132	-19
з них організації НААН	93	86	86	85	-8
Чисельність працівників наукових організацій, осіб	9951	9779	8866	8039	-1912
з них: мають науковий ступінь	1698	8230	1639	1648	-50
працівники НААН	9075	8934	7853	7319	-1756

*Джерело: складено автором на основі [8, с. 282; 9, с. 257].

За даними табл. 3, можна зробити висновок, що кількість організацій які займаються інноваціями зменшується. В Україні функцію наукового забезпечення розвитку аграрного виробництва покладено на Національну академію аграрних наук, також наукова діяльність у сфері сільського господарства провадиться в навчально-дослідних центрах при ВНЗ, технополісах, технопарках тощо. Чисельність таких установ та організацій скорочується, відповідно, зменшується кількість працівників у цій сфері [7, с. 225].

Така негативна тенденція в умовах зростаючих потреб у наукоміській продукції призводить до збільшення навантаження та погіршення якості виконання наукових досліджень.

Не дивлячись на те, що кількість підприємств, що створюють та впроваджують інновації зменшилась, обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт за аналізований період суттєво не змінилась. Серед всіх видів наукових робіт збільшення спостерігається лише в частині наукових досліджень зі створення нових сортів рослин та порід тварин (табл. 4).

Таблиця 4

Кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт у галузі сільського господарства за період 2012–2015 рр., од.

Найменування робіт	Роки				
	2012	2013	2014	2015	Абсолютне відхилення 2015 до 2012 р.
Усього робіт	4379	5066	6055	5632	1253
Зі створення нових видів виробів	224	311	187	175	-49
з них зі створення нових видів техніки	99	150	109	19	-80
Зі створення нових видів технологій	734	773	600	526	-208
з них ресурсозберігаючих	384	379	298	291	-93
Зі створення нових видів матеріалів	71	49	34	23	-48
Зі створення нових сортів рослин, порід тварин	471	703	2123	2307	1836
Зі створення нових методів, теорій	822	946	1354	764	-58
Інші роботи	2057	2284	1757	1837	-220

* Джерело: складено автором на основі [8, с. 123; 9, с. 106].

Повноцінне функціонування та реалізація наукового потенціалу аграрної науки, успішна комерціалізація інноваційних продуктів як результатів наукової діяльності неможливі без відповідного фінансового забезпечення.

Оскільки наукові установи й організації перебувають виключно в державній власності, витрати на їх функціонування здійснюються за рахунок державного бюджету (табл. 5).

Таблиця 5

Структура витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у галузі сільськогосподарських наук за джерелами фінансування, тис. грн*

Показник	Роки				
	2012	2013	2014	2015	Абсолютне відхилення 2015 до 2012 р.
Усього	647005,3	636100,2	590817,1	605356,9	-41648,4
Усього коштів бюджету	514275,8	490808,4	452604,6	413644,0	-100632
з них: держбюджету	512734,4	489381,7	451140,6	411930,0	-100804
Коштів фондів спеціального призначення	2316,2	2008,8	-	-	-
Власних коштів	95781,2	103262,4	80948,5	124449,2	28668
Коштів замовників	32710,2	38853,2	56234,9	66569,3	33859,1
з них:					
– підприємств, організацій України	31339,5	36459,7	51214,9	61494,2	30154,7
– іноземних держав	1370,7	2393,5	5020,0	5075,1	3704,4
Коштів інших джерел	1921,9	1167,4	1029,1	694,4	-1227,5

* Джерело: складено автором на основі [8, с. 87; 9, с. 70].

Загальний обсяг отриманих коштів з усіх джерел за останні 4 роки зменшився на 41648,4 тис. грн.

Переважає частка витрат на наукові та науково-технічні роботи (близько 45%) спрямовується на здійснення прикладних досліджень, тобто розроблення нових видів техніки, засобів захисту рослин, сортів і гібридів сільськогосподарських культур, технологій і технологічних прийомів, методичних рекомендацій та ін. (табл. 6).

Таблиця 6

Структура витрат на наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами наукових організацій за видами робіт, %

Показник	Роки			
	2012	2013	2014	2015
Усього	100	100	100	100
Функціональні дослідження	30,4	34,7	37,9	39,9
Прикладні дослідження	47,2	45,2	45,2	40,1
Науково-технічні розробки	12,9	10	9,2	10,6
Науково-технічні послуги	9,5	10,1	7,7	9,4

*Джерело: складено автором на основі [5, с. 87; 6, с. 70].

Висновки і перспективи.

В сучасних умовах господарювання вирішальною умовою розвитку та стабільності підприємств є ефективність їх інноваційної діяльності. Вітчизняний агропромисловий комплекс за досліджуваний період характеризується низьким рівнем інноваційної активності.

Виходячи з результатів дослідження, можна зробити висновок, що значний потенціал аграрної науки використовується недостатньою мірою і поступово втрачається. Ця надзвичайно важлива складова є основою для інноваційного розвитку агропромислового виробництва та забезпечення його конкурентоспроможності в умовах зростаючих вимог та посилення конкурентної боротьби на ринку сільськогосподарської продукції.

Широке застосування інновацій є обов'язковим елементом сучасного агропромислового виробництва на шляху вирішення соціально-економічних проблем АПК, пов'язаних з пошуком механізмів підвищення економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств та забезпечення населення високоякісною сільськогосподарською продукцією.

Здійснення ефективної інноваційної діяльності підприємствами аграрної сфери дасть змогу підвищити рівень їхньої конкурентоспроможності, зміцнити позиції на міжнародному ринку аграрних товарів та покращити ефективність виробничо-господарської діяльності, загалом.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні підходів до формування й реалізації механізмів збереження та зростання потенціалу аграрної науки, розвитку їх інтелектуального потенціалу та стимулювання високопродуктивної праці науковців.

Список використаних джерел

1. Курило Л.І. Організаційна складова реформування аграрної науки і освіти. *Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. Серія «Фінанси і кредит»*. 2013. №1. С. 218–221.
2. Валова продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.) за 2015 рік : статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. відп. за випуск О.М. Прокопенко. 2016. С. 23–30.
3. Шпикуляк О.Г., Грицаєнко М.І. Наукове забезпечення інноваційного розвитку аграрної сфери. *Бізнес-Інформ*. 2016. №4. С. 143–149.
4. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики, 2015. 55 с.
5. Бортнік С.М. Активізація інноваційної діяльності агропромислових підприємств в контексті забезпечення продовольчої безпеки України. *Економічний форум*. 2017. №3. С. 127–134.
6. Державна служба статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 році. Статистичний збірник. відп. за випуск О.О. Кармазіна. К. 2015. 255 с.
8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2016. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Васильківська К. Інвестиційна привабливість сільських територій. *Вісник ЛНАУ; Економіка АПК*. 2013. №16(2). С. 310-314.
10. Інформаційні матеріали для слухання з питання «Про стан та законодавче забезпечення фінансування наукової і науково-технічної діяльності». Додаток до Листа Держінформнауки України. Режим

доступу: <http://www.kno.rada.gov.ua/komosviti> ; <http://www.niss.gov.ua/document?id>.

Статтю отримано: 10.10.2017 / Рецензування 13.11.2017 / Прийнято до друку: 26.11.2017

Olga Maslak

Doctor of Economics, Professor
Department of the Economy
Kremenchuk M. Ostrogradsky National University
Kremenchuk, Ukraine

Tetiana Yakymets

Student of the Master's Degree
Kremenchuk M. Ostrogradsky National University
Kremenchuk, Ukraine

Inna Yaschenko

Student of the Master's Degree
Kremenchuk M. Ostrogradsky National University
Kremenchuk, Ukraine

E-mail: innayashchenko96@gmail.com

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AEK UKRAINE IN THE MODERN CONDITIONS OF BUSINESS

Abstract

Introduction. Key factors and indicators of its economic growth depend on the agrarian sector of the economy in current economic conditions. The widespread use of innovations is a compulsory element of modern agricultural production and solving social and economic problems of the agroindustrial complex, related to the search for mechanisms for increasing the economic performance of agricultural enterprises and providing the population with high-quality agricultural products.

Methods. The following research methods are used in the article: economic analysis, economic and statistical method, methods of summarization, to formulate the conclusions of the study.

Results. The current state of agricultural production in Ukraine and the features of its scientific support are studied in the article. The dynamics of the existing number of organizations and institutions performing scientific and scientific and technical works in the field of agricultural sciences has been analyzed. The structure of financing of scientific activity in the context of sources and directions is considered. The effectiveness of the functioning of scientific institutions and organizations is studied.

Discussion. The widespread use of innovations is a compulsory element of modern agro-industrial production and solving social and economic problems of agro-industrial complexes. Therefore, further research should focus on the development of approaches to the formation and implementation of mechanisms for preservation and growth of the potential of agrarian science, the development of their intellectual potential and the promotion of highly productive work of scientists.

Keywords: agro-industrial complex, innovations, innovative activity of enterprises, food safety, state support of agriculture.

References

1. Kurylo, L.I. (2013). Orhanizatsiyna skladova reformuvannya ahrarnoyi nauky i osvity [Organizational component of the reform of agrarian science and education]. *Bulletin of the Sumy National Agrarian University*, 1, 218–221.
2. Valova produktsiya silskoho hospodarstva (u postynykh tsinakh 2010 r.) za 2015 rik [Gross agricultural output (at constant prices in 2010) for 2015] (2016). State Statistics Service of Ukraine, 23–30.
3. Shpykulyak, O.H., Shpykulyak O.H., & Hrytsayenko M.I. (2016). Naukove zabezpechennya innovatsiynoho rozvytku ahrarnoyi sfery [Scientific support of innovative development of agrarian sphere]. *Business Inform*, 4, 143–149.
4. Balansy ta spozhyvannya osnovnykh produktiv kharchuvannya naselenniam Ukrayiny [Balance and consumption of basic food products by the population of Ukraine] (2015). Kiev, Ukraine: State Statistics Service of

Ukraine.

5. Bortnik, S.M. (2017). Aktyvizatsiya innovatsiynoyi diyalnosti ahropromyslovykh pidpryyemstv v konteksti zabezpechennya prodovolchoyi bezpeky Ukrainy [Activation of innovation activity of agro-industrial enterprises in the context of food security of Ukraine]. *Economic forum*, 3, 127–134.

6. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Naukova ta innovatsiyna diyalnist v Ukrayini u 2014 rotsi [Scientific and innovative activity in Ukraine in 2014] (2015). State Statistics Service of Ukraine. Kiev, 255.

8. State Informatics of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Vasylykivska, K. (2013). Investytsiyna pryvablyvist silskykh terytoriy [Investment attractiveness of rural areas]. *Visnyk LNAU*, 16 (2), 310–314.

10. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.kno.rada.gov.ua/komosviti;http://www.niss.gov.ua/document?id>.

Received: 10.10.2017 / Review 11.13.2017 / Accepted 11.26.2017

Відомості про авторів

Бабенко Олена, аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі, м. Полтава, Україна,

E-mail: lena-babenko86@ukr.net

Барна Марта, д.е.н., доцент, перший проректор, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** martabarna@ukr.net

Bashnyanyn Hryhoriy, Doctor of Economics, Professor, Department of Theoretical and Practical Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** natdumich@meta.ua

Бугай Надія, к.е.н., доцент, доцент кафедри аудиту, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

Василенко Людмила, здобувач, ННЦ „Інститут аграрної економіки” НААН, м. Київ, Україна,

E-mail: L.vasylenko@plt.land

Васильців Василь, аспірант, Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ, Україна,

E-mail: vasylyvasyltsiv@icloud.com

Васильців Тарас, д.е.н., професор, професор кафедри фінансів, кредиту та страхування, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** tgvas77@ukr.net

Герасименко Тамара, к.е.н., доцент кафедри аудиту, аналізу та оподаткування, директор Інституту економіки та фінансів, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** gtoa@meta.ua
м. Київ, Україна, **E-mail:** super.bsv2011@ukr.net

Гладкова Ольга, к.е.н., доцент, доцент кафедри управління та економіки підприємства, Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна, **E-mail:** olgladkova25@gmail.com

Головацька Світлана, к.е.н., професор кафедри бухгалтерського обліку, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна

Dumych Natalia, Postgraduate Student, Department of Theoretical and Practical Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** natdumich@meta.ua

Кім Олексій, к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна, докторант кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна, **E-mail:** oleksii.kim@m.hneu.edu.ua

Курак Анастасія, аспірантка, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна,

E-mail: nastya-kurak@ukr.net

Куцик Валентина, д.ф., доцент кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** zawksana@gmail.com

Максимюк Мирослав, аспірант кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна, **E-mail:** miroslavmm@ukr.net

Маслак Ольга, д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук, Україна

Матковський Петро, к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника", м. Івано-Франківськ, Україна, **E-mail:** vasylykmm@gmail.com

Попович Марія, аспірант кафедри бухгалтерського обліку, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** rorovuch91@ukr.net

Савченко Тетяна, аспірант, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** tanja.savchenko.1991@gmail.com

Сас Людмила, к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника", м. Івано-Франківськ, Україна, **E-mail:** sas_lyudmyla@ukr.net

Уніят Людмила, к.е.н., доцент, докторант кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна, **E-mail:** luda@uniyat.in.ua

Шеленко Діана, к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника", м. Івано-Франківськ, Україна, **E-mail:** diantsya@ukr.net

Шепель Тетяна, к.е.н., докторант, Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна, **E-mail:** tanya.ruda@gmail.com

Шехлович Андріана, старший науковий співробітник РФ НІСД у м. Львові, м. Львів, Україна,

E-mail: a.shehlovych@gmail.com

Якимець Тетяна, студент магістеріуму, Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського, м. Кременчук, Україна

Ященко Інна, студент магістеріуму, Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського, м. Кременчук, Україна, **E-mail:** innayashchenko96@gmail.com

Information about the authors

Olena Babenko, Postgraduate Student, Department of Personnel Management and Labor Economics, Higher Educational Institution of Ukrainian Union of Consumer Societies, «Poltava University of Economics and Trade», Poltava, Ukraine, **E-mail:** lena-babenko86@ukr.net

Marta Barna, Doctor of Economics, Associate Professor, First Vice-Rector, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** martabarna@ukr.net

Hryhoriy Bashnyanyn, Doctor of Economics, Professor, Department of Theoretical and Practical Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** natdumich@meta.ua

Nadia Bugay, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Auditing, Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** super.bsv2011@ukr.net

Liudmyla Vasylenko, Postgraduate Student, NSC "Institute of Agrarian Economics" of NAAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** L.vasylenko@plt.land

Vasyl Vasylytsiv, Postgraduate Student, Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** vasylyvasyltsiv@icloud.com

Taras Vasylytsiv, Doctor of Economics, Professor, Department of Finance Professor, Credit and Insurance, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** tgvas77@ukr.net

Tamara Gerasymenko, Ph.D. (in Economics), Assistant Professor, Department of Audit, Analysis and Taxation, Head of the Institute of Economics and Finance, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** gtoa@meta.ua

Olga Gladkova, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of management and economics of the enterprise, National Pharmaceutical University, Kharkiv, Ukraine, **E-mail:** olgladkova25@gmail.com

Svitlana Golovatska, Ph.D. (in Economics), Professor, Department of Accounting, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine

Natalia Dumych, Postgraduate Student, Department of Theoretical and Practical Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** natdumich@meta.ua

Oleksii Kim, Ph.D. (in Economics), Associated Professor, Department of International Economy and Management of International Economic Activity, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine, Doctoral Student, Department of Economic Theory and Economic Management Methods, V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine, **E-mail:** oleksii.kim@m.hneu.edu.ua

Anastasia Kurak, Postgraduate Student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** nastya-kurak@ukr.net

Valentine Kutsyk, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** zawsana@gmail.com

Myroslav Maksymiuk, Postgraduate Student, Department of Accounting and Auditing, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine, **E-mail:** miroslavmm@ukr.net

Olga Maslak, Doctor of Economics, Professor, Department of the Economy, Kremenchuk M. Ostrogradsky National University, Kremenchuk, Ukraine

Petro Matkovskiy, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Accounting and Auditing, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankovsk, Ukraine, **E-mail:** vasylykmm@gmail.com

Mariia Popovych, Postgraduate Student, Department of Accounting, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** popovych91@ukr.net

Tetiana Savchenko, Postgraduate Student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** tanja.savchenko.1991@gmail.com

Liudmyla Sas, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Accounting and Auditing, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankovsk, Ukraine, **E-mail:** sas_liudmyla@ukr.net

Lyudmilla Uniat, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Doctoral Student, Department of Accounting and Economics-Legal Providing of Agroindustrial Business, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** luda@uniyat.in.ua

Diana Shelenko, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Accounting and Auditing, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankovsk, Ukraine, **E-mail:** diantsya@ukr.net

Tetiana Shepel, Ph.D. (in Economics), Doctoral Candidate, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine, **E-mail:** boyarko@ukr.net

Andriana Shehlovych, Senior research fellow RF NISS in Lviv, Lviv, Ukraine, **E-mail:** a.shehlovych@gmail.com

Tetiana Yakymets, Student of the Master's Degree, Kremenchuk M. Ostrogradsky National University, Kremenchuk, Ukraine

Inna Yaschenko, Student of the Master's Degree, Kremenchuk M. Ostrogradsky National University, Kremenchuk, Ukraine, **E-mail:** innayashchenko96@gmail.com

Науково-практичне видання

Scientific-practical edition

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

THE ECONOMIC DISCOURSE

Міжнародний науковий журнал

International scientific journal

Випуск 4. 2017

Issue 4. 2017

Підписано до друку 29.12.2017 р.
Формат 70х100 1/16. Гарнітура Arial.
Папір офсетний. Друк офсетний. Зам. 12/2017.
Умовн. друк. арк. 11,40. Тираж 100.

Віддруковано з готових діапозитивів
в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б,
м. Тернопіль, Україна, 46000
тел. +38 0352 527500; +38 0352 522616

Signed for printing 12.29.2017
Format 70x100 1/16. Type Arial.
Offset paper. Printing offset. Order. 12/2017.
Cond. print. sheets. 11,40. Copies 100.

Printed:
Tajp, joint small enterprise, Chernivetska St., 44b,
Ternopil, Ukraine, 46000,
tel. +38 0352 527500; +38 0352 522616